

**SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS
FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN**

Suomen Museo. Finskt Museum

XXVII—XXVIII

1920—1921

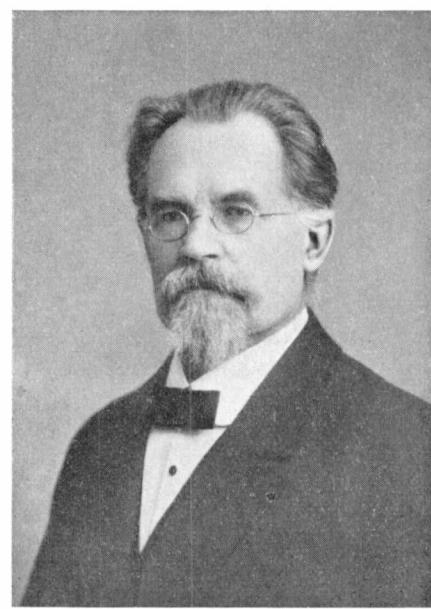
HELSINKI
K. F. PUROMIEHEN KIRJAPAINO O.-Y.
1921.

**SUOMEN MUSEO
FINSKT MUSEUM**

XXVII—XXVIII

1920—1921

SUOMEN MUSEO
FINSKT MUSEUM

Axel Olai Heikel.

Suomen Muinaismuistoyhdistys omistaa tämän nidoksen Suomen Museo—Finskt Museum julkaisuaan lämpimin onnentoivotuksin Prof. Axel Olai Heikelille hänen 28 pää huhtik. 1921 täyttäessään 70 vuotta. Yhdistys tahtoo täten myöskin osottaa kiitollisuuttaan siitä pitkäaikaisesta uhraavasta työstä, jonka Prof. Heikel on omistanut suomalaisen muinais- ja kansantutkimuksen hyväksi sekä Suomen ensimäisen historiallis-kansantieteellisen ulkomuseon perustamiseen ja hoitoon.

Finska Fornminnesföreningen tillagnar Professor Axel Olai Heikel detta band av sin publikation Suomen Museo—Finskt Museum med en hjärtlig lyckönskan på hans 70 åriga födelsedag den 28 april 1921. Härmed vill Föreningen även giva uttryck åt sin tacksamhet för det långvariga, hängivna arbete Prof. Heikel egnat den finska forn- och etnografiska forskningen samt grundläggandet och vården av Finlands första historisk=etnografiska friluftsmuseum.

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

SUOMEN MUSEO

XXVII—XXVIII

1920—1921

HELSINKI 1921

HELSINGISSÄ 1921

K. F. PUROMIEHEN KIRJAPAINO O.-Y.

Sisällyys:

Julius Ailio:	Rapolan muinaislinna Sääksmäellä	Siv. 28
Hjalmar Appelgren-Kivalo:	Kuvaryhmä Abakanilta	76
H. J. Bostrom:	Venäläisiä, Suomea koskevia muistorahoja	62
A(arne) E(uropaeu)s:	Rauman vanha raatihuone	78
T. Itkonen:	Eräs lappalainen tervanvalmistustapa	25
Matti Kampman:	Rautaisten muinaisaineiden säilytystapoja	52
Ilmari Manninen:	Tietoja pykäläpuista ja kapuloista Karjalassa ennen ja nyt	14
Toivo Salervo:	Sivukamareilla varustettuja tuparakennusmuotoja keski-Pohjanmaalta	1
A. M. Tallgren:	Ruotsalaiset ainekset Viron esihistoriassa	48
Y. H. Toivonen:	Muutamista kuljetus- ja ajoneuvojen nimityksistä ..	56
Yrjö Wichmann:	Eräs vanha suksen nimi	55
E. A. Virtanen:	Turun linnanpäillän rakennuksista 1600- ja 1700- luvulla	6
»	Sudenpyyntineuvojen lukumäärästä eri paikkakun- nilla maassamme 1830-luvun puolivälissä	20

Kirjallisuutta:

A. M. Tallgren, Tietojemme rajoilta historiassa	79
A. M. Tallgren—E. A. Virtanen, Suomen maaseutumuseoita	79

Sivukamareilla varustettuja tuparakennusmuotoja keski-Pohjanmaalta.

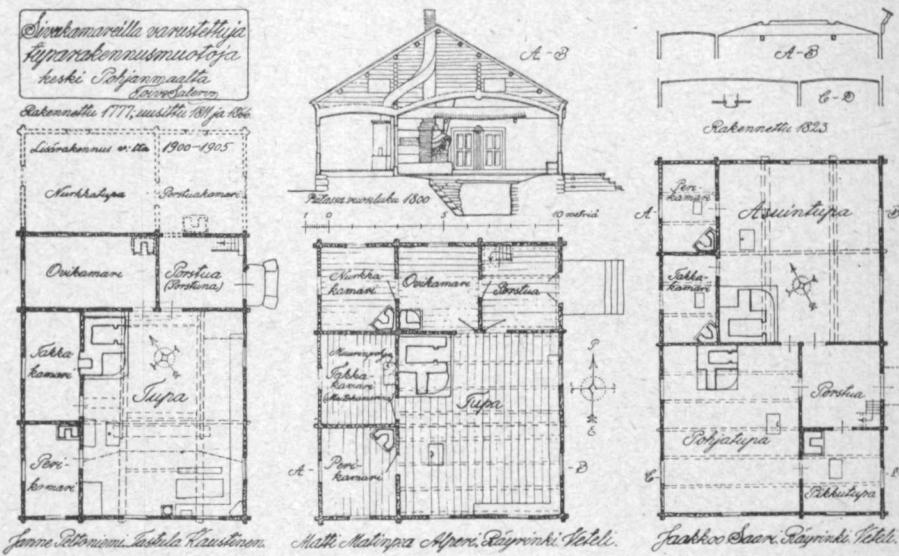
Toivo Salervo.

Talonpoikaistaloissa on tuvan leveys, rakennuksen pohjamuodon kehittyessä yhä lisääntyviä mukavuusvaatimuksia tyydyttäväksi, edelleen jäänyt rakennuksen leveyden luonnolliseksi määräjäksi. Rakennusta on aina lisähuoneita tarvittaessa jatkettu päähän tai toiseen, ja näin on muodostunut kapeita ja pitkiä tuparakennustyyppejä, jotka ovat antaneet valmiita ratkaisuja uutisrakennuksiakin varten.

Senpävuoksi seisattuukin matkustaja, joka on rakennusmuotoja tarkkaillut, hämmästyneenä semmoisen vanhuuttaan harmaan rakennuksen eteen, jonka pelkkä ulkomuoto jo selvästi todistaa pohjaratkaisun olevan tavallisesta poikkeavan. Pääty on korkeuteen verrattuna suhteettoman leveä ja puhuu jonkunlaisesta rakennuksen piituussuuntaan kävästä kolmijaosta; kaksikolmannesta tulee ilmeisesti toisen huoneen, tuvan osalle, ja jälelle jäävä kolmannes kamarin osalle. — Mielenkiintoa yhä lisäämään on omiansa huomio, että ensimäinen tämmöinen rakennus ei ole mikään yksinäinen erikoisilmiö, vaan esimerkki tyypistä, joka tosin tavallista kapeaa rakennustyyppiä melkoisesti harvinaisempana, kuitenkin monin toisinnoin periytyy kaukaa 1700-luvulta saakka. Esimerkkejä siitä tapaa *Vetelin Räyringin* kylässä, *Pulkkilassa* ja *kirkonkylässä*, *Evijärvellä* (Särkijärven k., Matti Mattila), *Kaustississa* (Kusti Tastulan perik.; Janne Peltoniemi ja n. k. Perttulan talo) ja *Teerijärvellä* (m. m. paloi tämmöinen Lambakkassa kesäk. 1918). Lisäksi kerrottiin semmoisia olevan *Halsualla* (m. m. Aape Liedes), *Ullavassa* (Haapala, Matti Rahkonen) ja *Alavetelissä* (Elias Haavisto; Matti Alasaarukka), ja Perhojoen varressa Mäkilässä kerrottiin Juho Salon talon tuparakennuksen, joka nyt kuitenkin lienee kokonaan uusittu, olleen erittäin merkillinen tämän tyypin edustaja; epämääriäisten kertomusten perusteella, joissa m. m. puhuttiin tuvassa olleista »lehterien tapaisista» laitteista (komppeli?), oli kuitenkin mahdotonta saada rakennuksen muodosta selvää kuvaaa.

Todennäköistä on, että tyypillä on vanhimmat juuret Vetelin pitäjän Räyringin kylässä, missä se lienee yleisin, ja mistä m. m. Evi-

järvellä oleva rakennus on siirretty. Räyringissä kerrottiin lisäksi Alperin talojen maalla olleen jo monia vuosikymmeniä sitten vanhuuttaan hajoitetun, sivukamareilla varustetun rakennuksen, josta hajanaiset perustukset enää olivat ainoana jätteenä. Tarinan mukaan oli se Räyringen kylän ensimäinen talo, jonka joku Ruotsista tullut sotilasperhe tai joukkue oli rakentanut. Tarinan uskottavuutta, mikäli se viittaa tyypin vieraaseen alkuperään, lisää merkillinen Alperi-nimikin (Ahlberg?). Valitettavasti eivät Vetelin kirkonkirjat tarjoa mistään valaistusta asiaan. Että tyyppi joka tapauksessa on vanha, sitä todistaa osaltaan se, että tästä tyypistä väitetään joka paikassa, missä sitä tavataan, paikkakunnan vanhimaksi rakennusmuodoksi, vaikka-

kin toiseltapuolen on myönnettävä, että se on saattanut saada tuon superlatiivisen maineensa erikoisuudellaankin.

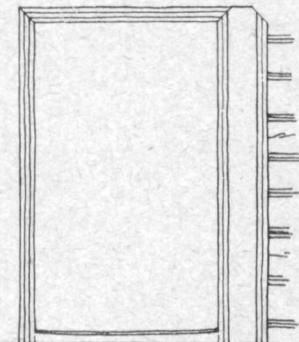
Räyringen kylän vanhin tämän tyypin edustaja, jossa on selvästi merkitty rakentamisvuosi, on Matti Matinpä: Alperin tuparakennus v:ltä 1800. Kaustisen pitäjän Tastulan kylässä on Janne Peltoniemien tuparakennus kuitenkin melkoista vanhempi (rakennettu 1777); sen pohjamuoto muistuttaa myöskenen enin tavallisen kapean rakennustyyppiä pohjapiirrostta vaativammassa muodossaan. Jos leveä tyyppi kuitenkin on valmiina paikkakunnalle muualta tuotu, näyttää se pohjamuoto, jota Matti Matinpä: Alperin rakennus Räyringissä edustaa, selvämuotoisimpana olevan todennäköinen perustyyppi, ja Peltoniemien rakennus, samoin kuin erinäiset tyypistä laajennetut pohjamuodot, näyttävät olevan jonkunlaisia paikallisten traditsioonien ja uuden tulokkaan yhdistelmiä. Jos niin on, on sivukamarilla varustettu ra-

kennustyyppi Peltoniemens taloa vanhempi. Tähän viittaa sekin, että vanhin tämän tyypin edustaja Räyringin kylässä on jo aikojen sitten vanhuuttaan kelvottomaksi käyneenä purettu pois.

Vaikka Matti Matinpää Alperin tuparakennuksen pohjamuoto puuhuisikin täysin kypsästä, pitkän kehityksen kautta saavutetusta itse-näisestä ratkaisusta, osoittaa leikkaus erittäin kiinteätä sukulaisuutta kapeaan tyyppiin. Tuvan sisäkaton muoto viittaa nim. selvästi tuvan totuttuun keskeiseen asemaan harjan alla, ja porstua ja ovikamarista tupaan johtavat ovet ovat sijoitetut aivan samalla tavalla kuin kapeassa tyypissä. Lisäksi on huomattava, että tuvan päätyseinällä on aikaisemmin ollut keskellä seinää vain yksi lasi, joka on antanut päädylle täysin toispuolisen julkisivun; vasta 1912, kun lyijyputteiset lasit vaihdettiin uusiin, muutettiin lasien paikat nykyiselleen. Kaikki tämä viittaa siihen, että kapealla rakennusmuodolla on ollut tärkeää esiku-vallinen asema.

Porstua ja ovikamarista tupaan johtavien ovien perinnäinen sijoittelu näyttää erityisesti pitäneen voimakkaasti puoliaan. Kun typpi laajennettiin kaksitupaiseksi, semmoiseksi, kuin esim. Jaakko ja Antti Saaren ja Leo ja Antti Alperin tuparakennukset Vetelin Räyringissä ovat, täytyi pohjatuvan muurinkin väistytä luonnollisim-malta paikaltaan, tuvan sisänurkasta, varsin sopimattomalle paikalle keskelle seinää, va-ratakseen tilaa asuintuvasta tulevalle, ovi-kamariin johtavaa ovea vastaavalle ovelle, vaikkakin vanhastaan oli totuttu siihen, että porstua jäi asuintuvan ja pohjatuvan väliin. Ja jos pohjatuvan muuri sittenkin sijoitettiin luonnolliselle paikalleen, niinkuin Kusti Tastulan perikunnan n. v. 1800 rakennetussa tuparakennuksessa on tehty, ja asuintuvasta pohjatupaan johtavasta ovesta oli luovuttava, on asuintuvasta porstuaan johtavan oven kehystävä laudoitus tehty vanhaan totuttuun tapaan toispuoliseksi, toista ovea kaipaavaksi. — Huomattava muuten on, että ainakin niissä verraten monissa sivukamareilla varustetuissa kaksitupaisissa rakennuksissa, jotka matkallani näin, olivat tuvat aina sijoitetut nurkittain kohdak-kain, niin että molemmilla pitkillä sivuilla oli sekä tuvan että kama-rien seinää.

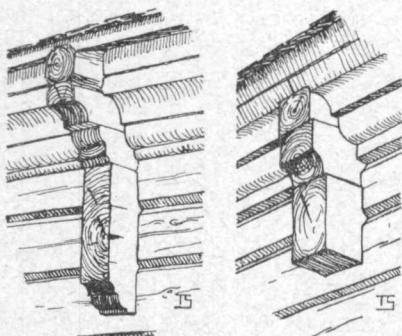
Sivukamareilla varustetut tuparakennukset ovat tavallisesti jon-kun verran ylöspäin leveneviä, ja sivuseinät päätyvät voimakkaaseen, hirsistä tehtyn räystäslistaan. Räyrinkiläisissä rakennuksissa pistää seinästä esiin tuvan poikki käyvän erittäin vahvan sidepuun, »piitan»

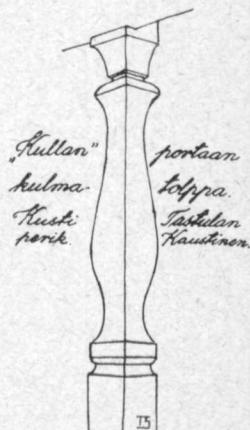
Tuvan oven kehystälaudoitus.
Kusti Tastulan perik. Kaustinen.

koristeellinen pää. Muualla on piitta yleensä seinän tasalta katkaistu. Päätyseiniltä puuttuu räystäslista kokonaan.

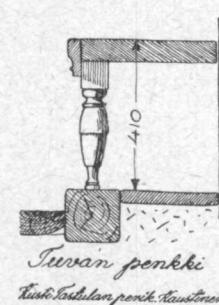
Ulkoportaat ovat joko hirsistä tai suurista, hakkaamattomista, Pukkilankoskesta tuoduista paasista tehdyt. Tuvan alla oleva kellarion tavallisesti kiviseinämäinen ja katteena saattaa olla yksi ainoa iso paasi (Aleks. Tastula; Matti Matinp:a Alperi). Tuvan ja kamarien seinien saumat ovat olleet savella tivistetyt (Peltoniemi) tai ovat seinät sisäpuolelta olleet kauttaaltaan savella siloitetut ja mittausopillisin

Jaakko Saare Matti Matinp:a Alperi
Tukien päästö rakennusten ulkoseinillä
Helsingin Raittiusseura

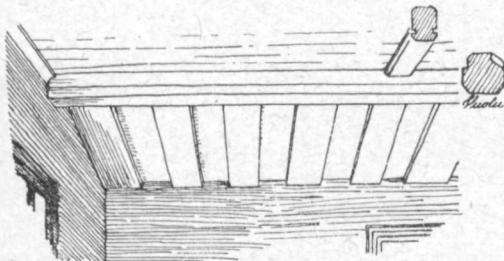
tai kukkanalaauksin kaunistetut (Aleks. ja Kusti Tastula; Matti Matinp:a Alperi). Tuvan penkit ovat multiaisten päällä joko koristeellisten jalkojen varassa tai aivan umpinaiset, jolloin peilipinnat niissä ovat todellisia ja huolellisesti tehtyjä, eikä valheellisia, niinkuin usein muualla. Etenkin Alperit ovat olleet kaikkina aikoina erittäin käteviä ja ovatkin jättäneet jälkeensä paljon kauniita rakennuksia ja huonekaluja, vieläpä kirkonkruunujaakin. Mutta huolellisesta puutyöstä kertovat muidenkin rakennukset. Niinpä tapaa niissä erittäin kauniita, rikasmuotoisia ovia sorvattuine kädensijoineen, poikkeuksellisen koristeellisia »kullan» portaan kulmatolppia j. n. e. — Perikamarissa ei ole alkuaan ollut takkaa, vaan on sen ollut pysytävä lämpimänä seinässä katon ja lattian rajassa olevien aukkojen kautta tuvasta tulevan lämmön avulla.

Tuvan muuri on aikaisemmin ollut yleisesti »kulmaotsainen» ja varustettu joko puisilla tai rautaisilla »otsaraudoilla» ja »tantarilla». Nyt on muuri pyöreäotsainen ja tantariksi sanotaan keitinkoukun pystyä kannatusrautaa. Tässä suhteessa, niin kuin yksityiskohdissaan yleensäkin, ovat sivukamareilla varustetut tuvat seuranneet yleistä paikal-

lista tapaa ja kehitystä, sulautuen vähitellen yhä läheisemmin yleiseen paikalliseen rakennustapaan.

Pohjaratkaisunsa puolesta jää tyyppi kuitenkin edelleen huomattavaan poikkeusasemaan, ja mielenkiintoista olisi päästää sen alkuperästä selville. Ihmeteltäävä vaan on, ettei tämä erittäin terve pohjaratkaisu ole fullut sen yleisemmäksi kuin se on, — ei edes viimeistään aikoina, jolloin perinnäistavoista on niin monessa suhteessa luovuttu.

Turvan katto. Janne Peltomäki. Taidele. Kaukinen.

Turun linnanpappilan rakennuksista 1600- ja 1700-luvulla.

Jo katolisena aikana muodostui Turun linnanseurakunta, johon alkuaan kuului todennäköisesti vain linnaväki, mutta joka sittemmin 1500- ja 1600-luvulla melkoisesti laajeni; tästä seikasta ei tässä yhteydessä kuitenkaan ole selkoa tehtävä¹. Missä ja minkälaisissa asunto-oloissa linnanseurakunnan pappi keskiajalla ja uudenajan alkupuolella asusti, ei lähemmin ole tiedossa. Vasta v. 1635 tehdystä linnan huone- ja kaluluettelossa mainitaan ensi kerran linnansaarnaajan asunnosta. Mainitussa inventariossa luetellaan linnan vallin ulkopuolella sijaitsevien linnan puurakennusten joukossa m. m. papintupa (prätestuga). Mainitaan, että siinä on ovi, lukko ja avain, uusi uuninpelti, 9 ik-kunanruutua, 3 rahia ja 3 ikkunanlautaa. Papintuvan lähellä sijaitsi yllämainitun inventarion mukaan 3 navettaa, 2 sauna ja pakaritupa². Kuuluiko näistä rakennuksista joku tai joitakin linnansaarnaajalle, kuten luultavaa on, ei ole mainittu. Vuoden 1635 huone- ja kalusto-luettelo voi valaista linnanpapin asunto-oloja varhaisemmalla ajalla. 1600-luvun lopulta ja seuraavan sataluvun alkuvuosilta säilyneissä linnanpappilaa koskevissa asiakirjoissa mainitaan pappilan rakennuksista, paitsi asuinrakennusta, tavara-aitta ja holvattu kellari. Navetta-kin oli ainakin 1700-luvun alussa, päättäen siitä, että linnanpappi Gregorius Arctopolitanus v. 1710 pyysi maaherralta saada pitää kahta lehmää laitumella »linnankentällä» (på slottsfältet)³. Vaikka lähteissä ei olekaan linnanpappilan rakennuksista useampia mainittu kuin ylläluettellut, voinee silti olettaa Turun linnanpappilassa ennen isoavihaa olleen, niin suhteellisen vähäpätöinen kuin pappila olikin, aina-

¹ Linnanseurakunnan iästä ja laajuudesta y. m. kts. K. G. Leinberg, Finlands territoriala församlingars namn, ålder etc., siv. 5. ja Jac. Tengström, Afhandling om presterliga tjenstgörningen och aflöningen etc., II: 118–119

² Luettelo painetti A. H. Snellman, Turun linnan rakennushistorian aineksia. *Analecta archeologica fennica*, I: 86–101, ja C. v. Bonsdorff, Åbo stads historia, I: 130–133.

³ Ad. Lindmanin poimintoja Turun linnan kirkonarkistosta. *Historiska Mis-cellier*, I: 18 ja seur. Turun kaupunginkirjasto.

kin seuraavat huoneet: tupa, pakari, vilja-aitta, ruoka- eli tavara-aitta, navetta ja lato, siis miltei ne huoneet, jotka jo maanlaki velvoitti seurakuntalaiset¹ rakentamaan papillensa ja sitäpaitsi kellari. Tähän olettamukseen antaa linnanpappilan uudestaanrakennuttaminen ison-vihan jälkeisenä aikana tukea. Syynä pappilan huoneiden suhteelliseen vähyyteen 1600-luvulla oli pappilan kameraalinen luonne, joka myöhemmin tässä kirjoituksessa tulee puheeksi.

Paitsi yllämainittuja huoneita, kuului linnanpappilaan jo 1600-luvun alkupuolelta lähtien kaali- ja ryytikasvimaat. Tässä yhteydessä mainittakoon, että ryytejä 1600-luvulla runsaasti käytettiin. Linnan seuduilla muuten ryytimaat, joista suurin oli linnan puutarha, olivat hyvin viljeltyjä, mikäli Jusleniuksen kuvaukseen voi luottaa².

Yllä on jo kerrottu linnansaarnaajan huonoista asunto-oloista. V. 1688 maaherra valitti, etteivät linnanseurakuntaan kuuluvat korjaa pappilaa, vaikka tuvan katto jo on pudonnut sisään. V. 1698 maaherra velvoitti linnanseurakuntalaiset »bygga och underhålla slotts-pastorens boställe». Maaherran määräys ei liene paljonkaan auttanut, koskapa linnansaarnaaja Arctopolitanus vielä samana vuonna anoi maaherralta, että rappeutuneen pappilan korjauttamiseen saataisiin käyttää linnanrahaston varoja³. Kaikki säilyneet asiakirjat 1700-luvun alkuvuosilta viittaavat siihen, että linnanpappilan rakennuttaminen ja korjauttaminen oli linnankirjurin tehtäväniä linnanrahaston varoilla, siis toisin kuin maaherra v. 1698 oli määritnyt. V. 1704 sai linnankirjuri Zander maaherralta käskyn korjauttaa sisäänvajonneen asuintuvan turvekaton, koska uutta kattoa ei sodan vuoksi raskittu teettää. Pappila rappeutui kuitenkin yhä; vähät korjaukset eivät paljoakaan auttaneet. V. 1706 maaherra jälleen antoi yllämainitulle linnankirjurielle tehtäväksi linnanvaroilla korjauttaa pappilaa »doch med största sparsamhet». Huonon turvekaton sijaan määrittiin kirjuri Hedman v. 1708 toimittamaan lautakatto. Kirjuri Weins sai maaherralta määräyksen v. 1711 huolehtia uuden kellarin rakentamisesta ja v. 1713 tavara-aitan korjauttamisesta. Määrittyjä korjauksia ja uudestaanrakentamisia, joihin varoja sai käyttää vain hyvin säästäväisesti, ei aina liene pantu toimeen⁴. Joka tapauksessa, kun isonvihan pitkät vuodetkin olivat kuluneet, oli ryhdyttävä linnanpappilan uudestaanrakentamiseen. Mitä tulee linnanpappilan vaiheisiin sodan aikana, näyttää pappila kärsineen vaurioita suhteellisen vähän, johon seikkaan vai-

¹ Gunnar Suolahti, Suomen pappilat 1700-luvulla, siv. 160.

² Daniel Juslenius, Aboa vetus et nova. Ruotsiksi käännyt F. J. Rabbe. Suomiskirja 1841, siv. 28. — Suolahti, main. teos, siv. 141 ja seur.

³ Ad. Lindman, Historiska Misceller, I: 17 ja seur,

⁴ Ad. Lindman, Historiska Misceller, I: 18.

kutti kaiket截 sekin, etta pappilan haltija, kappalainen Gregor. Arctopolitanus koko sodan ajan hoiti virkaansa¹.

Linnansaarnaajan puustellin kameraalisesta luonteesta ennen isovihaa ei ole paljonkaan tietoja olemassa. Todennäköisesti käsitettiin puustelli 1600-luvun alkupuolella linnan rakennusten joukkoon kuuluvana kruunun omaisuudeksi, jolloin kruunu oli velvollinen huolehtimaan sen kunnossapidosta ja rakentamisesta. Edellämainitut maaherran kirjeet vuosilta 1688 ja 1698 viittaavat kuitenkin siihen, etta puustelli silloin olisi luettu linnanseurakunnan omaisuudeksi tai ainakin sen kunnossapidettäväksi. 1700-luvun alkuvuosien asiakirjat taasen mainitsevat pappilaa kruunulle kuuluvaksi. Samoin oli laita isonvihan jälkeen².

Linnanpappilan 1700-luvulla rakennetuista rakennuksista on runsammin tietoja säilynyt, jotka yhdistettyinä antavat jotenkin täydellisen kuvan suhteellisen vaativammasta turkulaisesta talosta 1700-luvulla.

Ennenkuin otamme rakennukset puheeksi, kuvaillemme pappilan tonttia ja pihamaata. Jo Pietari Brahen aikana oli Turku alkanut nopeasti kasvaa laajuutta. Kaupungin eteläisen osan (södra qvarteret) ja linnan välille alkoi muodostua tontteja toisensa viereen. Eri tyinen kaupunginosa (nystaden) syntyi sinne³. Siellä linnanpappilakin sijaitsi. D. Gadolinin vv. 1754–1756 laaditussa kartassa on linnanpappilan tontin numero 808. Linnanpappilan ja linnan väliä oli n. tuhatkunta metriä. 1750-luvulla rajoittivat linnanpappilaa: kaupungin puolella værjäri Kleinmodtin tontti (kts. karttaa) ja linnan puolella linnannihti Lundbergin tontti. Linnan puolella sattui yhteen kulmaan linnan hautausmaa. Muilla sivuilla olivat Linnankatu ja Aurajoen vartta kulkeva tie rajoina. Läheiset tontit kuuluivat pääasiassa linnan virkailijoille ja vähävaraisille kauppialle ja käsityöläisille. Pappilan tonttien suuruus 1700-luvun puolivälissä oli 5,265 neliökynärää. Vertailun vuoksi mainittakoon, etta yllämainitun Kleinmodtin tontin pinta-ala oli 6,290 neliökynärää. Muitten läheisten tonttien suuruus sitä vastoin tavallisesti vaihteli n. 3,000–4,000 neliökyynärän välillä⁴. Pappilan tontin pituus Linnankadun puolella oli

¹ V. 1722 oli Turun linnan lähistöllä (nystaden) 44 autiotonttia. C. v. Bonsdorff, Åbo stads historia, II: 568. — C. H. Strandberg, Åbo stifts herdatinne, I: 72.

² Epävakaisuutta linnanseurakunnan papinvirrankin täyttämisessä ilmaantui 1600-luvulla, ollen se milloin kuninkaan milloin tuomiokapitulin oikeutena. Tengström, Afhandling, II: 119.

³ C. v. Bonsdorff, Åbo stads historia, I: 15. y. m.

⁴ Charta öfver Stapelstaden Åbo. Författad åren 1754–1756 af Daniel Gadolin, renoverad 1779 af Frid. Ekmansson. Helsingin yliopiston kirjasto. Karttaselitys Turun maanmittauskonttorissa. — Nykyisen Turun asemakaavan mukaan määrättynä sijaitsi linnan pappila puuvillakehrämön ja laivaveistämön välillä.

60 kynärää, kaupungin puolella $97\frac{1}{2}$ kynärää, linnan puolella $91\frac{3}{4}$ ja joen puolella $52\frac{1}{2}$ kynärää. Tonttia ympäröi kauttaaltansa aitauks. V. 1757 mainitaan aitauksesta, että se joen puolella oli riukuaitsaa, jossa ei ollut veräjää, muilla sivuilla sitävastoin lankkuaitaa, jossa oli tolpat ja maata vasten hirsikerros. Linnankadulle vei portti. Portissa oli rautasalpa (klincka), mutta ei lukkoa, mikä mainittuna vuonna määrättiin siihen hankittavaksi. Vielä löytyi kaupungin puoleista naapuritaloa vastaan olevassa aidassa lukton ja salvaton portti, josta tuliin talojen väliseen leveään solaan¹. V. 1757 pidetyn katselmuksen jälkeen rakennutti linnansaarnaaja, maisteri Eric Lencqvist lautan aidan koko tontin ympäri. Aitaukseen tehtiin 3 porttia, joista yksi johti Linnankadulle, toinen jokitielle ja kolmas naapuritalon soilaan. Kaikissa porteissa oli rautasaranat ja puomit sekä kadun puoleisessa sitäpaitsi lukko. Maisteri Lencqvistin aikana (vv. 1756–1764) maalattiin piha-aita punamullalla. Kaupunginosa, jossa linnanpappila sijaitsi, oli varsin alavaa. Keväisin ja syksyisin tuli pihamaa sen vuoksi vettä täyneen, mitä ei estänyt kadun suuntaan pitkin katuviertä kaivettu syvä ojakaan. Linnansaarnaaja Lencqvist, joka ennen muita tuntuu harrastaneen pappilan kunnossapitoa, teetti pihaan joen lähelle 7 kynärää pitkän, $4\frac{1}{2}$ kynärää leveän ja 2 kynärää syvän hirsiseinäisen kaivon, jonne liikavesi syksyn kevään juoksi². Kaivo oli avonainen, kuten ajan tapa oli³. Kaivon vesi oli omansa kasvitarhaan ja tulipalon varalle. Varsinaista juomavesilähettä linnanpappilassa ei asiakirjoissa ole mainittu, ehkei pappilassa sellaista ollutkaan, vaikka Turun taloissa yleensä kussakin lähde löytyi. Mainittakoon, että aivan lähellä pappilaa sijaitsi mainio »Wechterin kaivo» (s. k. Wechterska brunnen)⁴.

Pappilan asuinrivi oli puinen, kuten vanhakin, ja rakennettu v. 1734. Puisia olivatkin useimmat Turun talot 1700-luvulla, kuten muuallakin. Kivistä korkeus oli $\frac{3}{4}$ kynärää. Koko rivin pituus oli 24 kynärää, leveys $13\frac{3}{4}$ kynärää ja korkeus 6 kynärää. Katto oli turvekatto. V. 1775 määrättiin kunink. asetuksen johdosta, joka kielsi turvekattoja tekemästä, katto tehtäväksi hollantilaisista kattotiileistä ja mukulakivistä. Seinät oli sammalilla tilkitty. Asuinrivi oli ensin laudoittamatta ja maalaamatta. V. 1757 määrättiin, että asuinrivi oli laudoitettava, ainakin nurkat sekä etelän ja lännen puoleiset seinät. Pastori Lencqvist maalautti aikanaan punamullalla asuinrivin sekä ulkohuoneet. Tässä yhteydessä sopinee huomauttaa, että harvat

¹ Linnanpappilan katselmuspöytäk. $14\frac{1}{2}$ 1757. Turun lääninarkisto. Aidan korkeudeksi määrättiin v. 1757 6 kynärää.

² Linnanpappilan katselmuspöytäk. $13\frac{1}{2}$ 1770. Turun lääninarkisto.

³ Vrt. C. v. Bonsdorff, Åbo stads historia I: 25.

⁴ Ad. Lindman, Historiska Misceller I: 99.

Turun taloista 1700-luvun alkupuolella olivat ulkoa maalatut. Punamullan käyttö pääsi Suomessa valtaan vasta 1700-luvun puolimaissa. Asuinrakennus sisälsi salin, 3 kamaria, keittiön, eteisen ja ullakon¹.

Salin korkeus oli $4\frac{3}{4}$ kyynärää, pituus $9\frac{1}{2}$ ja leveys saman verran. Lattia oli laudoista, samaten kuin välikattokin, joka oli lyöty parrujen päälle. Ikkunoita oli kaksi, joissa molemmissa oli 4 ruutua. Pappilan ikkunanlasit oli tuotu linnasta varmaankin säätäväisyyden vuoksi. Ruudut olivat perin pieniä ja kun niitä vielä oli vähän, ei huoneissa ollut kuin niukalti valoa. V. 1775 määrättiin hankittavaksi uudet ikkunankehkykset, joihin ruudut kittaamalla kiinnitettiin. Muuten oli pappilan ikkunoissa saranat, hakaset, tuulihaat (vindhakor), vuorilaudat ja karmit. Salin uuni, muodoltaan avonainen takkauuni vetopelteineen, oli kalkilla valkaistu. Ovessa oli raamatit, vuorilaudat, rautasaranan, lukko ja avain. Saliin teetti linnansaarnaaja Eric Sannholm aikanaan (vv. 1765–1773) ovellisen vaatekomeron.

Salin vasemmalla puolella olevan kamarin suuruuden mitat olivat: pituus 7, leveys $6\frac{3}{8}$ ja korkeus $4\frac{3}{4}$ kyynärää. Ikkunoita oli vain yksi, jossa oli vain kaksi pienä ruutua. Lattia oli laudoista ja välikatto parrujen päälle nauhattu. Ovesta, joka oli tehty laudoista, mainitaan rautasaranan, lukko, kädensija ja avain. Kamarin uuni oli vihreistä kaakaleista muurattu. Uunissa oli suu ja vetopelti. Uuni kaakaleissa mainitaan olleen kukkakiehkura.

Salista oikealle olevan kamarin pituus oli 7 kyynärää, leveys $6\frac{1}{4}$ ja korkeus $4\frac{3}{4}$ kyynärää. Lattiasta, välikatosta, ikkunoista, uunista ja ovesta on sanottava samaa kuin edelläkuvatustakin kamarista.

Lähinnä eteistä sijainneen kamarin (kammaren i förstugan) mitat olivat: pituus 7, leveys $8\frac{1}{4}$ ja korkeus $4\frac{3}{4}$ kyynärää, ollen muuten edellisten kamarien kaltainen, paitsi että uuni ei ollut kaakeliuuni, vaan avonainen takkauuni vetopelteineen.

Keittiön pituus oli $7\frac{1}{4}$, leveys $7\frac{1}{2}$ ja korkeus $4\frac{3}{4}$ kyynärää. Katto oli lyöty parrujen päälle. Lautainen lattia mätäni helposti. Ainoassa ikkunassa oli 2 ruutua. Uuni oli piisiuuni, jossa oli haahlamet.

Eteisen katto oli laudoista, lattia lankuista. Ikkunaa ei ollut. Ovia oli 2, joista toinen vei keittiöön ja toinen eteiskamariin, sekä

¹ Esitys pappilan rakennuksista perustuu katselmuspöytäkirjoihin ^{14/9} 1757, ^{12/7} 1770 ja ^{7/12} 1775, kaikki Turun lääninarkistossa. Tätä kirjoitusta varten on myös käytetty teoksia: Gunnar Suolahti, Suomen pappilat 1700-luvulla ja U. T. Sirelius, Die primitiven Wohnungen der finn. und ob.-ugr. Völker. Finnisch-ugrische Forschungen, XI, joihin ei tässä lähemmin viitata. — Turun taloista yleensä 1700-luvulla kts. myös N. Wasström, Oeconomisk beskrifning öfver Åbo stad, siv. 18. ja C. R. Berch, Anteckningar under en resa genom Finland år 1735. Julk. Reinh. Hausen, Svenska Litteratursällskapets skrifter IX.

sitäpaitsi ulko-ovi, jossa oli salpa ja puomi. Eteisen edessä oli pi-halle vievät portaat. Ainakaan ei vielä v. 1757 ollut kuistia eteisen edessä, vaan ainoastaan huonot portaat.

Ullakolle päästiin eteisestä johtavasta ovesta portaita pitkin. Ullakossa ei ollut lasi-ikkunoita, vaan luukut. Muuten oli asuinriven kaikkien ikkunain edessä puuluukut, joissa oli saranat ja rautapainot (bultar).

Ulkohuoneista mainitsen ensiksi leivintuvan, joka oli rakennettu v. 1725 ja sijaitsi kauempana pihaa jokea kohden. Sen pituus oli 8, leveys 7 ja korkeus 4 kyynärää. Katto oli turpeista, välikatto laudoista ja permanto lankuista. Ikkunoita oli yksi kaksiruutuinen. Kivistä ei ollut. Leivintupaan tuliin eteisen kautta lukollisesta ja rautasaranoilla kiertyvästä ovesta. Uunissa oli leivinuuni ja liesi yhdessä, kuten tapana oli¹. V. 1775 määrättiin leivintuvan katto tehtäväksi mukulakivistä (af klappsten).

Pappilan kellarit käsitti holvatun eteisen eli halssin ja holvatun varsinaisen kellarin. Ovi oli tehty yhdenkertaisista laudoista ja varustettu tukkilukolla. Kellarin maanpäällinen osa oli hirsistä tehty ja katto turpeista; v. 1775 määrättiin katto tehtäväksi mukulakivistä. Kellari sijaitsi joen puolella.

Aittoja oli pappilassa suhteellisen vähän, nim. vain vilja- ja tavara-aitat. Vilja-aitta, joka v. 1725 rakennettiin, oli muodoltaan jalka-aitta, s. o. varsinaisen kaksikerroksinen aitta oli tehty puujalustalle. Aitan pituus oli 8 kyynärää, leveys $7\frac{1}{4}$ ja korkeus $6\frac{1}{2}$ kyynärää. Katto oli turvekatto vuoteen 1751, jolloin se määrättiin tehtäväksi paanuista. Välikatto oli laudoista. Alimainen permanto oli kaksinkertainen, varmaankin varkaiden vuoksi. Salvoja oli vain kaksi. Kahdenkertaisessa lautaovessa oli 2 lukkoa, tukkilukko sisäpuolella ja etulukko ulkopuolella, jonka vahvikkeena vielä oli rautapuomi. Oven yläpuolella riippui pieni katos (skurtak). Aittaan kätytiin puuportaita pitkin. Aitta oli laudoittamaton. Vilja-aitta sijaitsi pihan länsipuolella joen rannassa. Tavara-aitta oli muodoltaan edelläkuватun kaltainen. Mitä tulee halkovajaan oli sekin pappilassa. V. 1728 tiedetään rakennetun halkovajan hirsistä $9\frac{3}{4}$ kyynärää pitkäksi, $8\frac{1}{2}$ leveäksi ja $5\frac{1}{4}$ korkeaksi. Halkohuoneen katto oli turpeista. V. 1775 määrättiin senkin katto tehtäväksi mukulakivistä. Permanta ei tavan mukaan ollut. Ovessa oli rautasaranat ja haka.

Saunaa ei pappilassa ole mainittu olleen isonvihan jälkeisenä aikana. V. 1725 rakennetun leivintuvan tiedetään tehdyn entisestä saunasta. Kuuluiko mainittu sauna pappilaan, vaiko linnan rakennuk-

¹ Vrt. Gunnar Suolahdi, Suomen pappilat, siv. 92.

siin, ei ole tiedossa. Muuten ei sauna Turussa siihen aikaan ollut aivan yleinen¹.

Käymälä, joka oli laudoista tehty ja rautasaranaisella ovella varustettu, sijaitsi ensin ryytitarhan veräjän luona, mutta määrättiin sittemmin muutettavaksi navetan nurkalle.

Karjaa varten tehtyjä rakennuksia en tiedä pappilassa muita olleen kuin navetan ja rehuladon. Tässä puheenaoleva navetta oli rakennettu v. 1751. Sen pituus oli 8 kynärää, leveys saman verran ja korkeus $4\frac{1}{8}$ kynärää. Navetta sijaitsi etelän puolella pihaa. Katto oli turvekatto, joka v. 1775 määrättiin muutettavaksi mukulakivikatoksi. Myöskin välikatto oli navetassa ja kokopermanto. Ikkunareikää ei alussa ollut. V. 1757 määrättiin hakattavaksi pieni ikkuna. Ovessa oli kokonaista 4 lukkoa ja rautasaranat. V. 1757 määrättiin lantaluukun kohdalle seinään lyötäväksi lautoja, jottei lantatunkio mädännyttäisi seinähirsiä.

Vastapäätä navetan ovea, saman katon alla oli samaan aikaan rakennettu rehulato, jonka pituus oli 8, leveys $7\frac{1}{2}$ ja korkeus $4\frac{1}{2}$ kynärää. Ladon ovi kiertyi puusaranoilla. Permanta ei ladossa ollut. Piha-aidan sisällä oli kaksi pieniä peltotilkkuja, joista suurempi oli n. 50 kynärää ympärimitaten ja kasvoi kaalia. Pienemmässä viljeltiin ryytikasveja. Viimeksimainitussa ilmoitetaan v. 1757 olleen sitä paitsi yhden omenapuun, joka hiljattain oli sinne istutettu. 1760-luvun puolivälissä muuten alettiin Suomessa viljellä hedelmäpuita Turun akatemian alkuperästä. Sopinee huomauttaa, että professori Gaddin puutarha sijaitsi aivan lähellä pappilaata. Ainakin 1700-luvun puolivälissä pappilan kasvitarha (kål- eller kryddgård) oli huonossa kunnossa. Ehdotettiinkin katselmuksessa v. 1770, että kruunu myöntäisi varoja kasvitarhan parantamiseksi. Kasvitarhojen luku linnan lähistöllä lisääntyi isonvihan jälkeen, kun autioiksi jäneitä tontteja muutettiin ryytimaiaksi ja pelloiksi. Kumpaakin pappilan peltotilkkuja ympäröi aita. Vielä v. 1757 aidat olivat riukuaitoja, mutta v. 1770 mainitaan peltotilkuja ympäröivien aitausten olevan säleaitoja².

Mainittakoon vielä sananen linnanpappilan kunnossapidosta. Edellä on jo esitetty linnanpappilan 1600-luvulla olleen huonossa kunnossa syystä, että kruunu ei myöntänyt tarpeeksi varoja sen korjauttamiseen. Sama asiantila ilmeni 1700-luvullakin. Katselmuksissa määritettyjä korjauksia ei läheskään pantu toimeen. V. 1753 toimitetussa katselmuksessa määrättiin joukko korjauksia toimitettaviksi, mutta ai noastaan uuneja korjattiin. Omilla varoillaan toimeenpanemistaan kor-

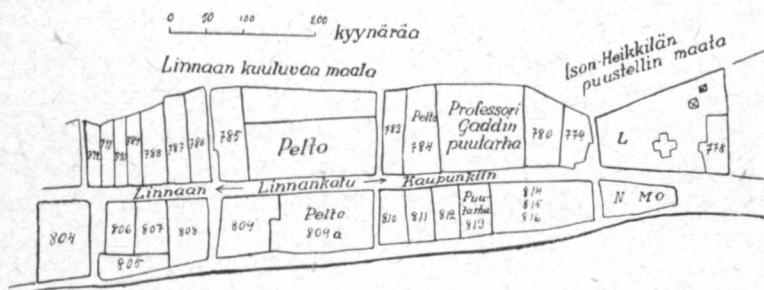
¹ C. v. Bonsdorff, Åbo stads historia, II: 406.

² Main. katselmuspöytäkirjat. — Vrt. Gunnar Suolahti, Suomen pappilat, siv. 148. — N. Wasström, Oeconomisk beskrifning öfver Åbo stad, siv. 18.

jauksista papit saivat linnanseurakunnasta muuttaessaan kruunulta korvauksen, samoin sai kuolinpesä. Myöskin etukäteen linnansaarnaajat näkyvät saaneen kruunulta eli lääninrahastosta varoja korjauksiin. Siinä tapauksessa heidän itse oli huolehdittava työnjohdosta. Katselmuksissa arvioidut korjauksiin tarvittavat rahamäärität valaisevat papilan rakennusten tilaa. V. 1757 laskettiin korjauksiin tarvittavan 398 talaria ja 26 äyriä hopeassa, v. 1770 879 talaria ja 4 äyriä hopeassa ja v. 1775 aina 2,391 talaria ja 27 äyriä hopeassa¹, johon summaan laskettiin useita uudestaanrakentamisia.

Kun linnanseurakunnan kappalaisen palkka järjestettiin uudestaan kunink. käskykirjeillä ^{30/8} 1778 ja ^{21/12} 1779 edesmenneen linnansaarnaajan, maisteri Joh. Henr. Mennanderin kuoleman johdosta, jolloin määrittiin, että linnanpappilan rakennukset oli myytävä julkisella huutokaupalla kruunun laskuun ja linnansaarnaaja saava vuokrarahaan, kunnes hänelle ehdittäisiin valmistaa asunto linnaan, huutokaupattiin linnan pappilarakennukset v. 1779². Sinä vuonna siis loppui Turun linnanpappilan olemassaalo.

E. A. Virtanen,

Kartta-aihelma linnanpappilan ympäristöstä.

D. Gadolinin vu. 1754–1756 tekemän kartan mukaan.

Karttaselityksiä:

Tontti n:o 788 Hospitalin ja Uudenkirkon kappalaisen, L. Uusi- eli Mikaelinkirkko, M. Hautausmaa, 805 Linnan hautausmaa. 808 Linnansaarnaajan. 809 ja 809 a. Väriäri Kleinmodtin lesken

¹ Katselmuspöytäkirjat main. vuosilta. — Vrt. Gunnar Suolahti, main. teos, siv. 187.

³ K. G. Leinberg, Finlands territoriala församlingars namn, ålder etc., siv. 5.
— Jac. Tengström, Afhandling etc., II: 119. — Ad. Lindman, Historiska Misceller, I: 99. — C. H. Strandberg, Herdaminne I: 73.

Tietoja pykäläpuista ja kapuloista Karjalassa ennen ja nyt.

Erittäin hauskassa ja monin kuvin valaistussa pikkukirjoitelmassaan «Sydösterbottniska plog och budkavlar», mikä sisältyy Ruotsalaisen Kirjallisuuden Seuramme aloittamaan sarjaan »Folkloristiska och etnografiska studier» (II ss. 63–74) esittää maisteri V. Forsblom joukon kapuloina Etelä-Pohjanmaan ruotsalaisista pitäjistä. Kyseessä olevat kapulat ovat keppejä, joihin leikattujen merkkien avulla taroitettiin pitää vaarin, että jokainen talo talvella huolehti maantien auraamisesta. Talot olivat jaetut aurakuntiin, joissa jokaisella talolla oli oma vuoronsa. Aurauskielen jälkeen talon isäntä leikkasi puumerkkinsä aurauskapulaan, ennenkuin lähetti sen seuraavaan taloon. Tai saattoi kapulaan myös kerta kaikkiaan olla leikattu kunkin talon puumerkki. Paitsi näistä aurauskapuloista, puhuu sama kirjoittaja »kellonsoittotauluista» (ringartavlor), jotka olivat pieniä pyöreitä puutauluja, joihin kukin talonisäntä leikkasi puumerkkinsä, huolehdittuaan vuoronsa ja velvollisuutensa mukaan kirkonkellojen soitosta.

Muutamissa Etelä-Pohjanmaan ruotsinkielisissä pitäjissä ovat aurauskapulat ja kellonsoittotaulut olleet käytännössä aina meidän aikoihimme asti. Nykyisin on sentään jo ruvettu käyttämään kirjaa, johon kirjoittamalla merkitään kunkin talon vuoro ja suoritus. Kirjoitustaidon yleistyessä joutuvat kapulat näinollen muinaismuistoiksi.

Kun kirjoitustaito maamme suomenkielisen rahvaan keskuudessa myöskään ei ole mikään vanha taito, tekee mieli päättelämään, että senkin on tällöin täytynyt turvautua kapuloihin. Kuitenkaan ei ole tietäksemme kirjallisuudessa tätä ennen ollut puhetta suomalaisen rahvan käyttämistä kapulosta tai pykäläpuista, ellei ota huomioon muutamia satunnaisia, aivan ohimennen annettuja tietoja, mihin tuonempana viittaamme. Ei liene sentakia vallan vailla mielenkiintoa kerromus, vaikkakin vaativaton, pykäläpuista karjalaisten asuma-alueilla. Paitsi omin silmin nähtyä ja omin korvin kuultua olen hyväkseni käyttänyt historiallisista asiakirjoista 1600-luvulta löytämiäni katkelmia. Puheeksi tulevat pykäläpuut

a) *yleisissä tarkoitoksissa todistuskappaleina* (verokepit, riihipepit, velkakapulat, podvodakepit)

b) *yksityisissä tarkoitoksissa muistin tukena.*

Kun kesällä 1917 kävin Lentieran kylässä pohjois-Aunuksessa, kuulin muistelman, joka kertoi ennen olleen tapana, että »verot merkittiin puisiin sauvoihin«. Kun »veroherriä« s.o. staarosta kulki kylissä, hänellä oli reki täynnä keppejä. Sen enempää eivät muistiinpanoni asiasta sisällä. Tämä tapa merkitä veron määrä keppeihin on ollut Suomenkin Karjalassa aikoinaan käytännössä. Kun täällä aina ohi 1700-luvun puolivälin vallitsi arvioverotus, mikä perustui vuotuihin talonpojan viljankasvun ja muun omaisuuden arvioihin, on ainakin paikoitellen ollut tapana, että arviomiehet pykälöivät arvioidun omaisuuden määrän sitä tarkoitusta varten tehtyihin puihin. Tästä puhuu prof. Voionmaa Karjalaisen heimon historiassaan (s. 261): »Eräistä tiedoista päätään oli tapana merkitä arvioruplat eli markat kapuloihin«. Millaisia nämä tiedot ovat, joihin kirjoittaja otaksumansa perustaa, siitä hän ei sen enempää puhu. Allekirjoittanut voi kenties arvelun tueksi esittää yhden suoranaisen todisteen. Suistamon käräjillä $\frac{6}{3}$ 1679 muuan Fadei Pulikka kertoi, että »Alexander Andersen ja Thorvigg olivat käskeneet hänen kiertää ympäri tilusta ja leikata pykäläpuuhun (på en karfstock) kaiken ruplaluvun«. Oliko tässä kysymys tavallisesta arvioimisesta verollepanoa varten, ei ole varmaa, kun ei mainita, oliko Fadeilla arviolautakunta mukanaan, tavalliseen tapaan, vai suorittiko hän laskemisen yksin, jota muuta tarkoitusta varten.

Yleinen tapa Käkisalmen läänissä ja Inkerinmaalla 1600-luvulla oli merkitä hovileirien riihitystulokset puisiin keppeihin. Riihen puutia valvomassa Inkerissä pidettiin erikoista pehtoria, jota nimitettiin »riihipapiksi«. Karjalassa valvonnan toimitti hovin kymmeniekka, priistavi t.m. Riihipappi tai häntä vastaava valvoja merkitsi kustakin ahoksesta saadun viljamäärän vartavasten tehtyihin puihin, leikkamalla niihin merkit. Asiakirjoissa tällaista puuta nimitetään milloin »riihikepiks« (Rije Stockar), milloin »pykäläkepiks« (Karf Stockar), välistä »riihipykäläkepiks« (Rijekarfstockar). Riihityksen päätyttyä riihipappi näytti keppinsä esimiehelleen, joka ne tarkasti ja antoi tilivapauden. Pykäläpuiden mukaan teki sitten joku kirjoitustaitoinen, usein paikkakunnan pastori, puintiluettelot varustaen ne allekirjoitukella ja todistuksella seuraavaan tapaan:

Että Liperin hovissa vuoden 1683 kylvöstä on saatu niinkuin yllä on lueteltu, näyttäväät autuaan hovin-kymmeniekkan Vasili Ossipovin sekä lautamies Petter Vartiainen riihipykäläpuut, minkä me allekirjoittaneet todistämme. Liperin hovilla 27 päivä heinäkuuta 1684

*Henrik Tuomaanp. Sundius
Liperin pastori.*

*Georgius H. Skytt.
kappalaisten ibidem.*

Eräässä toisessa puintiluettelon todistuksessa, joka on peräisin Kiteeltä, on todistus varustettu hovin kymmenniekan omalla nimellä, minkä käsilasta päättäen on kirjoittanut pitäjän kappalainen Yrjö Neglick.

Vuoden 1681 kasvusta täällä Kytänniemessä on saatu 46 tynn. 4 k. ruista, 47 tynn. 10 k. otraa sekä 94 tynn. 8 k. kauraa, sekä 2 tynn. 16 k. paleltunutta ja turmeltunutta ruista, mitkä minä jokaisen riihen perästä olen muistiin leikannut (opskurit) ja todistan siten että valtuutan erään hyvinoppineen miehen minun niemi tähän alle kirjoittamaan. Kytänniemessä 21 p. huhtikuuta 1682.

*Antti Heikinpoika
kymmenniekkä.*

Eräään puintiluettelon todistuksen olen muistiinmerkinnyt Sorvalasta. Todistuksesta käy ilmi, että puinnin valvojat olivat valanheteitä henkilöitä, joiden vaadittaessa oli valalla vahvistettava pykälämerkkiensä totuudenmukaisuus.

Ampmanni Heikki Juhonpojan ja valantehneen riihimiehen Olli Jormokaisen näyttämien riihikeppien mukaan on yllämainitusta ahoksista saatu niinkuin ylempänä mainitaan, minkä vakuudeksi he vaadittaessa ovat valmiit vannomaan valansa. Joka täten todistetaan. Sortavalassa 2 p. heinäk. 1684.

Magnus Arnander.

Oloff Bergh.

Vielä olen muistiinmerkinnyt samantapaisen todistuksen, jossa mainitaan puintiluettelon perustuvan riihikeppeihin, Suomen puolelta Salmista ja sitäpaitsi Inkerinmaalta useista eri paikoista: Onstapel, Pustamersie, Nedoblitsa, Korkyl, Seredna.¹

Perin omituista on nykyäikana kuulla pykäläpuista, joita on käytetty yksityisen velan takeena, korvaamaan velkakirjaa. Kansanmuistelmat tietävät sellaisestakin kertoa. Veistettiin kaksoi lauttaa tai palikkaa ja niihin molempien samanlaiset pykälät, sen mukaan miten iso velka oli kyseessä. Toisen palikan otti velan antaja, toisen velkamies. Jos velka suoritettiin yhdellä kertaa, sai velkamies samalla pykäläpalikan takaisin velan antajalta. Jos taas velkaa maksettiin useammassa erissä, tasoittivat asianomaiset kumpikin palikastaan yhtä monta pykälämerkkiä joka maksulta. Velan tultua kokonaan maksetuksi vuoltiin koko palikka sileäksi. Muistelma on peräisin Ilomantsista.

Tämäntapaiseen erittäin alkeelliseen velkakirjaan mahdollisesti viittaa muuan tieto Salmin ja Suistamon kärjältä ^{13/3} 1683. Simo Mönkkö Kirkkojoelta oli varastanut eräältä aunukselaiselta porvarilta Kliimo Iivananpojalta Tuloman kylässä 420 venäläistä tenkaa (Denzingar). Mutta lautamies Vasko Simanapoika kertoi, että Mönkkö oli »siitä tarjontnut kirjoitustansa oli kapulaansa, niinkuin he sitä ni-

¹ S. V. A. Vahvikekirjat v. 1683, n:o 9744 f. 560,571, 578; v. 1681. n:o 9739 f. 528; v. 1678, n:o 9735 f. 295—297.)

mittäväts» (der å sin skrift eller Cabula som dhe den kalla tillbud= hit) tälle Kliimolle, että hän mainitut tengat aikaa myöten maksaisi.

Tähän yhteyteen kuuluu vielä eräs Aunuksen puolella kuule= mani hyvin alkuperäinen tapa, jolla on korvattu nimikirjoitusta. Ett' ei tämä muistelma jäisi käyttämättä ja joutuisi hukkaan, esitän sen tässä, huolimatta siitä, ettei sillä ole mitään suoranaista tekemistä py= käläpuiden ja kapulain kera. Muistelma, joka on Kiimavaaran ky= lästä, kertoo sitoumuksia ennen vanhaan tehdyn niin, että noella pa= nettiin kädenjälki lautaan tai lastuun («Iellä podpiskat luajittih noella, lautah libo lastuh painettih.») Painos jäi sitoumuksen nauttijan hal= tuun. Jos joku ei tunnustanut sitoumustaan, mitattiin hänen kädensä jälki.

Pykäläpuut kaikissa niissä tarkoitukseissa, joita tähän asti olemme tarkastelleet, ovat jo aikoa jääneet pois käytännöstä. Sensijaan on pohjoisessa Aunuksen Karjalassa aivan näihin asti ollut tapana py= käläpuun avulla järjestää kylissä kyytivelvollisuus kylän talojen kes= ken. Talonpoikain velvollisuus on ollut ilmaiseksi tai pienä mak= sua vastaan kyyditä matkustavia virkamiehiä ynnä sellaisia matkus= tajia, joilla on ollut semstvon antama tiekirja. Puuta, johon teh= dyt kyydit merkitään, nimitetään paikkakunnalla «podvodakepiksi» s.o. kyytikepiksi. Useimmissa kylissä Lentierasta Repolaan on kyy= tikeppi. Kiimavaaran kepin olin tilaisuudessa näkemään, joten saa= tan antaa siitä tarkempia tietoja kuin muista.

Näkemäni Kiimavaaran podvodakeppi oli uudesta puusta tehty hie= man kolmatta metriä pitkä, nurkkikas puu. Läpileikkauskuksen osoittaa piirros 1 vierellä. Leveälle kyljelle oli ylikulkevilla poikkiviivoilla erotettu

[] kullekin kylän talolle oma palasensa, mihin leikattiin puukolla merkit niistä kyydeistä, joita talo teki. Tämä tapahtui joko

Piirros 1. heti kyydin suorituksen jälkeen tai myöhemmin, kun kaikki kylän miehet sopivan tilaisuuden tullen kokoontuivat siihen taloon, missä keppiä vakinuitesti säilytettiin. Käytetty merkit olivat pysty viiva, vino viiva ja kaksi vinoa viivaa ristikäin (kts. piirros 2). Jos

| \ X ensimäistä arvostellaan 1:llä, on keskimäisen arvo 5 ja vii= meisen 10. Jokaisesta kyydistä vuollaan merkkejä matkan

Piirros 2. pituuden mukaan. Niinpä kyyditys Kiimavaarasta Tuuše= niin tuottaa 2 pystyviivaa, Kiimavaarasta Tšolkkaan ja Luovutsaa= relle 4 pystyviivaa. Kyydistä Repolaan tulee yksi vinoviiva. Tien viitoituksesta talvella järven yli annetaan yksi pystyviiva. Kun vuosi on loppuun kulunut, lasketaan kepistä kyydit ja joko rahalla tasa= taan tai vuollaan kepistä pois joka talon kohdalta niin monta vii= vayksikköä kuin on vähimmän kyytiä tehneellä talolla. Talon kyyti= velvollisuuden määrä riippuu sen «dušša-luvusta». Dušša-luku ilmai= see talon maaosuuden määrään, ei siis talon henkilölkukua, vaikka se

tietysti alkuaan on ollut perustena, silloinkuin kyläkunnan maita viimeksi ositeltiin talojen kesken. Nykyinen duššaluku on hyvin oloja vastaamaton. Moni ennen varakas, nyt köyhtynyt talo saa kantaa saman rasituksen kuin ennen parempina aikoinaan. Viime aikoina rikastuneet, väkirikkaat talot saattavat päästää verrattain pienillä veroilla ja rasituksilla m.m. vähäisellä kyydinteolla.

Lentieran kylän podvodakeppiä en parhaalla tahoillaanikaan saanut nähdäkseni, kun se isäntä, jonka talossa keppiä pidettiin, arkaili näyttää «tuhman kansan kirjoitusta» vieraalle. Kuitenkin kuulin, että Lentieran kepissä käytetään merkkeinä poikkiviivoja ja pisteytä. Jälkimäisiä menee 6 kappaletta yhteen viivaan. Tuušenin kylässä saattoiin «podvodata» merkittävän lautan.

Kysellessäni kyytikeppejä kauempana idässä, Siesjärven, Ondžärven ja Rugarven puolella, ei niitä siellä enää tunnettu, mutta luultavasti ne sielläkin aiemmin ovat olleet käytännössä. Kummallista vain, etteivät aikaisemmat Karjalan kävijät ole tulleet huomanneeksi niitä. Lönnrotkaan, joka kyllä mainitsee virkamiesten kyydityksestä (Elias Lönnrotin matkat I, s. 156), ei sanallakaan virka kyytikepeistä.

Niistä esimerkeistä, mitä olemme esittäneet pykäläpuiden käytämostä, olemme nähneet, että tallaisilla pykäläpuilla oli kirjallisen todistuskappaleen merkitys ja arvo. Pykäläpuu leikattuine merkkeineen oli oikeudellisesti yhtä pätevä kuin kirjoitettu paperi tai kirja. Huomattakoon esim., miten puinnin valvojalle annettiin tilivapaus, senjälkeen kuin hän oli riihikeppinsä näyttänyt. Mutta sitäpaitsi on merkin puuhun leikkaamista paljon käytetty yksityisiä tarkoituksia varten, oman muiston tukena. Eräissä tapauksissa on sellainen merkinleikkaus osoittautunut kaikkein käytännöllisimmäksi kirjanpitojärjestelmäksi ja onkin se sen takia voinut säilyä nykypäiviin asti, huolimatta siitä että kirjoitustaito asianomaisille saattaa olla hyvinkin tunnettu.

Esimerkkejä voin mainita Pohjois-Karjalan pitäjistä. Liperissä ja Ilomantsissa on urakkaleikkaajilla ollut tapana merkitä jokaiselta leikkaamaltaan kuhilaalta pykälänmerkki «kapulaan». Enossa kerrottiin, että riihen seinään merkittiin piirroilla, miten paljon lyhteitä ahdettiin ahokseen ja miten paljon ahos antoi.¹ Kun nauriita kannetaan kuoppaan, niin joka vasun jälkeen tehdään korentoon pykälä ja ne lasketaan yhteen, kun kaikki nauriit on kannettu tai kuoppa tullut täyteen. Jos oli useammanlaisia vasuja, merkittiin kukin laji erikseen. Tätä tapaa noudatetaan vielä nytkin Ilomantsissa. Erällä ilomantsilaisella kuoharilla oli ollut keppi, mihin oli leikannut merkin erikseen jokaisesta siasta, kissasta ja koirasta, jotka oli leikannut.

¹ Tri Tallgrenin kertoman mukaan tehdään samoin Turun seudullaakin. Heinähäkkien luku merkitään piirroilla ladon seinään.

Muuan liperiläinen vanha eukko kertoi panevansa mökkinsä seinään merkin jokaisesta maitolitrasta, mikä tulee talosta otetuksi, saadakseen selvän, kuinka paljon on maksamista. Jos ei jossain talossa tai mökissä satu olemaan puntaria ja olisi annettava pyytäjälle lainaksi tavaraa mitalla, turvaudutaan vielä vanhaan keinoon: kirvesvarteen, kapustaan tai hierimeen. Raskaampi pää saa toimia punnuksena, punnittava ripustetaan kepeämpään. Painopisteen kohdalle leikataan meriksi pykälä. Menettely on yleisesti tunnettu Ilomantsissa. Myös Liperissä tiedetään, että «lainoja on otettu kirvesvarrella (hierimellä, kapustalla)». Menneihin aikoihin, mutta tähän samaan yhteyteen kuuluu erääseen Lönnrotin matkakirjeeseen v:ltä 1835 sisältyvä huvitava pikkutieto. Laulattaessaan Uhtuassa erästä Jamala-nimistä miestä, jolle runoista oli maksettava, antoi Lönnrot pienen pojан veistää «joka runolta pykälän puuhun» (El. Lönnr. matk. I, s. 241).

Olematta tilaisuudessa ryhtymään minkäänlaisiin vertailuihin tai selvittelyihin meikäläisten pykäläpuiden alkuperästä tahdomme vain viitata siihen tosiasiaan, että myösken sukukansamme ovat pykäläpuita käyttäneet, parempien kirjanpitokeinojen puutteessa. Varsin aiakaisen huomion esineiksi ovat tulleet votjakkien pykäläpuut (Kerb-hölzer), joista puhuvat jo Breton ja Georgi, myöhemmin m.m. Buch. Venäläisistä pykäläpuista «pirkoista» antaa tietoja VI. Bogdanoff (ӨТН. Обозр. кн. CIX—CX, v. 1916); hän puhuu m.m. erästä lajista pykäläpuita, josta hänelle oli kerrottu Suman kauppalassa Vienan Karjalassa; sen avulla järjestettiin yöllisiä vahtivuoroja, jakamalla velvolisuus taloittain. Joka vuoro merkittiin puuhun.

Ilmari Manninen.

»*Valtakirjoja*«. Rehtori Ilmari Mannisen kirjoituksen yhteydessä, jossa annetaan tietoja alkuperäisistä tavoista merkitä muistiin asioita useampien sopimuksen tekijäin kesken, mainittakoon eräs verrattavissa oleva muinaistapa Kiinan rajoilta. Tiedon oli prof. Dower Parisissa jättänyt toht. A. O. Heikelille, joka siitä kertoi Muinaismuistoyhdistyksen kokouksessa $\frac{7}{4}$ 1893. Siperialaisessa muinaiskalustossa on m. m. kahdessa puoliskossa oleva pronssinen aasinkuva. Sellaisia ovat sotapäälliköt käyttäneet viestin viennissä. Kuvan puolisko annettiin lähettille valta-kirjaksi. Vastaanottajalla oli toinen puolisko. Jos kuvat liittyivät yhteen oli se merkkinä siitä että viestintuoja oli ystävä lähettemä.

Sudenpyyntineuvojen lukumääristä eri paikkakunnilla maassamme 1830-luvun puolivälissä.

Böckerin laajat tilastolliset kokoelmat vuosilta 1834–1835 valtionarkistossa sisältävät tietoja sudenpyyntineuveistoakin. Pääasiassa on kokoelmiin koottu tilastoa sudenkuopista ja tarhoista, mutta moni tiedonantaja on sitäpaitsi ilmoittanut muidenkin sudenpyyntineuveojen lukumäärät alueellansa. Mitä tulee Böckerin kokoelmien tietoihin sudenpyyntineuveojen lukumääristä eri paikkakunnilla, on niitä varmaankin pidettävä liian alhaisina. Onhan todennäköistä, etteivät tiedonantajat aina ole saaneet täydellisiä tietoja näistä pyyntineuveoista varsinkin laajoissa pitäjissä. Pitäjissä, joissa ei ole mainittu sudenpyyntineuveoja lainkaan olleen siihen aikaan, on niitä todennäköisesti kuitenkin useassa löytynyt, vaikka tiedonantajat eivät olleetkaan niistä tietoisia. Pääpiirteissään oikean kuvan sudenpyyntineuveojen lukumääristä mainitulta ajalta antanevat nämätkin luvut. Maakunnittain lueteltuina oli eri sudenpyyntineuveoja eri paikkakunnilla seuraavasti.

Sudenkuoppia

ei Ahvenanmaan mantereella eikä sen saaristossa liene löytynyt yhtäkään, samoin ei Varsinais-Suomen saaristopitäjissä. Varsinais-Suomen mantereella sensijaan mainitaan niitä olleen: Perniössä 13, Perttelissä 8, Angelniemellä kokonaista 20, Halikossa 10, Maariassa 2, Liedossa 1, Ruskolla 3, Raisiossa 3, Maskussa 10, Yläneellä 8, Mynämäessä 10, Lemussa 3, Vehmaalla 10, Lokalahdella 2, Taivassalossa 1, Uudellakirkolla 12. Harvinaisen paljon oli Laitilassa, nim. 48 sekä Pyhämaassa, jossa oli 28. Satakunnasta mainitaan sudenkuoppia: Eurajelta 3, Luviaista 2, Eurasta 6, Honkilahdelta 2, Köyliöstä 3, Kokemälältä 20, Poomarkusta 12, Merikarviasta 10, Siikaisista 5, Ahlaisista 4, Noormarkusta 10, Ulvilasta 6, Nakkilasta 4, Kullaasta 1, Porin maaseurakunnasta 7, Tyrväästä 20, Huittisista 9, Kauvatsasta 1, Vampulasta 3, Punkalaitumelta 2, Ikaalisista 10 ja Orivedeltä 1. Uudeltamaalta luetellaan Kirkkonummelta 3, Inkoosta 1, Vihdistä ja Pyhäjärven kappelista yhteensä 10, Tenholasta 2, Karjalohjalta 20,

Siuntiosta 10, Löhjalta 25, Nummelta 5, Helsingin pitäjästä 3, Myrskylästä 1, Mäntsälästä 4 ja Pyhtäältä 2. Hämeen seutujen sudenkuopat jakautuvat eri pitäjien kesken seuraavasti: Orimattila 4, Iitti 4, Loppi 10, Somero 8, Urjala 6 ja Akaa 4. Tammelassa, Jokioisissa, Perttulassa ja Humppilassa mainitaan kussakin pitäjässä sudenkuopia olevan »muutamia harvoja». Pälkäneellä oli 10, Sahalahdella 5, Kuhmalahdella 8, Hollolassa 12, Asikkalassa 12, Luopioisissa kokoista 45, Lammin-Koskella 20, Janakkalassa 16, Hausjärvellä 6, Kalvolassa 6, Vanajassa 1, Rengossa 3, Sääksmäellä 4, Kangasalla 7, Saarijärvellä 5 ja Laukaassa 1. Pohjanmaalta on sudenkuoppia merkitty: Lapväärtiltä 18, Karijoelta 5, Mustasaaresta 1, Ilmajoelta 10, Alahärmästä 3, Ylihärmästä 3, Himangasta 2, Sidebystä 10, Kristiinasta 5, Isojoelta 20, Närpööstä 8, Korsnäsistä 1, Öfvermarkista 1, Maalahdella 1, Merijärveltä 10, Pyhäjoelta 2, Frantsilasta 4, Paavolasta 1, Salosta 6, Limingasta 1, Säräisniemeltä 3, Kajaanista 3 ja Hyrynsalmelta 5. Savossa lienee ainostaan seuraavissa pitäjissä ollut sudenkuoppia, nim. Sulkavalla 2, Kerimäellä 3, Pieksämäellä 1, Juvalla 9 ja Hirvensalmella 3. Karjalasta mainitaan niitä Sortavalan pitäjästä 5, Kontiolahdelta 1, Nurmeksesta 2, Kiteeltä 5, Rääkkylästä 5, Kesähdeltä 4, Ilomantsista 6, Enosta 1 ja Tohmajärveltä 2.

Sudentarhoja

mainitaan Ahvenanmaalta yksi, nim. Jomalasta. Varsinais-Suomesta niitä on merkitty Kemiöstä 2, Perttelistä kokonaista 10, Angelniemeltä 4, Vestanfjärdistä ja Dragsfjärdistä kummastakin yksi, Halikossa mainitaan niitä siihen aikaan tehdyn »useita uusia». Yläneellä oli yksi sudentarha ja Uudellakirkolla 2. Muista pohjoisen Varsinais-Suomen pitäjistä, joissa sudenkuoppia esiintyi lukuisasti, ei sudentarhoja ole mainittu. Satakunnasta luetellaan sudentarhoja Ulvilasta 2, Nakkilasta 3, Tyrväästää 6 ja Orivedeltä 1. Uudellamaalla oli sudentarhoja Porvoon pitäjässä 1, Mäntsälässä 3, Askolassa 1, Pyhtääällä 4, Helsingin pitäjässä 1, Bromarfissa 1, Sipoossa 3, Vihdissä ja Pyhäjärvellä yhteensä 2, Pusulassa 1, Nurmijärvellä 2, Inkoossa ja Degerbyssä yhteensä 2. Hämeestä on mainittu sudentarhoja Hollolasta 4, Luopioisista 3, Janakkalasta 3, Rengosta 1, Vanajasta 1, Lopelta koko 20, Somerolta 3, Urjalasta 3, Tammelasta, Jokioisista, Perttulasta ja Humppilasta kustakin »muutamia harvoja», Sääksmäeltä 3, Kalvolasta 1, Kangasalta 2 ja Saarijärveltä 4. Pohjanmaalta on merkitty Mustasaaresta, Koivulahdelta ja Tyrnävästä kustakin yksi, Oulaisista 4, Haapajärveltä 2, Kärsämäestä 2 ja Pudasjärveltä 10. Savossa lienee vain Juvalla ollut sudentarhoja, nim. 4 Karjalan pitäjistä ei sudentarhoja ole lueteltu.

Sudenloukuja

on kokoelmissa mainittu Varsinais-Suomesta Yläneeltä 1 ja Pyhämaasta 7. Satakunnasta luetellaan niitä Eurasta 4, Rauman maaseura-kuntaan kuuluvasta Vermuntilan kylästä 4, Honkilahdelta 3, Köyliöstä 4, Säkylästä 3, Tyrväästä kokonaista 70 ja Huittisista vieläkin enemmän, nim. 117, Kauvatsalta 16, Vampulasta 15 ja Punkalaitumelta 27. Uudeltamaalta mainitaan Mäntsälästä 30 loukkua ja Hämeestä Kangasalta 20 ja Saarijärveltä 25. Pohjanmaalla oli ainakin seuraavasti sudenloukuja: Teuvalla 2, Alavuudella, Kuortaneella ja Töysässä yhteensä 6, Temmeksessä 5, Kempeleessä 2, Tyrnävässä 5, Lumijoella 8, Limingassa 4, Salon pitäjässä 1 ja Oulun pitäjässä 5.

Sudensaksia

mainitaan Pohjanmaalta: Maalahdella 3, Petalahdella 5, Salvasta 2, Mustasaaresta kokonaista 101, Koivulahdella 25, Replotista 1, Isosta-kyröstä 4, Vähästäkyröstä 30, Pietarsaaresta 4, Kronobystä 12, Teerijärveltä 6, Kalajoelta 10, Alavieskasta 2, Ylivieskasta 6, Pudasjärveltä 3, Haapajärveltä 3, Reisjärveltä 3 ja Pyhäjoelta 4. Lapin Enontekiöstä luetellaan 10.

Virkeessä olevia susipyssyjä (gillrade gevär) mainitaan Kronobystä 4 ja Teerijärveltä 2.

Sudenverkoista

saa kokoelmista tietää, että niitä Varsinais-Suomessa oli Piikkiössä 12 ja Kuusiston kappelissa 24 kappaletta. Rymättylässä oli sudenverkkoa 232 kyynärää ja Merimaskussa 128 kyynärää. Savosta mainitaan Puusallassa olleen 700 kyynärää sudenverkkoa.

E. A. Virtanen.

Suomen muinaismuistoyhdistyksen tilit vuodelta 1918

Tulot ja menot v. 1918.

T u l o t :

Ahlgrenin rahasto: korkoa	903: 18
Aspelinin rahasto: korkoa	12: 24
Perustajarahasto: korkoa	209: 72
» jäsenmaks.	200: —
Castrénin rahasto: korkoa	409: 72
Sundmanin rahasto : korkoa	3,344: 44
Nervanderin rahasto: korkoa	191: 72
Heikelin rahasto: korkoa	91: 88
Paikannimirahasto: korkoa	561: 28
Carlstedtin rahasto: korkoa	136: 40
Kajaanin rahasto: korkoa	7: 56
Taidehist. julk. rahasto: korkoa	6: 60
» » » valtioapu	566: 20
Biesen & Raninin rahasto: korkoa	3,000: —
Alceniuksens rahasto: korkoa	3,566: 20
Mälmin rahasto: korkoa	91: 60
Käyttövarat:	134: 64
Apurahoja	247: 82
Lahjoituksia	5,000: —
Jäsenmaksuja	2,700: —
Kirjallisuudesta	475: —
Korkoja	1,088: 66
Vajausta	4,410: 54
	13,674: 20
	2,891 06
	Smk. 26,270: 54

M e n o t :

Castrénin rahasto:	
Tekijä- ja piirr. palkk.	533: 11
Biesen & Raninin rahasto	
Klisheistä	914: 98
Käyttövarat:	
Urajärven menoja	6,508: 80
Tekijä- ja toim. palkk.	1,512: —
Palkkoja	399: 90
T:ri Pälsin matkaa varten	6,046: 35
Painatus- ja klisheemenoja	8,358: 25
Kuluja	1,997: 15
	Smk. 26,270: 54

Tiliasema 31/12 1918.

V a r a t:

Sijoitukset:

Hyp. yhd. 4 1/2 % obl. 29,000 à 98 1/4	28,637: 50
Hyp. kass. 4 1/2 % obl. 20,000 à 98 1/2	19,900: —
Suom. Valt. 3 1/2 % obl. 23,500 à 78 1/2	18,447: 50
Rauman kaup. 4 % obl. 39,000 à 74	28,860: —
Vapaudenl. 5 1/2 % obl. 16000 à 100	16,000 —
Venäjän Valt. 5 % obl. 960 Kulta Rpl. à 3. 85	3,700: —
Talletuskonttok. tili Pohjoisp.	3,366: 98
» K. O. P.	4,111: —
» Yhdysp.	4,856: 45
Yhdyspankin notariaatti	103,000: —
Urajärven tila	80,000: —
Juoksevatili	23,242: 43
Kasvaneet korot	1,354: 37
Rahaa	74: 12
	335,550: 35
Käyttövarojen vajaus	15,819: 99
	Smk. 351,370: 34

V e l a t:

A-rahastot:

Ahlgrenin rah.	23,482: 78
Aspelinin rah.	318: 33
Urajärven tila	80,000: —

B-rahastot:

Perustajarah.	5,653: 13
Castrénin rah.	85,609: 94
Sundmanin rah.	4,860: 03
Nervanderin rah.	2,389: 31
Heidemannin rah.	102,020: —

C-rahastot:

Heikelin rah.	14,593: 01
Paikannimirah.	2,875: 79
Carlstedtin rah.	197: 03
Kajaanin rah.	171: 31
Taidehist. julk. rah.	17,720: 99
Biesen & Raninin rah.	1,431: 12
Alceniuksen rah.	3,601: 22
Malmin kauppahist. rah.	6,446: 55
	47,037: 02
	Smk. 351,370: 34

K. Basiliér.

Eräs lappalainen tervanvalmistustapa.

Suomen suvun arktiset kansat ovat verrattain myöhään oppineet tervanvalmistukseen. Lappiin on hautatervanpolto koteutunut suo-malaisten mukana, Inariin esim. vasta 70–80 vuotta sitten, jolloin eräs etelämpää tullut papin renki laittoi ensimäisen tervahaudan. Koltanlappalaisten keskuudessa näyttää tervanpolto kuitenkin olevan jonkin verran vanhempana perua, koska heillä on aivan erikoinen, tietääkseni muualla tuntematon »tuulitervan» (*piegka=tarve*) valmistus-tapa, joka seuraavassa esitetään.

Parhaat tervakset (*tarvas*) saadaan kaatuneesta mäntyliestä, lat=voista ja juurakoista, jotka pilkotaan parin vaaksan pituisiksi, kahden sormen paksuisiksi sälöiksi. Mukavin hakuuuaika on kevättalvella hankiaisenä, jolloin vedätyksä käy helposti päänsä; 5–10 ahkiollista pidetään riittävänä. Tuulitervanpolto voidaan suorittaa kaikkina vuodenaihoina, jopa talvellakin. Valmistuspaikaksi valitaan kalteva sammal= tai jäenkämaa järven rannalla, saarella t. m. s.; veden läheisyyssä on suotava, ettei kulovalkeasta olisi pelkoa. Maahan kaivetaan vaaksansyvyinen kuopanne (*rogke l. kuohppe*), jonka pituus on keskimäärin pari syltä, leveys n. $\frac{3}{4}$ syltä korkeammalla sijaitsevasta päästä, toisen pään supistuessa teräväksi kärjeksi, joka loppuu terva=astian sijaksi tehtävään pieneen syvennykseen (tämän lävistää ja syvyyssä n. »säärenpituinen»). Ison kuopanteen pohjalle ja laidolle levitetään 6–7 männyn= tai kuusenkuorilevyä l. koskutta (*korra*), kooltaan aina sylenpituisiin ja $1\frac{1}{2}$ kynärän levyisiin saakka. Ne asetetaan limitäin kaarnapuoli allepäin siten, että ylempien alareuna tulee alempien pääille, sillä terva tulee valumaan täitä pohjakatetta myöten. Mitä vähäisempi kuopanteen kaltevuus on, sitä parempaa ja »pehmeämpää» sanotaan aineen tulevan.

Tervakset ladotaan (*meähkö*) tälle alustalle pitkittäin, ei aivan suusta alkaen, vaan tähän jätetään kuoret vaaksan verran puiden päättä ulommas. Tervas=ahto tulee sivultakin katsoen suppilomaiseksi korkeuden ollessa suupuolella kynäränmittainen. Kuoria levitetään kasan päälekkien torvelle niin, että se tiiviisti peittyy, ja laitos sidotaan vahvisteksi ympäri vitsaksilla kolmesta kohden, katetaan tur-

peilla, ja painoksi ladotaan päälle kiviä tai niiden puutteessa pölkkyjä; sivuille pystytetään vielä molemmin puolin 3–4 pönkkää. Suppilon kärki kierretään kuoresta hyvin ahtaaksi, n. parin sormen mentäväksi reiäksi, josta terva tulee valumaan. Suppilo sytytetään sievällä säällä, kun aukkoa kohti käy kohtalainen tuuli, jotta se lietsosisi valkeaa tasaisesti. Jos tuuli hieman käännyy, voidaan sen suuntaa muuttaa edullisemmaksi suun syrjälle asetetulla koskuella, mutta jos se käännyy tuntuvasti, kiihtyy tai tyventyy, on palaminen siksi kertaa keskeytettävä. Aina kun suppilo on palanut $\frac{1}{2}$ sylen verran, poistetaan hiiltynyt osa. Poltto (*pualdem*) kestää 2–3 tunnista vuorokauteen, riippuen siitä, miten voimakas tuuli ja miten paksu ympäröivä turvekerros on; mitä vahvemmalta turvetta on pantu, sitä enemmän tervaa heruu, joskin vartioiminen tuottaa enemmän vaivaa. Terva-astiana (*tarve-lehtte*) on pata tai puuastia, joskus tuohesta nidottu kopsa. Tervaa saadaan yleensä vähän, mutta kuitenkin siksi, että kengät ja muutamia veneitä sekä ahkioita saadaan voiteeseen. — Tätä polttotapaa sanotaan käytetyn Inarissakin muutamia vuosikymmeniä takaperin, mutta tietoa ei ole siitä, onko tämä taito sielläkin omaperäinen vai kolttalaisilta omaksuttu. Tervas-ahdon pituus oli tarpeen mukaan vajaasta sylestä kolmeen asti. Se kyhättiin kallio-pohjalle ja rajoitettiin kahdella terävän kulman muodostavalla puurangalla, joiden varaan laitakoskut järjestettiin, niinkuin Koltan-Lapissaakin. Samalla tapaa mainitaan Inarissa joskus valmistetun koivutervaakin tuohista, joiden väliin sinne tänne pantiin puupalikoita.

Eräs Koltan-ukko oli kehittänyt tuulitervan polttotapaa siten, että hän muurasi laakakivistä ja savesta vakinaisen tervas-uunin suppilon muotoon pohjineen ja seinämäineen; tarvitsi siis kutakin käytämiskertaa varten kyhäät puille ainoastaan kuori- ja turvekate päällepäin. — Edelleen tehtiin kolmas eksintö, jolla oli se etu, että tuulen käännyminen ei polttoa ensinkään haitannut; tämä kävi päinsä siirrettävän »poltoputken» avulla. Se valmistettiin paksusta ontosta hongankappaleesta (*vovda*), joka halkaistiin kahtia ja veistettiin sisältä sileäksi. Toinen, korkeampi puolisko täytettiin pitkittäisesti tervakolla ja matalampi sidottiin vitsaksilla päälle kannekksi. Putken paksuksi pää jäi avoimeksi tulen sytyttämistä varten, kapeampi tukittiin lautasen muotoisella tulpalla, jonka alareunassa oli reikä tervan valuttamiseksi. Tämän tervaslierion alustana toimi seuraavanlainen teline: hakattiin 5 n. polvenkorkuista pykäläpäistä kantoa (*tšuolda*), jotka muodostavat keskenään viisikulmion, ja yhdistettiin riu'uilla (*olga*) keskenään kehäksi vitsaksilla sitoen; tämän säde oli pienempi kuin lieriön pituus. Kehän keskelle tehtiin kuoppa terva-astialle, jonka reunaja piiritti matalahko, $\frac{1}{2}$ vaaksan korkuinen, kahdesta tukevasta oksaan käyrästä muovattu rengas. Lieriön avoin pää asetettiin tuulta

kohden niin, että se nojasi johonkin kehän riukuun, kun taas suljettu pää sovitettiin terva-astian renkaalle. Nämä oli laitosta mukava kään-tää riu'ulta toiselle tuulen suunnan muuttuessa. Tervasten mukana muuttui putkikin vähitellen tuhaksi, jonka tähdien kävi tarpeelliseksi silloin tällöin supistaa aluskehää. Se tapahtui siten, että putkea kan-nattava riuku nostettiin kannoilta viereisten riukujen varaan ja lykät-tiin keskusta kohden. Lieriö paloi poroksi parissa kolmessa tunnissa.

Myöhempinä aikoina ovat kolttalappalaiset ruvenneet hautater-vaakin (*haude=tarve*) valmistamaan. Tervakset hakataan pihkaisesta hongasta tai puolikuivista »suosto»-männystä ja pienennetään n. parin sormen pituisiksi, käsivarren pituisiksi. On edullista laittaa tervakset 2–3 vuotta varemmin polttoa ja säilyttää ne päälekkäin kasattuina märällä maalla, koska pihka katoaisi tyystin pois kuivalla kamaralla. Puut vedätetään lähelle polttopaikkaa, jotta ne olisivat tarvittaessa helposti saatavilla, ja tästä syystä hakkaus tapahtuu hyvän kelin aikana. Hauta kaivetaan kuivaan hietamaahan järven rantaan; sen läpimitta on 2–2,5 syltä, korkeus n. $1\frac{1}{2}$ kynärää. Sen keskelle tehtävään kuoppaan sijoitetaan terva-astia, joka peitetään reikäpohjai-sella, koveralla puulautasella tai parilla rinnakkaisella laudalla, joiden keskiliitokseen vuollaan pyöreä reikä. Tervakset ladotaan juuri vähän ennen sytyttämistä, parhaiten sydänkesällä, vähän jälkeen Pietarinpää-vän, milloin tyveniä ilmoja on odotettavissa. Jos ahto saa olla val-miina kauemman aikaa, voi sadevesi turmella kaiken. Ladonta käy seuraavasti. Pohja katetaan limittääni suurilla koskuilla niin, että kes-kellä oleva terva-aukko jäy auki. Tämän ympärille asetetaan tervaksia säteittäin haudan täydeltä, jolloin keskelle joutuvat päällimäiset puut ovat lopulta pystyssä asennossa ja tervasten pääti vieri vieressä toi-sissaan kiinni; niin ollen muodostuu ahdon pinta pallosegmentin kal-taiseksi. Päällimäiseksi levitetään turvekerros. Tuli viritetään ylt'-ympäri haudan reunoja ja polton kestäessä on aina yhden miehen oltava paikalla varustettuna 2–3 sylisellä seipääällä; missä valkeata näkyy, on se peitetävä turpeella. Puiden on loputtava jokseenkin yhdenaikaisesti ja palamisen jälkeen, johon kuluu pari vuorokautta, hauta puhdistetaan, hiilet lapioidaan pois ja terva korjataan honka-laudoista tehtyyn, 4–5:llä kuusi- tai pajuvanteella varustettuun pikku tynnyriin.

T. Itkonen.

Kuva 1. Rapolan linnavuori Rauttun selältä pään.
Valok. S. Pälsi (samoink. seuraavatkin kuvat).

Rapolan muinaislinna Sääksmäellä.

(Alustavien tutkimusten mukaan.)

Muinaislinnat ja linnatutkimus yleensä.

Mielensiintoisia mutta vähän tutkittuja ja alkuperäiseltä muodoltaan selvittämättömiä ovat ne muinaisjäännöksemme, joita yhteisellä nimellä sanotaan muinaislinnoiksi. Eriisia esihistoriallisella ajalla selvästi linnoitettuja paikkoja on maassamme lähimaille sata — selaisina en pidä Pohjanmaalla tavattavia n.s. jättiläislinnoja eli starhoja. Kaikki ne ovat Etelä-Suomen vanhimmissa asutusseuduissa ja johtunevat yleensä, löydöistä päättäen, esihistorialisen ajan loppupuolelta eli v. 800 vaiheilta keskiajan alkuun asti.

Tavallisesti on muinaislinnain paikaksi valittu korkea ja jyrkkärinteinen kallioinen mäki — lukuunottamatta esim. sellaista linnoitettua paikkaa kuin Räisälän Tiurinlinna, joka on ollut esihistoriallinen kauppakylä ja on sijainnut matalassa, ennen Vuoksen viimeistä laskua koskenkuohujen ympäröimässä saarella. Toisinaan tarjoavat ympäriovät vedet tai suot luontaisista turvaa linnamälle. Tämä on kuitenkin toisarvoinen seikka, niinkuin ilmenee siitä, että useat linnamäet ovat ihan kylän keskellä. — Periaatteena linnanpaikan valinnassa on ollut saada *puolustajalle ylävämpi asema hyökkääjän suhteen*. Linnamäen rinteitä ei ole käytetty puolustukseen, vaan tämä on rajottunut mäen reunille, joiden sisäpuolisen alueen eristäminen alavammasta ympäristöstä on ollut tärkein osa linnan rakennussuunnitelmasta. Silloinkun linnamäen rinteet ovat äkkijyrkkiä kallionseiniä, ei muuta

eristystä tarvittu. Mutta missä rinteet ovat loivia, helposti noustavia, siinä on linnanalue pitänyt keinotekoisesti eristää. Meillä on tämä tapahtunut melkein aina siten, että loiville kohdille on rakennettu muuri, jonka tuli olla yhtä paljon hyökkäysesteenä kuin varsinaisena puolustuslinjana, koska juuri loivilta kohdin hyökkäys oli helpoin. Muuriin viittaa tavallisesti pelkästään kivistä kasaunut, ulkopuolelta joskus jyrkkäseinäinen, matala valli tai paikoin vain sarja suuriakin kiviä. Vallissa on nähtäväänä yksi, tai milloin vallia on linnamäen eri puolilla, parikin aukkoa — entisten porttien sijoja. Joskus on portinpielissä poikkisuuntainen vallinlisäke, jonka on arveltu viittaavan erikoisiin porttivarustuksiin. Lisäksi on portin edustalla joskus eri vallia jäännöksenä vähäisestä ulkovarustuksesta eli esilinnasta. Näkyypä esim. Ahvenanmaan linnoissa ja Helsingin lähellä olevassa Botbyn linnassa pyrkimystä kaksinkertaiseen puolustuslinjaan, jota näyttää varsinaisten vallien ulkopuolella oleva sarja valleja.

Itse linnan piirissä on toisinaan havaittu heittokivikasoja ja tulensijoja y. m. s. Näiden merkkien niukkuuteen ja tilapäisluonteeseen perustuu oletus, ettei linnoissa yleensä ole pitemmin ottein asuttu, vaan on ne käsitettävä turvapaikoiksi ihmisiille ja arvokkaammalle varalle vihollisen hyökätessä. Sellaisia linnoja kuin esim. yllämainitut Ahvenanmaan linnat ja Botbyn linna on tosin aiemmin katsottu merirosvojen pesiksi, mutta tähän ei ole riittävää perustetta. — Näitä ynnä joitakuita muitakin Suomen muinaislinnoja on pidetty viikinkien, kaikkia muita linnoja sensijaan suomalaisten heimojen rakentamina.

Edellä on lyhyesti mainittu päätyulokset tähänastisista esihistoriallisten linnain tutkimuksista. Perustan näille on laskenut nykyinen valtionarkeologi Hj. Appelgren-Kivalo teoksellaan »Suomen muinaislinnat» (ilmestynyt v. 1891). Myöhemmistä lisistä on mainittava osittain tri J. Rinteen teos »Suomen keskiaikiset mäkilinnat». — Päähuomio on tähän asti kiintynyt säilyneiden linnajäännösten luetelemiseen ynnä kertomiseen niin paikan kuin muodon puolesta. Linnoissa toimitetut tutkimukset ja kaivaukset ovat etupäässä tarkoittaneet irtainten löytöjen tekemistä linnain ikäsuhteiden selvittämiseksi. Ei ole jouduttu paljoakaan miettimään sellaisia kysymyksiä kuin millainen oli muurien ja porttien alkuperäinen rakenne, miten linnaa puolustettiin, millaisia olivat asuntosuojet, mitä laitoksia oli karjaa varten, keiden vihollisten varalle linnoja rakennettiin, kuinka näiden hallinto ja kunnossapito oli järjestetty, mistä kulttuurivaikutuksista ne ovat syntyneet j. n. e. Juuri tällaisiin kulttuurihistoriallisiiin kysymyksiin vastatakseen on esihistoriallisen linnatutkimuksen vasteedes suunnitelmanmukaisesti työskenneltävä.

Tällainen tehtävä on vaikea, ja edellytykset sen onnistumiselle ovat näytäneet monestakin syystä vähäisiltä. Itse linnamäet ovat

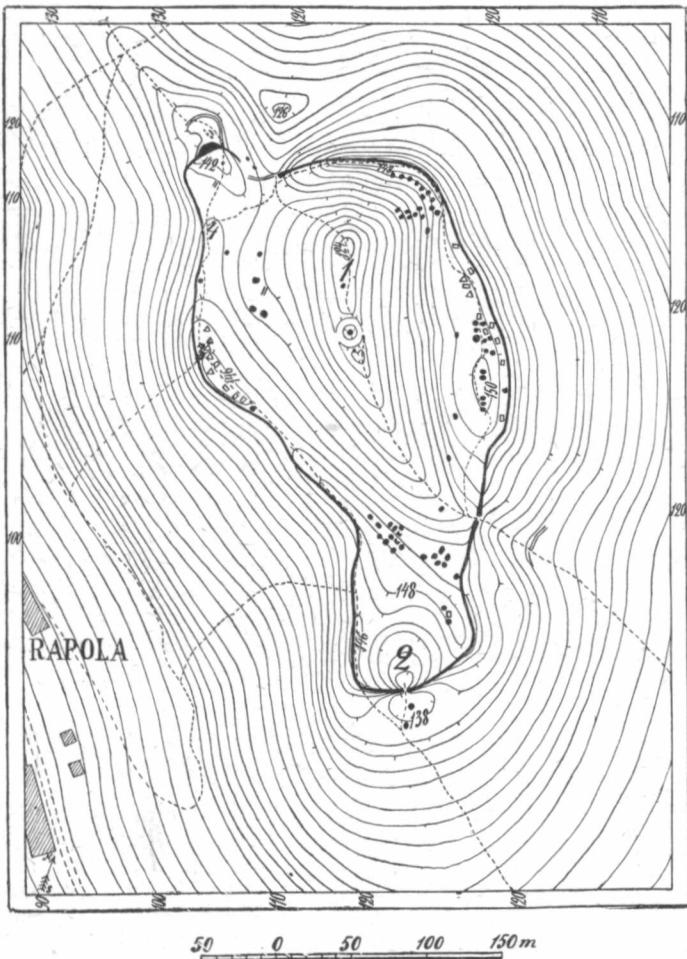
usein miltei paljasta kalliota ja vallit eli muurijätteet ovat kuin tavallisen kiviaidan pohjaa. Linnan tarkimmastakaan kaivelemisesta ei tutkijalla tällöin ole iloa eikä hyötyä. Käydessäni useita linna- mäkiä katsomassa ja joskus kaivelemassakin, olen palatessani aina ollut yhtä ymmällä linnain alkuperäisen rakenteen suhteen kuin mennessänkin. Sitten kiintyi huomioni Rapolan linnaan Sääksmäellä — Hämeen ja koko Suomen suurimpaan ja enimmistä muista muinaislinnoista sekä paikan että rakennussuunnitelman kuin myös vallin aineksen puolesta poikkeavaan linnaan. Tällä jos missään voi odottaa parempia tuloksia tutkimuksista ja varmaa perustaa muinaislinnain ymmärtämiseelle. Muinaistieteellinen toimikunta hyväksyi kesää 1918 varten tekemäni tutkimusohjelman, johon kuului m.m. käynti Rapolan linnalla etupäässä tarkan kartan tekemiseksi linnasta. Kun tällöin en ehtinyt kartoitusta loppuun suorittaa, sain minä kesällä 1920 tilaisuden sekä siihen että samalla linnan tutkimiseen yleensä. Jälkimmäisellä kerralla olivat mukana virkatoverini tohtori Sakari Pälsi ja maisteri Matti Kampman, joiden osuus työntuloksiin tässä merkittäköön. Samalla on minun lausuttava kiitokset tilanomistaja Waldemar Nie- miselle, jonka ystäväillisessä ja kauniissa kodissa Voipaalassa me saimme vierailla koko tutkimusaikamme, ja joka mielenkiinnolla seuras työtämme, kiinnittäen huomiomatme useihin käytännöllisiin kysymyksiin linnantutkimuksessa.

Rapolan linnavuoren asema ja luonne.

Rapolan linna¹ sijaitsee Rapolan harjun kaakkoispäässä, noin kilometrin päässä Sääksmäen kirkolta luoteeseen ja jotenkin yhtä kau- kana Rauttunselän rannasta. Mainittu vierinkiviharju on samaa har- jujaksoa, joka tunnetaan m.m.¹ Hattelman harjuna ja joka jatkuu läpi Tyrvännön ja sitten ohi Sääksmäen kirkon Lempäälään ja kau- vemmaksi. Se kohoaa Voipalaan ja Rapolan kartanojen kohdalla äkkiiä tavallista korkeammaksi eli 65—70 m Rauttunselän ja 145—150 m meren pinnan yläpuollelle, aleten taas heti luoteeseen päin ja ollen hyvin jyrkkärinteinen varsinkin Rauttunselän puolelta. Jyrkkyys joh- tuu osaksi rantapenkereistä, joita on syöpynyt harjun rinteisiin. Lin- nan paikaksi on valittu harjun korkein kohta, ja sitä sanotaan »lin- navuoreksi». Linnalla on niinmuodoin ollut hallitseva asema, jolta on voitu seurata hyvinkin kaukana Rauttunselällä tapahtuvaa liikettä. Nykyään on linnavuori matkailijoiden erikoisessa suosiossa niiden luonnonkauniiden näköalain vuoksi, joita siltä tarjoutuu yli laajan

¹ Viitattakoon samalla Appelgren-Kivalon kertomukseen linnasta teoksessa Suomen muinaislinnat, 5. 22—24.

ulapan, huolimatta korkeasta ja tiheästä havumetsästä, joka verhoaa harjua ja rajoittaa näköaloja. Selältä pään saapuvalle matkamiehelle tarjoaa seutu niinikään kauniin näköalan, mutta tämä on toisenluontoinen, romanttinen kulttuurimaisema: taustalla juhlallinen linnavuori,

Kuva 2. Korkokartta Rapolan linnavuoresta. 1 iso linnahauta; 2 pieni linnahauta; 3 huvimaja; 4 ent. tanssipaikka; vahva viiva linnan valli; kaksoisviivat kaivantoja; mustat pilkut asuntokuoppia; nelikulmiot uunimaisia tulenpesiä; kolmiot kiviläjää tai kumpuja.

sen liepeillä vanha keskiaikainen kivikirkko ja tämän lähettyvillä osaksi metsän verhossa vähäinen, vauraan näköinen kirkonkylä, joka antaa aavistaa vankkaa viljelysseutua (kuva 1).

Linnavuori eli Rapolan harjun kaakkoispää ei ole tavallinen kaapea harjunselkä, vaan aina 200 m levyiseksi laajeneva harjumuodos-

tumä, joka käsittää kaksi harjuhautaa. Isompi näistä, n.s. *iso harjuhauta*, on n. 200 m pituinen, 150 m levyinen ja runsaasti 15 m syvyinen. Pienempi harjuhauta, n.s. *pieni linnahauta*, on n. 50 m levyinen, 40 m pituinen ja 7 m syvyinen. Isosta linnahaudasta avautuu notkelma sekä kaakkoon että luoteeseen, joten täitä hautaa saartaa oikeastaan kaksi vastakkain käännyttä kaarevaa harjunselkää. Pikkulinnahauta on avonainen vain kaakkoispuolelta (ks. korkeus-karttaa kuvassa 2). Mainitut haudat kuuluvat samaan Iuonnonmuodostumaan kuin koko harjukin, eikä niiden syntyn tietysti ole ihmiseellä minkäänlaista osuutta. Kansanluulon mukaan asetetaan ne toisinaan linnan rakentamisen yhteyteen; joskus sanotaan niitä jätiläis-

Kuva 3. Linnan valli itäpuolelta linnaa.

haudoiksi ja katsotaan jätiläisten tekemiksi samoinkuin itse linnaakin. Tosiasiassa lienevät tällaiset harjuhaudat syntyneet seuraavalla tavalla. Itse harju on kasaantunut mannerjään alla, jäätikkötunnelissa juosseen sulavesivirran kuljettamasta ja tunnelin suulle kerrostamasta sorasta, kasvaen sitä mukaan luodetta kohti kuin jääneuneuna sulamalla vetäytyi sinne pään. Harjuhaudat ovat erään arvelun mukaan syntyneet siten, että harjun muodostuessa isoja jäälöhkareita peitti sora-aineikseen. Kun lohkareet sitten sulivat, painui sora kuopalle.

Linnan valli y. m. muinaisjäännökset.

Edellä kerrottua harjunpäästä eli linnavuorta kiertää yltympäri *valli* (ks. karttaa, kuv. 2), joka sulkee piiriinsä molemmat harjuhaudat ja seuraa harjun ulkoreunoja, pysyen jotenkin samalla korkeudella ja laskeutuen alemaksi vain harjuhautain suunotkojen poikki

kulkeissaan. Vallia voi vielä nykyäänkin seurata miltei askel askeleelta, vaikka se muutamin paikoin onkin hämärä. Niinpä on se ison linnahaudan luoteisesta suunotkosta lounaaseen pään melkein kokonaan hävinnyt, mutta vallin kohtaa näyttää tämän ulkopuolella oleva puolen metrin syväinen kaivanto, josta aikanaan nähtävästi on luotu maata sisäpuolelle. Ainoa kohta, jossa vallia ei voi selvästi erottaa, on kymmenkunnan metrin matkalla mainitun kaivannon SW-päästä luoteeseen pään. Vallin saartaman linna-alueen suurin pituus on n. 380 m ja suurin leveys 200 m. Vallin ympärysmitta on n. 1 km (mitattu 985 metriksi).

Yleensä on vallin aines soraa ja vähän kiviä sekaisin. Tällöin on valli maatunut, pyöreäselkäinen, parin metrin levyinen ja enintään metrin korkuinen. Alemilla ja loivemmilla kohdilla sijaitessaan on valli miltei pelkästään kivistä kasattu ja huomattavampi kooltaan. Porttiaukkojen pielissä, s.o. harjuhautain suunotkoissa, paisuu sen leveys muutamaan ja korkeus aina kahteenkin metriin, kivien ollessa tavallista suurempia. Linnan NW-päässä, missä valli juoksee poikki harjun, levää valli ulospäin noin 15 m matkalla enintään 7 metriin. Vallissa on tällä kohdalla kiviä tavallista runsaammin.

Varmoja porttiaukkoja on ainakin kaksi, nimitään toinen pienen linnahaudan suulla ja toinen ison linnahaudan kaakkoissuulla. Molemmissa kohdin on vallin leveyden takia muodostunut pitkähkö porttikäytävä. Niinikään on voinut olla porttiaukko ison linnahaudan luoteissuullakin, missä tästä koilliseen pään nouseva valli on samalla tavalla laajentunut. Lounaaseen pään eivät vallit ole, kuten mainitti, juuri ensinkään erotettavissa. — Sitä paitsi on vallissa siellä täällä havaittavissa selvempiä ja hämärämpää koloja ja pienempiä aukkoja, joista etempänä enemmän.

Esivarustuksin ilmeisesti viittaavia jäännöksiä on ainakin kahdessa paikassa. Ison linnahaudan kaakkoissuun ulkopuolella, linnaan noustaessa oikealla puolen polkua, on n. 15 m pituinen ja lähes 1 m syväinen *kaivanto*, josta varmaankin on luotu maata sisäpuolelle. — Linnan luoteisen mutkan ulkopuolella, kohdalla, jossa harju jatkuu edelleen, loivasti alentuen, on pengertä. Tämän pohjala on omittuinen, kypärän muotoinen (ks. kuv. 2). Penger on osaksi keino-tekoisesti aikaansaatu luomalla maata ylöspäin kaivannosta, joka noin puolen metrin syvyisenä on nähtävänä penkereen ulkopuolella koillis- ja luoteissivulla. Sillä on muutamia pieniä kuopanteita.

Linnavallin piirissä on lukuisia maatuneita *hauturoita*, nähtävästi asunnon- tai tulensijoja. Ne ovat muodoltaan erilaisia, joko pitkähköjä tai pyöreämäisiä, parin metrin läpimittaisia, jopa suurempiakin ja tavallisimmin $\frac{1}{2}$ m syväisiä. Näitä hauturoita on ehimmäkseen ryhmittääin, joskus rivittääkin, joka puolella linnaa, suurimmaksi

osaksi kuitenkin ison linnahaudan rinteiden yläosassa. Olen merkinnyt kartalle 69 linnavallin piirissä olevaa hauturaa, ja vallin ulkopuolella on lisäksi pikku linnahaudan edustalla 2 sekä ison linnahaudan suun edustalla niinikään 2 hauturaa (toisen kummallakin puolen on vähäistä kumpua). — Paitsi näitä on linnan piirissä, sen luoteisosassa, kaksi puolen metrin syvyistä, maatunutta, suoraa kaivantoa, toinen n. 7 metrin pituinen, toinen puolta lyhyempi.

Edelleen on linnassa havaittavissa ainakin 13 uunimaista, päältä avonaista, kivistä *tulipesää*. Toisten ympärillä on pienistä kivistä muodostunutta pyöreätä kivilatomusta, jonka poikkimitta voi olla pari metriä. Toiset pesät näyttävät olevan ilman kivilatomusta. Enimmät ovat linnan itäosassa; neljä on huvimajan lähellä. Kaikki ovat jotenkin lähellä vallia. — Huvimajan lähellä on myös 5 matalaa ja pientä *kiviläjää* (halkaisija noin metrin mittainen), jotka sisältävät nyrkinkokoisia kiviä.

Lopuksi on mainittava kaksi ison linnahaudan pohjalla olevaa pyöreätä *kuoppaa*. Toinen on n. 10 m läpimittainen ja 3 m syväinen. Siiä ylösluodusta maasta on muodostunut kehämäinen valli kuopan ympärille. Vallin S-reunalla on parin metrin pituinen, puolen metrin syvinen hautura. — Toinen, pienempi kuoppa, poikkimitaltaan muutamia metrejä, on 30 metrin päässä koilliseen päin. Molempia kuoppia on arveltu m. m. sudenhaudoiksi.

Tutkimussuunnitelma.

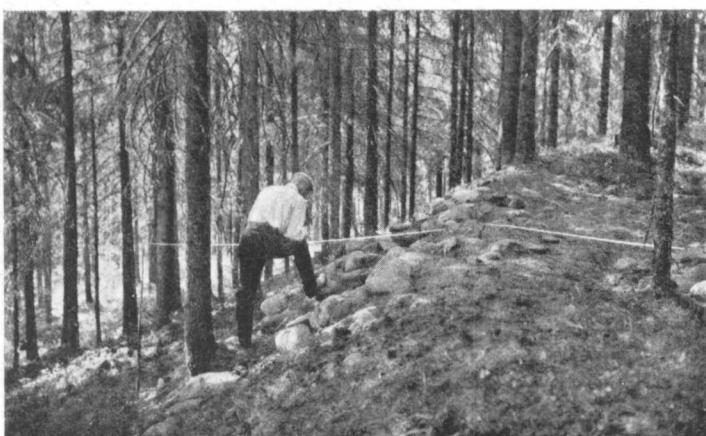
Lähimpänä tarkoituksesta oli, kuten mainittu, laatia tarkka asema ja korkeuskartta. Kartta tehtiin 1/1000 mittakaavan mukaan, kahden metrin korkeuskäyriä käytteen, ja siihen merkittiin edelläkerrotut muinaisjäännökset, mikäli näitä voi erottaa paikoin tiheässä kasvavien puiden ja pensasten ynnä vahvan sammal- y.m. kasvullisuuden takia. Korkeusmittausten johdosta mainittakoon, että ne suoritettiin yksinkertaisella tasku-nivelloimiskoneella, ja että lähtökohtana oli Rapolanlahden vesitaso (top. kartan mukaan 80 m y.m.). Linna-alueesta on aikomus valmistaa kipsinen korkokuva Kansallismuseon kokoelmiin.

Suurempain tutkimusten ja kaivausten tekeminen ei ole ollut tarkoituksesta. Sellaisen erikoislaatuisen ja laajan ynnä monipuolisen muinaisjäännöksen kuin Rapolan linnan järjestelmällinen tutkimus, jota ei jälkeenpäin milloinkaan voida uudestaan tehdä, on suurimmalla varovaisuudella suoritettava. Voidakseen johtaa tyydyttäviin tuloksiin ennen kaikkea linnan alkuperäisen puolustusasun selvittämiseksi edellytetä se valmistavaa tutkimusta ja työhypoteesien asettamista. Tällaisen alustavan tutkimuksen toimittaminen oli meillä havaintojen teon ohella mielessä, joten kaivaukset rajoitettiin kaikkein välttämättömimpään

eli siihen, mikä katsottiin tarpeelliseksi eräiden yksityispiirteiden ymärtämiselle. Muuten kaivauksissa ei ole juuri mitään hävitetty, sillä pääasiallisesti ne ovat olleet vain tutkittujen kohtien paljastamista sammal- ja turvepeitteen alta.

Havaintoja vallista.

Useasti havaittavissa oli se ilmiö, että linnavuoren *rinteet* olivat *yläosassaan*, n. 2 m korkeudelta, *keinotekoisesti jyrkennettyjä* niin, että ne tekivät, vaakasuorasta pinnasta mitattuna, 20–30° kulman, milloin nimittäin rinteet luonnostaan eivät olleet näin jyrkkiä tai jyrkempia. Mainittu kaltevuus on loivemmilla kohdin saatu aikaan

Kuva 4. Linnan valli turvepeitteestä paljastettuna (itäpuolelta linnaa).

siten, että maata on luotu valliksi joko vain ulkopuoleltä tai joskus sisäpuoleltakin, niinkuin voi päättää vastaaville kohdille syntyneestä vallihaudan tapaisesta matalasta kaivannosta. Tällainen linnoitustapa on harvinainen esihistoriallisissa linnoissamme, mutta hyviä esimerkkejä siitä tarjoavat eräät varhaiskeskiaikaiset linnat, kuten Hakoisten linnan esivarustus ja vallankin Porvoon linna. Länsi-Europassa on mainittu tapa käytännössä 9–10:nnellä vuosisadalla, ja samalle ajalle kuulunevat vastaavat linnamuodot Itämeren etelä- ja lounaispuolisissa maissa, esim. Tanskassa ja Pohjois-Saksassa.

Rapolan linnassa on muuten vallin päällä ja ulkorinteellä silloinkin, kun valli on sorasta luotu, kiviä, niinkuin paljastetut vallin kohdat näyttävät (ks. kuv. 4). Kivistä ovat varmaankin enimmät muualta tuotuja ja usein selvästi aseteltuja. Ulkorinteessä näyttivät kivet joskus olevan ikäänsä ladottuja ja sisäänpäin kallistuvia. Vallin päälläkin,

s.o. reunoilla, ovat kivet ainakin toisinaan suunnitelman mukaan ase-tettuja. Niinpä on pienestä linnahaudasta W-olevassa vallissa, sillä kohdalla, missä valli alkaa aleta NW-suuntaan, ulkoreunassa havaitavissa *kivien olevan ladottuja riviin melkein kuin porrasakielaksi*, joka suuruudellaan vastaa hirren kokoa. Vallin sisäreunalla samalla kohdalla, kahden metrin etäisyydellä ulkoreunasta, kivet ovat myös riviin laskettuja; tällä kohdalla kulkee tosin nykyäikinen käytävä, mutta sitävarten kivitys ei näytä olevan tehty. — Vallin ollessa konaan kivistä muodostunut, on se tavallisesti jaonneen näköinen, joten mahdollisesta alkuperäisestä latomis- eli muurausjärjestelmästä on vaikea mitään sanoa.

Kuva 5. Vallikolo ja kivillä laskettu asunnonpohja; × liesikuoppa kattilaktivineen.

Muutamin paikoin tehtiin se tärkeä havainto, että *valli tai vallikaivanto* käännyessään teki *kulman*. Niin oli laita esim. linnan eteläisimmässä kolkassa. Ison linnahaudan luoteissuulta lounaaseen pääin, missä itse vallia tuskin voida erottaa, tekee edellä (ks. siv. 33) mainittu kaivanto eli »vallihauta», josta maata on luotu ylöspäin, kaksikin kulmaa, joiden sivut ovat suoraviivaisia, n. 5 m mittaisia. Niinikään tekee ison linnahaudan kakkoissuun ulkopuolella oleva kaivanto keskellä kulman, jonka sivut ovat suoria.

Toinen perin tärkeä ja huvittava, aluksi selittämätön havainto oli se, että *vallissa lyhyiden välimatkain päässä on poikittaisia koloja* eli *notkelmia*. Näiden vallikolojen koko vaihtelee. Toiset ovat vain muutaman desimetrin syvyisiä ja levyisiä, niin ettei niitä helposti voi erottaa. Toiset ovat sensijaan puolikin metriä syvyydeltään ja metrin jopa enemmänkin leveydeltään. Isoimpia voisi arvella portinkohdiksi, mutta tästä arvelua vastustaa se seikka, ettei koloilla ole selvää pohja-

tasoja eikä pieliä, lukuunottamatta jotakin poikkeustapausta, jolloin vallikolo tai oikeastaan aukko on ilmeisesti myöhäissytynnen. Kolojen välimatka ei näytänyt olevan aivan säännöllinen. Tavallisimmin lienee se ollut noin 13 askelta eli 5 syltä, vastaten siis jotenkin hirrenmittaa. Erityisesti huomautettakoon, että havaittujen vallikulmain kärjissä tavallisesti oli kolo.

Muan vallikolo (kuvassa 5 nähtävä) paljastettiin sammalpeiteestä. Silloin näyttäytyi, että kolon pohjalla olevat kivet muodostivat hirren vahvuutta vastaan sijan. Vallin ulkoreunalla näyttivät muutamat kivet muodostavan olkapään, joka vastasi hirren kokoa. Vallin sisäreuna oli hietaa, jolla oli tummahko vivahdus; johtuiko tämä ehkä lahonneestä hirrestä, oli vaikeata päätellä. — Paljastetun vallikolon kohdalla, heti vallin sisäpuolella tuntui tarkastettaessa olevan pieni ja matala syvänne, soran löyhyydestä päättää. Tämä vastannee usein vallikolon kohdalla ja paikoin muuallakin vallin sisäpuolella nähtävää noin puolen metrin läpimittaista kuoppaa.

Millainen on linnan muuri ollut?

Edellämainittujen havaintojen nojalla on oletettava, että *vallin kohdalla aikanaan on ollut hirsinen rintamuuri*. Väilläisesti vahvistavat tästä oletusta lisäksi muutkin seikat. Valli on suurimmaksi osaksi niin matalaa — sen harja on toisinaan alempana kuin sisäpuolella oleva alue — ettei se jyrkästä ulkorinteestään huolimatta ole voinut olla sanottavana hyökkäysesteenä viholliselle. Aiemmin on yleensä arveltu, että muinaislinnain valli on ollut hakatulla *murrolla* varustettu. Täten olisi kyllä äkkihyökkäys linnaan ollut jonkin verran vaikeampaa, mutta samalla olisi linnassa olijoille tehty mahdottomaksi puolustaa vallilinja. Vihollinen olisi vapaasti saanut lähestyä vallia ja sytyttää murron tuleen, jolloin linnassaolijain asema olisi ollut menetetty, ilman että he olisivat murron takaa juuri ensinkään voineet ahdistaa vihollista. Edellytys, että puolustaminen keskitettiin jyrkänteiden reunalle, on toteutettavissa ainoastaan siinä tapauksessa, että valli on tarjonnut riittävää suojaa puolustajille ja samalla tilaisuutta estämään hyökkäystä. Jos siis kivi- tai maavalli on matala, on sen täytynyt olla puisella rintamuurilla korotettu. Niin onkin ollut laita esim. sen rajavallin, jonka roomalaiset rakensivat germaaneja vastaan Tonavasta aina Reinin suupuolelle asti, vaikka valli täällä on usein paljon korkeampi. Roomalaiset linnoitukset ovat olleet esikuvana läänityslaitosten syntyessä perustetuille Länsi-Europan linnoille, ja nämät taas Itämeren maiden esihistoriallisille linnoille.

Puisen rintamuurin oletusta muinaislinnoissamme tukevat myös ne tiedot, joita on olemassa etenkin *Latinmaan Henrigin* kronikassa

Suomenlahden eteläpuolella asuvain heimokansaimme samanaikaisista ja samaa kulttuurikantaa kuvastavista muinaislinnoista. Mainitun kronikan mukaan (Pabstin saksankielinen käänös) oli muinaisliiviläisten linnain valleilla, joiden aines oli maata ja kiviä ja jotka juurelta olivat leveämpää, tavallisesti *puusta ja maasta tehty rintamuuri*. Mesotenin linnan piirityksestä kerrotaan (s. 261, 262), että kun saksalaiset viskasivat suurella heittokoneella kiviä linnaan, murskaantui ensi heitolta »ulkoneva (arvatenkin puinen) varustus kaikkine miehineen», toinen heitto »kaatoi linnoituksen palkkiaidan (latinaksi *plancae*) puulaitokseen». — Muhusaaren linnan piirityksestä mainitaan (s. 361), että kuudentena päivänä saksalaiset rautaisella koukkarilla »vetivät irti kaikki isoimmat palkit, jotka pitivät koossa linnoitusta, toisen toisensa jälkeen, niin että osa linnaa hajosi maahan asti». — Tarton linnan piirityksestä on kronikassa m. m. kerrottu (s. 333), kuinka virolaiset avasivat linnaansa »ison reiän, josta he laskivat alas palavilla aineilla täytettyjä pyöriä piiritystornia kohti ja heittivät vielä suuria puukasoja niiden päälle». Aukko muurissa, joka oli puinen, koskapa hyökätessä käytettiin sytytystultakin, viittaa hirsiseinän tapaiseen rakenteeseen. — Sellaiset viittaukset muurin rakenteeseen kuin tässä mainitut, ja sen tarkempia ei kronikassa tapaa, eivät kuitenkaan riitä antamaan käsitystä, millainen muinaisliiviläisten linnanmuuri rakenteeltaan on ollut.

Kun on kysymys Rapolan linnanmuurin alkuperäisestä asusta, on tyydyttää etupäässä niihin havaintoihin, joita on voitu vallista tehdä muurin alusrakenteen suhteen. Lisäjohtoa kysymyksen selvittelylle tarjoaa yleisen rakennusteknillisen ja linnoitushistoriallisen kehityksen tarkastaminen. Joitakin vertailukohtia on saatavissa esim. niistä yksi ja kaksipuolisista *ohjepadoista*, joita nykyään tukinuitossa rakennetaan joen mutkiin y. m. kohdille. Yksipuolisissa ohjepadoissa on useista vaakasuorista hirsikerroksista rakennettu seinää, tarpeen vaatiessa jatkaen hirsia joko viisto- tai koukku- tai loviliitoksen avulla ja naakeloimalla sitoen päallekkäin olevat hirret toisiinsa. Seinää tukevat eri hirsikerrosten välisiin pistetyt viistot poikkipuut, joiden painona on kiviä. — Kaksipuoliset ohjepadot ovat rakennetut kahdesta rinnakkaisesta hirsiseinästä, joita sitovat toisiinsa poikkiseinät, muodostuen 5–6 m mittaisia arkuja. Nämä täytetään kivillä.

Kun Rapolan linnan vallissa on havaittu sekä kummallakin reunalla että poikki vallin kulkeneiden hirsien sijoja, viittaavat nämä havainnot siihen, että *rintamuurin alaosa* on rakennettu samaan tapaan kuin kerrotut kaksipuoliset ohjepadot, arvatenkin pyöreistä hirsistä (vrt. kuv. 6). Ensimäiseksi varmaankin on vallikolojen kohdalle asetettu poikkihirsi ja näiden päälle vallin ulko- ja sisäreunalle nurkkasalosten avulla pitkä hirsi. Salvamalla päälle toinen ja ehkä kolmaskin

kerros sekä täyttämällä täten syntyneet arkut maalla ja kivillä olisi aikaansaatu puolustus- eli ampumakäytävää vastaava penger ja samalla alusta itse rintamuurille, joka on poikkiseinän avulla hyvästi voitu salvaata halutun korkuiseksi. Edellyttämällä tällaista rakennetta, olisi nykyinen valli, olkoon sen aines kiveä tai maata, käsitettävä ainakin yläosaltaan syntyneen arkkujen maatäytteestä. Maavallin nykyinen pyöreäselkäinen muoto saisi selityksensä maatäytteen jakoamisesta hirsien lahotessa. Pienemmät vallikolot olisi helppo selittää niissä olleiden hirsien lahotessa muodostuneiksi painanteiksi. Leveämät kolot, mikäli ne ovat vanhoja, olisivat voineet syntyä esim. siten, että niissä sijainneita hirsia on — valloitettua linnoitusta hävitettäessä — väki-voimalla irti väännetty. Mikä merkitys edellä kerrotuilla, vallin sisä- reunalla huomatuilla kuopilla on ollut, jää vastaisten havaintojen selitetäväksi.

Millaiseksi *varsinaisen rintasuojan* muodostanut seinä yksityiskohdin on ajateltava, on toistaiseksi melkein kokonaan yleiseen rakennus- ja linnoituskehitykseen nojautuvain oletusten varassa. Rintasuoja on ennen kaikkea edellytettävä lujarakenteiseksi, jotta se olisi voinut kestää mahdollisia piirittäjän yrityksiä repiä tai kaataa sitä. Poikkiseinän avulla on puheenaoleva seinä saatu varmaankin jotenkin lujaksi, jos poikkiseinät vain on ulotettu jonkun verran rintaseinän ulkopuolelle. Varmin on rintaseinä tietysti ollut muurin käänteissä, seinähirsien ollessa ristikäin salvettuja, joko pyöreätä salvosta eli samanlaista »ämmänsaulaa» käyttäen, joka vieläkin on ladoissa tavallinen tai pystynurkalle hakaten (pystynurkansalvos on vanha, ollen käytetty m. m. Gokstadin viikinkilaivahautakammiossa Norjassa).¹ Missä muuri on ollut usean hirsimitan matkalla suoraviivaista, on se tietysti ollut heikompaa, olkoot hirret päättäin ristikäin pantuja väl-nurkkain kohdalla taikka sitte, viisto- tai koukkuliitosta käyttäen, eri kohdilla välinurkkain välillä jatkettuja. Vastaiset kaivaukset vallin pohjaan asti saavat muuten näyttää, onko vallin ulkorinteessä ehkä havaittavissa paalunreikiä, jotka todistaisivat pystypaalulla tuetun rintaseinää. Tämä on sitäpaitsi voitu saada sitenkin lujemmaksi, että hirsikerrokset on tarkkaan päälekkäin asetettu eli »varattu», joten samalla on vältetty vaarallisia rakoja. Hirsikertain sitominen toisiinsa on lisänyt vielä enemmän muurin lujuutta varsinkin ylimmän, repi-

¹ Samalla on huomautettava että salvosrakennusten ikä Suomessa ulottuneet ainakin ajanlaskumme alkupuolelle, joten ne viikinkiajalla ovat voineet olla verrat-tain kehittyneitä. Viikinkiajalta on esim. Vanhassa Laatokassa tavattu jäännöksiä rakennuksista, jotka kaikki, yksinpä vajatkin, olivat salvosrakenteisia. Skandinaavi-sessa Egils-sadussa, jossa kerrotaan Kuurinmaalle tehdystä retkestä, mainitaan raken-nusten joukossa m.m. luhtiaitta — kuvaava piirre rakennusolojen kehitykselle poh-joisimaissa v. 900 vaiheilla.

miselle enimmän altiin hirsikerran suhteen kuin myös oletettavain ampuma-aukkojen kohdalla. Nykyaisia »naakeleita» tuskien kuitenkaan voi olettaa, koskei naakeliporaan ole tavattu viikinkiajan löydöissä Suomessa eikä Skandinaaviassakaan (vaan kyllä pienempiä poria, esim. Vähänkyrön Perkiön Mäkihaan löydöissä 600-luvulta, K.M. 4902 : 169). Varhaisin naakelin käyttö Suomessa tiedetään keskiajan loppupuolelta P. Henrikin saarnahuoneessa¹ Kokemäellä. Sensijaan voitanee linnanaikuisen tekniikan kannalta olettaa seinäkaraa, vaikkei senkään käyttämistä tunneta aikaisemmin kuin Henrikin saarnahuoneessa. Suurempia ampumakoloja ei ole juuri ensinkään ajateltavissa, ellei niiden pieliä osattu varustaa edes sellaisilla karoilla, joissa olevaan loveen pistäyttyvät vastaavalla tavalla veistetyt hirrenpääät.

Rintaseinä voidaan olettaa n. 2 m (samoin kuin roomalaisissa rajalinnoissa) eli 8 hirsikerroksen korkuiseksi sisäpuolesta, penkereestä lukien, ja noin puolta metriä korkeammaksi ulkopuolesta. — Ampuma-aukkojen suuruudeksi täytynee ajatella runsaasti puoli metriä kullekin sivulle (roomalaisissa rajalinnoissa, joiden rintamuurin rakenne muuten oli eroava, näyttää olleen paljona suuremmat ja päältä avonaiset ampumakolot — s. o. sakarainen muurin reuna).

Muodoltaan poikkeava on muuri ollut linnan luoteiskolkassa. Itse valli, joka täällä on kivistä kasaantunut, levenee, kuten mainittu, harjun selän kohdalla, 7 metriin. Tämä ulkonema näyttää olevan kulmikas, kolmisivuinen. Samoin on *rintamuurinkin täytynyt olla ulkoneva* — ilmiö, joka saa selityksensä paikan luonteesta ja sen erityisestä puolustustarpeesta.

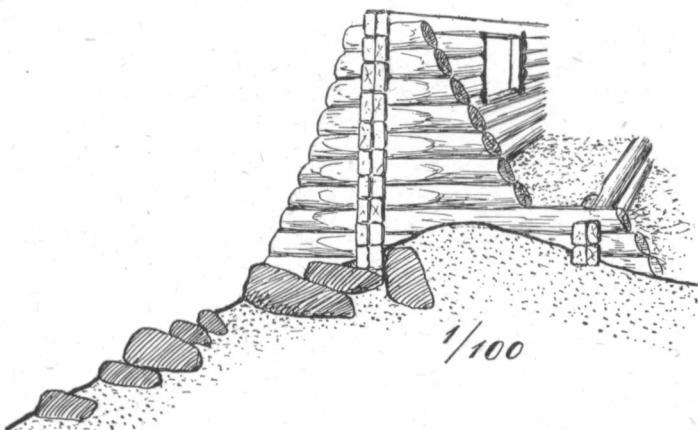
Tämän ulkoneman kohdalla, vallin sisäpuolella, on Appelgrenin kertomuksen mukaan (ed. main. teos) ollut »kummun puolisko, joka vallin alta pistää näkyviin». Hän kaivatti sen kokonaisuudessaan valliin saakka, havaiten siinä »½ m vahvuisen pintakerroksen ruskeata soraa ja pohjempana keskipaikoilla kolmikertaisen kivikerroksen». Mikä tämä kummunpuolisko on ollut, on enää vaikea varmuudella selvittää. Kun ottaa huomioon, että vallin tai oikeammin sanoen puolustuskäytävän korkeus tällä kohdalla, sisäpuolelta mitattuna, on verrattain korkea, voisi tuota kummunpuoliskoa arvella penkereeksi, joka on helpottanut nousua puolustuskäytäville.

Muuriin kuuluvat myös *portit*. Niiden rakenteesta ei tehty havaintoja, joten tässä lausuttakoon vain arveluna, että portit on tehty tukevista lankuista ja teljetty tarpeen tullen vahvoilla puomeilla.

¹ Tämä on ollut n. s. lakka-aitta vielä nykyäänkin tavattavaa jyväaittatyyppiä. Todennäköisesti on se ollut Kokemäen kirkon kymmenysaitta, jommoisia on useita säilynyt Ruotsissa. P. Henrikin aikaiseksi ei puheenaoleva aitta sovi, sillä sen sannöt ovat myöhäisempää goottilaistyylisiä.

Millaisia esivarustuksia linnalla on ollut?

Arkoja kohtia hyökkäykselle ovat olleet linnan portit, joiden suojelemiseksi senvuoksi on oletettava jonkinlaisia esivarustuksia. Linnan pääportti näyttää olleen ison linnahaudan kaakkoissuulla; sen ulkopuolella olevaan esivarustukseen viittaa ennen kerrottu, linnaan nousevan polun oikealla puolen oleva kaivanto. Tämän sisäpuolella ei ole tosin vallia huomattavissa, mutta kaivannon tekemän kulman kohdalla on sellainen vallikolo, joita linnan vallissa on niin lukuisia. Tällä perusteella on kaivannon sisäpuolella oletettava olleen myös jonkinmoinen salvettu rintavarustus. Vasemmalla puolen polkua ei ole kaivantoa, mutta siinä näyttää haamottavan vallia, jolla siis myös

Kuva 6. Linnan muurin ja vallin ajateltava muoto; vahva viiva näyttää vallin nykyistä hajonnutta muotoa.

olisi täytynyt olla puinen rintavarustus. Mitenkä koko tämä esivarustus on liittynyt päälinnaan, ja millainen se on rakenteeltaan ollut, jää vastaisen tutkimuksen vastattavaksi.

Pienen harjuhaudan portin edustalla on kaksi hauturaa, arvattavasti asunnonsijaa. Asuntoja täällä ei voi juuri muuten käsitteää, elleivät ne ole olleet esivarustuksen piirissä, ehkäpä sen vartiain suojina. Paikka on lähes puoliympyräisen penkereen tapainen, jonka rinteet ovat jyrkänlaisia. Penkereen reunalla on voinut olla esim. paaluaita hyökkäysesteenä, mutta sen todetkoon tuleva tutkimus.

Jos ison harjuhaudan luoteissuulla on ollut portti, niinkuin siv. 33 on mahdollisuutena lausuttu, on tämän edustalla oletettava myös esivarustusta, sitä suuremmalla syyllä kuin täälläkin on pari hauturaa, mitähän sitte lienevät.

Linnan luoteiskolkka on paikan luonteen takia arimpia kohtia koko linnassa, sillä sitä on hyökkääjän ollut helppo lähestyä. Tämän

ovat linnanrakentajat älynneet ja tehneet tänne, paitsi ulkoneva muuria, vielä erikoisen esivarustuksenkin, johon edellä kerrottu kypärän muotoinen penger ja sen pohjois- ynnä itäpuolella oleva kaivanto viittaa. Onko penkkereen reunalla ollut paaluaita vaiko rintamuuri, ja mitä nuo penkkereellä nähtävät pikkukuopanteet merkitsevät, on epätietoista.

Uunimaisten tulipesäin tarkoitus.

Jo se seikka, että edellä kerrotut uunimaiset tulipesät kaikki si-jaitsevat lähellä vallia, aiheuttaa asettamaan ne linnan puolustuksen yhteyteen. Jotta olisi saatu varmempaa käsitystä näiden tarkoituksesta, tutkittiin kahta linnan itäosassa olevista tulipesistä.

Kuva 7. Uunimainen tulipesä turvepeitteestä paljastettuna;
arv. kivilläkeittoon käytetty.

Kun ensimmäisestä näistä sammal- ja irtonainen humuskerros oli poistettu, näyttäytyi laakean kupera, runsaasti 2 m poikkimittainen kiviraunio (kuva 7). Tämän takaosassa oli kolme 35–60 sm korkeista kiveä asetettu syrjälleensä, tasaiset sivut sisäänpäin, siten että niiden väliin muodostui 55 sm levyinen tulipesä. Näiden etäpuolella oli lappeellaan kaksi isompaa kiveä. Pesän ympärillä oli pienempiä ja pieniä kiviä. Tuhkaa ei näkynyt. Kivilatomuksen etäisyys vallista oli metri.

Toinen paljastettu pesä oli samanlainen (60 sm levyinen), paitsi että sen perässä toisella sivulla ei ollut korkeampaa kiveä. Pesän edessä ja oikealla puolen oli kivien välissä sen verran tuhkaa ja hiilen murenia, että laitoksen voi päättää tulensijaksi, joka ei kuitenkaan näytä olleen kauvan käytännössä. Pesä sijaitsi vallin poikkisuuntaan, perä valliin päin. Sitä ympäröivä kivilatomus ulottui valliin asti.

Näiden tulipesän tarkoitusta selvittääessa on huomioonotettava ensiksi se seikka, ettei kivilatomusten ulkopuolella ollut ensinkään kulttuurimaata, vaan aivan puhdas hietä; tulipesät eivät siis voi kuulua asuntoihin. Toiseksi ovat pesät siksi laajoja, etteivät ne kooltaan vastaa tavallisista ruokakattiloita, ja sitä paitsi ovat pesäkivien tasaiset sivut käännetty sisäänpäin, kun kattilakivet tavallisesti ovat sisäänpäin kaltevia (vrt. kuv. 5); pesät eivät siis näyttä olevan ruoan keittoonkaan tarkoitettuja. Kolmanneksi oli molempain pesän ympärillä ja toisen pesän sisällä irtonaisia mukulakiviä. Kun vielä otetaan huomioon pesän ehkä olleen aiotun isonlaisten puiden polttamista varten, on syytä arvella, että tällaisten pesän tarkoituksesta on ollut

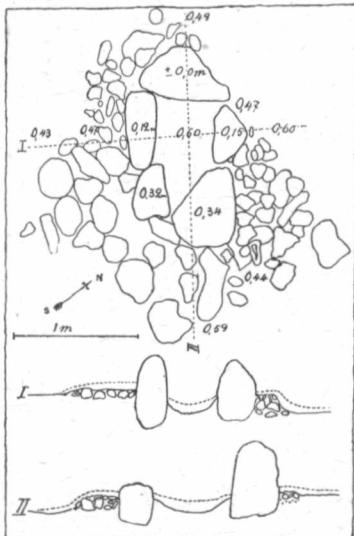
kivien kuumentaminen lumen sulattamiseksi ja kiehuvan veden saamiseksi puuastioissa. Pesän ympäryslatomus olisi voinut tarkoittaa tulen levämisen estämistä ja tarpeen vaatiessa olla alustana kuumennetuille kiville. — Kiehuvan veden kaataminen muurille hyökkäävän piirittäjän kimppuun oli keskiajalla ja vieläpä niin myöhään kuin Kaarle X Kustaan piirittäessä Kööpenhaminaa tehokkaimpia keinoja vihollisen karkoittamiseksi muurin läheltä. Vesi oli tarpeen myös linnan ulkorinteen iljanteiseksi tekemistä varten — keino, jota linnanpuolustuksessa käytettiin m.m. Muinais-Liivinmaalla Henrikin kronikan mukaan. Mainittava on, että sotaretket Liivinmaalla saman kronikan mukaan tavallisimmin tehtiin kevättalvella.

Jos sellaisia tulipesiä kuin edellä kerrotut on vain puolustukseen aiottu, on niitä myös siihen käytetty, kuten toinen tutkittu tulipesä näyttää. Siis myös on linna ollut piirityksen alaisena.

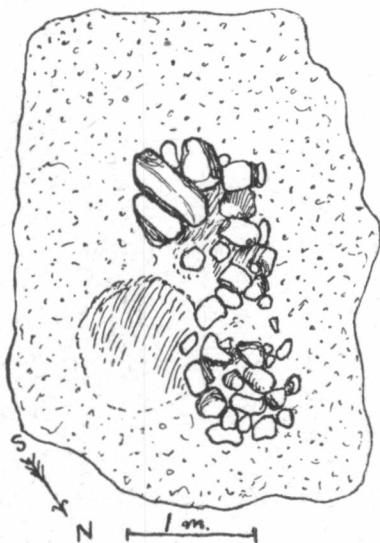
Millaisia olivat linnan asunnot?

Kysymyksen valaisemiseksi tutkittiin kesällä 1918 yksi ja kesällä 1920 toinen noista lukuisista hauturoista, joita on katsottava lieden tai asunnonpohjiksi.

Edellinen sijaitsi linnan kaakkisosassa olevassa suuressa hauturaryhmässä. Kun turvekerros oli poistettu, paljastui hietamaassa n. 4 m pituinen, lähes 3 m levyinen nelikulmainen alue, jossa hieta oli ohuelta likaista ja tummaa, kuten kulttuurimaa tavallisesti. Keskellä oli kivistä

Kuva 8. Edellä kuvatun tulipesän pohjapiirros.

Kuva 9. Asunnon, arv. harjakattoisen kodan pohja.

pyöreä, koskemattomana näyttää n. 2 m laajuiselta ja lähes 1 m syvyiseltä. Hauturan pohjalla paljastui pieni *kattilapesä* (kuva 5 x:llä merkitty) ja siinä ynnä sen ympärillä tuhkaa. Vähän ulompana tätä liesikuoppaa oli ylenevä, epätasaista ja epäsäännöllistä kivilato musta. On oletettava, että tällakin paikalla on ollut *harjakattoinen kota*, jonka leveys on ollut n. 4 ja pituus n. 7 m ja jonka sisäänkäytävä lienee ollut lieden vasemmalla eli länsipuolella. Katoksesta on sanottava samaa kuin edellisessä tapauksessa. Kivilatomus on varmaankin ollut *makuupaikkana* — tietysti pehmeäksi tehtynä haoilla, nahoilla y. m. — ja luultavasti tarkoittanut pohjakosteuden estämistä. — Tätä kotaa voisi ehkä pitää muurinvartijain suojuksena, koska se on aivan vallin vieressä.

Kun molempain tutkittujen hauturain kohdalla on todettu erilainen asuntomuoto, voi näitä tietysti olla linnassa vielä muunlaisiakin.

Kysymys kaivosta, karjansuojista ja pajasta.

Linnaa piiritetäessä oli ainakin lumettomana aikana puolustajille välttämätön edellytys m. m. vakituinen vedensaanti linnan piiristä, minkä vuoksi linnoissa yleensä on ollut *kaivo*. Kun näiksi voi ajatella noita kahta ison linnahaudan pohjalla olevaa, arvelun mukaan suden pyyntiin käytettyä kuoppaa, kaivettiin niitä molempia.

Pienempää kuoppaa perattaessa tavattiin siitä hiiliä ja nautaeläimen kallon jäännöksiä. Lähes metrin syvyydessä, kuopan nykyisestä

ladottu pitkäkäs, nähtävästi hajonnut *tulensi* (kuv. 9), siinä ja sen vieressä tuhkaa sekä takaosassa pieni *kattila*-kuoppa. Hautura oli syntynyt siten, että yläpäästä — hautura sijaitsi rinteessä — oli luotu pois maata paikan tasaamiseksi. Kun kulttuurimaan ääri-viivat eivät olleet suoria, ei paikalla ole voinut olla salvosrakennusta, vaan sensijaan varmaankin *harjakattoinen kota*. Ovi on kaiketi ollut alapäässä; sen kohtaa ei voitu erottaa. Katos näyttää olleen puista, tuohista y.m.s. lahoavista aineista, muttei hiedasta, koska tämän olisi täytynyt katoksen rauetessa jäädä kulttuurimaan pinnalle tai äärille.

Toinen tutkittu hautura oli linnan itäosassa, vallin vieressä. Se oli

pohjasta mitattuna, tuli vastaan koskematon maa. Kaivoa tässä ei ole voinut olla, ja sysien polttoa on mahdotonta ajatella. Ehkäpä on kuoppa todellakin ollut sudenpyyntiin aijottu, ja lienee sinne lehmänpää aikanaan syötiksi pantu.

Isompaa kuoppaa perattaessa havaittiin se syvemmältä täytetyksi hiedalla ja kivillä. Täytemaasta löytyi taas naudan (tai hevosen) kallon jäännöksiä. Kenties on siis tässäkin ollut sudenkuoppa. Täytemaata oli vielä metrin syvyydeltäkin, mitä syvemmälle sen poistamista ei ollut tilaisuutta jatkaa. Ratkaisematta siten jäi, onko tässä mahdollisesti ollut sellainen kaivo, jossa vesi pysyi. Kaivon käyttöön viitanee se seikka, että viistoon kuopan sisärinnettä näytti johtavan alaspäin polun sija. Olisiko kehävallissa nähtäväni pieni hautura ehkä entinen kaivontolpan sija vai joku muu, on aikaista arvella.

Mahdollista muuten on, että puheenaolevan harjuhaudan NW-osassa vielä linnan käyttöäikana on ollut pienoinen lammikko, joka sittemmin olisi soistunut.

Iso linnahauta on ollut erittäin suojattu paikka *karjalle ja hevosille*, joita vihollisen uhateissa oli varjeltava ryöstöltä. Näitä kotieläimiä varten on ollut tarpeen joitakin hirsilaitteita, joihin sidottuina ne eivät voineet tallata rehuaan jalkoihinsa. Oliko eläimiä varten myös katoksia, ja olisivatko nuo pari pitempää, linnan luoteisosassa olevaa kaivantoa jossakin suhteessa katoksiin, on epätietoista. — Vilja ja muita ruokavarjoja on muuten myös säilytetty maakuopissa esim. Muinais-Liivinmaan linnoissa.

Voidaan myös kysyä, eikö linnassa ole ollut *pajaa* aseiden, vallankin keihään ja nuolenterien laittamista varten. Jälkiä sellaisesta voi ehkä tulla esille jatketuissa tulensijain kaivauksissa.

Muita kysymyksiä.

Kun puheenaoleva linna on alaltaan ja rakennuksiltaan suurin Hämeessä, herää kysymys, onko se kenties ollut hämäläisheimon keskuslinnana. Tähän voidaan heti vastata, ettei linna ole ollut keskuslinnana ainakaan siinä mielessä, että se olisi voinut tarjota turvaa eli pakopaikkaa vallan laajalle ympäristölle jo matkain etäisyyden takia, ja vihollisten hyökkäysten tavallisesti tapahtuessa äkkiarvaamatta. Sitä paitsi lähimmat linnat eivät olleet sen kauvempana kuin Tyrvännössä, Lempäälässä ja Hauholla. Mutta onko Sääksmäen eli Rapolan linna ollut valtiollisessa mielessä keskuslinnan asemassa, riippuu siitä, onko linnan ympäristöllä ollut johtavaa asemaa laajempien seutujen suhteen. Tätä kysymystä voitaisiin ehkä hiukan valaista linnatutkimuskenkin kannalta. Olisi saatava m.m. käsitystä siitä, onko

Hämeen muinaislinnat rakennettu jonkinmoista yhtenäistä suunnitelmaa silmällä pitäen. Sääksmäeltä Vanajaan asti esim. on viisi muinaislinnaa aivan tai melkein vesitien varrella. Jos näiden linnain seudusta, yhdestä toiseen, olisi vaikkapa merkkitullilla tai »savuilla voitu ilmoittaa vihollisen lähestymisestä — seikka, jonka tarkempi paikallisolojen tutkimus todetkoon — viittaisi jo tämä seikka yhteiseen linnoitusjärjestelmään. Ja jossakin, ehkä juuri Sääksmäellä, olisi järjestelmän johdon täytynyt olla. Jos lisäksi joskus voitaisiin määräätä esim. juuri puheena olevain linnain ikäjärjestys, voitaisiin ehkä siitäkin saada valaistusta tähän kysymykseen. Muuten näyttää Rapolan linnaa laajuuks ja siitä aiheutuvat suuret kunnossapitorasitukset sekä asunnonjäännösten lukuisuus, ettei linna ole ollut tavallinen kylälinna.

Keiden vihollisten, sukulaisia vaiko muukalaisheimojen varalle Rapolan linna ja muut Hämeen muinaislinnat on rakennettu? Tähän tulee tutkimus varmaankin vastaamaan: molempain varalle. Viitattakoon tässä m.m. siihen seikkaan, että Suomen muinaislinnain varhaisin perustaminen näyttää sattuvan jotenkin yhteen viikinkiretkien alkamisen kanssa. Tämä voisi antaa aihetta luuloon, että muinaislinnamme on ensi sijassa turvaksi viikinkejä vastaan rakennettu. Viikinkiretkien tarkoitus on ollut kenties yhtä paljon kaupan kuin sodankäynti. Kauppa on ollut samalla kulttuurin levittäjä, ja etupäässä juuri viikinkien väliyksellä lienee meille lännestä pään saapunut taito rakentaa linnoja, jotka sitten kyllä olivat olemassa heidänkin ryöstöretkiensä varalle. Mutta omainkin heimojen keskinäisten sotaisuuksien varalle olivat linnat tarpeen, samoinkuin esim. Upplannissa, lähimmässä viikinkiseudussa. Siellä näyttävät muinaislinnat seuraavan kihlakuntain rajoja. Kihlakuntajako Ruotsissa on siis vanhen pi kuin muinaislinnain perustaminen, ja lähimmäksi syyksi tähän on katsottava ehkä rajariitaisuuksia.

Suomen heimoilla oli myös idässä pelättävä vihollinen, nimittäin novgorodilaiset, jotka tekivät hävitys- ja ryöstöretkiä Hämeeseen, jopa Länsi-Suomeen asti (ensimmäinen tunnettu retki oli v. 1042 Hämeeseen). Kun karjalaiset pian tulivat pakotetuksi Novgorodin yliherruuteen, säästyivät he tältä taholta tehdyltä retkiltä, mutta jatkoivat edelleen sekä novgorodilaisten kanssa että yksinään retkeilyjään muuhun Suomeen. Tehty hävitysretki kiihotti vastapuolen tavallisesti kostoretkeen, joten alituinen sotatila vallitsi maassa, ja linnat olivat siis hyväan tarpeeseen. Varsinaisen suomalaisalueen tultua Ruotsin vallalaisuuteen, jäivät hämäläiset joksikin aikaa rajamuuriksi Ruotsin ja Novgorodin välisessä taistelussa Suomen omistamisesta. He saivat seistä yksin kahdelta puolen uhkaavia valloittajia vastaan, kunnes Birger jaarli lopullisesti mursi heidän voimansa ja hävitti heidän linnansa ja itsenäisytyensä.

Rapolan linnan säilyttäminen.

Edellä olevasta esityksestä käynee selville, kuinka arvokas muinaisjäännös puheenaoleva linna on ja mikä tieteellinen merkitys sillä tulee olemaan muinaislinnaimme selvittelylle. Rapolan linnan järjestelmällinen tutkimus tulee olemaan kaikkein kiitollisimpia tehtäviä muinaistutkimuksemme alalla. Se tulee antamaan avaimen, jonka avulla voimme päästää silmäilemään, millaisia ne varustukset alkuaan ovat olleet, joiden turvissa pakanallinen suomalainen yhteiskunta koetti puolustaa olemassaoloaan. Se tulee lisäksi edistämään muinaislinnain ymmärtämistä yleensä pohjoismaissa, missä linnalla eräissä suhteissa tuskin lienee vertaistaan.

Erityisesti Sääksmäelle ja Hämeelle on linnalla muutakin kuin tieteellistä merkitystä. Linnavuoren liittyy muistoja entisten hämäläispolvien kärsimyksistä ja taisteluista, jotka ovat osaltaan luoneet pohjan nykyiselle kulttuurille ja taloudelle. Linnavuori on varmaankin ollut todistajana siitä sitkeydestä ja miehuudesta, jolla hämäläiset puolustivat perheitään, maitaan, vapauttaan idästä ja lännestä uhkaavaa vihollista — viimeksi nähtävästi Birger jaarlin joukkoja vastaan. — Paitsi suku- muistojen antamaa tunnearvoa on linnavuorella myös arvonsa yhtenä kauniimmista paikoista Hämeessä.

Luonto ja kulttuuri on tällä linnalla liittynyt yhteen tehdäkseen paikasta yhden Hämeen harvinaisimpia nähtävyyksiä. Kaikki tämä velvoittaa nykyäikaa pitämään huolta linnavuoren säilyttämisestä arvonsa mukaisessa asussa tulevaisuudelle. Nykyään on paikka yksityistä omaisuutta. Itse linnan jäännösten säilyminen ei tosin ole vaarassa eikä sen luontokaan uhattuna, niinkauvan kun paikka on siksi valistuneissa käissä kuin nykyhetkellä. Mutta yksityisiltä henkilöiltä olisi liikaa vaatia hoitamaan paikkaa muuta kuin — met-sänhoidon kannalta. Toista tietenkin olisi, jos itse linna ja sen lähin ympäristö tulisi jälleen yhteiskunnan haltuun. Silloin olisi linnavalli ja muut muinaisjäännökset paljastettava tiheikön verhosta, metsä olisi perattava, rehevä ja kaunis kasvillisuus olisi saatava esiintymään edukseen, käytäviä olisi tehtävä, näköaloja avattava j. n. e. Lyhyesti sanoen — linnavuori, tämä ihana ja muistorikas Hämeen helmi on saatava joko Sääksmäen kunnan, tai Suomen valtakunnan omaisudeksi. **Rapolan linnasta on tehtävä yleinen historiallinen puisto.**

Julius Ailio.

Ruotsalaiset ainekset Viron esihistoriassa.

Eräässä äskettäin ilmestyneessä kirjoituksessaan »Det baltiska kulturområdet»¹ esittää Gunnar Ekholt mielipiteenään, että Ruotsi nuoremasta kivikaudesta lähtien on ollut Itämeren ympärillä olevien maiden kulttuurikeskus. Viimemanitut olisivat näinollen muodostaneet joltisenkin kokonaisuuden, ainakin sivistyksellisesti. Nimenomaan pitää Ekholt siinä suhteessa silmällä n. s. itäbaltilaista aluetta, siis Itämeren maakuntia ja Suomea, vieläpä, jos olen hänet oikein käsittänyt, Veikselin suuseutuakin. Nähtävästi on tämä jonkinlainen valeheijastus, *mirage*. Arkeologisesti, s. o. esinemateriaalin nojalla, näyttää nimittäin jotenkin varmalta, että yhdeltä puolen Suomi, toiselta Itämeren reunaavaltiot ovat kuuluneet eri kulttuurihiireihin. Silloinkin, milloin eri alueilla nähtävästi asui kansatieteellisesti katsoen yksi heimo, on kulttuuri Suomenlahden pohjois- ja eteläpuolella eriluontoinen. Erilaistuminen lienee selitettyvissä vain siten, että molemmilla oli eri kulttuuritekijät: Suomi oli yhteydessä Ruotsin, Baltianmaat Veikselin suuseudun kanssa². Sama ilmiöön on historiallisesta ajan kulttuurikehityksen avain näissä maissa: toisaalla määräsi Saksa, toisaalla Ruotsi. Nähtävästi ruotsalaisuuden ylivaietus Baltianmaissa oli poikkeus, ei sääntö: historiallisella ajalla oli laita sellainen suuruuden ajalla, esihistoriallisella taas viikinkikaudella.

Seuraavassa esitän Viron oloja silmällä pitäen, mitä todisteita ruotsalaisesta vaikutuksesta Virossa ennen viikinkiaikaa arkeologinen aineisto voi tarjota.

Viron *kivikaudelta* tunnetaan nyt n. 700 kiviesinettä ja jonkin verran runsaammin luuesineitä. Viimemanitut ovat pääasiassa kahdelta suurelta asuinpaikalta, Kundasta ja Pärnusta. Kiviesineistä ovat monet irtolöytöjä, mutta on suuria asuinpaikkalöytöjäkin, esim. Virtsjärven pohjoisrannalta Kolga-Jaanin Võisekusta, Karusen Vatlasta, Räpinan Mehikoormasta j. n. e. Löytöjen leviäminen näyttää, että Virtsjärven vesi oli kiviajan lopulla 4 m korkeammalla kuin nyt. Asutus on siellä elänyt kauvan aikaa, sillä sieltä on sekä vanhoja

¹ Fornvännen 1920, s. 207 seur.

² Tässä esitetty näkökohdat perustuvat tyypikarttoihini Viron muinaislöytöjen leviämisestä.

muotoja, läpileikkaukseltaan terävänsuoiteita kirveitä ja n. s. Suomus=järvi=taluttoja, että yksinkertaisia varsireikäkirveitä. On syytä olettaa, että sen vanhempi aste on jotenkin Pärnun luukulttuurin aikuinen¹ ja kotimainen, eikä se edustane mitään uutta virtausta eikä kulttuuri=muotoa. Sukulaisilmiöt ovat löydettyissä etelästä, etenkin Itä=Preu=sista.

2000-luvun jälkipuoliskolla e. Kr. on samalta suunnalta saapunut Viroon uusi kulttuurivirtaus, jonka muistojen ovat Viron 31 nyt tunnettua veneenmuotoista vasarakirvestä, enimmat pyöristetyt kolmio=maisia läpileikkaukseltaan, harja sisäpinnallakin, terä sisällepäin ulko=neva. Lisäksi on 2 reiällistä n. s. »Schuhleisten»=kirvestä², jollaisia on yksi Suomesta³, ja jotka niinikään ovat eteläistä tuontitavaraa. Vasarakirveet kehittyvät Virossa lopuksi n. s. suippohamaraiseksi tyy=piksi⁴, jollaisia on melkoisesti Suomestakin, mutta esim. Ruotsista vain 2, nähtävästi Suomesta tuotuja⁵.

Kivikauden Viro oli kosketuksissa myöskin Aunuksen kulttuuri=keskuksen kanssa, kuten osoittavat sieltä löydetyt 7 Aunuksen vihei=räliuskeesta tehtyä taltaa. Viimemainituista on 5 kourutaltaa, pieniä, käyränpuoleisia, mahdollisesti valmiina importeerattuja.

Sen sijaan Skandinavia ei ole ollut tekijänä Viron kivikauden ulkomaisissa suhteissa. Ainoa sikäläinen esine on Tallinnasta löydetty piitikari⁶, sellainen kuin Svenska Fornsaker kuv. 57. Se on voinut saapua Viroon Suomesta⁷. Virostosta on löydetty muitakin piiesineitä vielä n. 20 kpl., mutta niissä ei ole mitään, joka viittaisi suoraan Skandinaviaan, ja kuten piilastut todistavat, lienee suuri osa niistä valmistettu kotimaisesta piistä, jota esiintyy ainakin Põltsamalla, Kolga=Jaanin lähistöllä⁸.

Kuten tiedetään, on Viron pronssikausi vielä sangen puutteeli=liesti tunnettu. Kivikumpuhautoja tunnetaan kolmesta paikasta Saa=renmaalla, yhdestä paikasta Muhussa, kolmesta kohdasta meren ran=nalla Tallinnan ja Narvan välillä, Tapan luota ja Virtsjärven itäran=nalta. Ainakin osittaisesti on niissä kiviarkkuhaudat; löydöt eivät myönnä tarkkaa ajanmääräystä. Ne lienevät pronssikautisia⁹, ja tyy=

¹ Vöisekusta on yksityisiä luuesineitäkin.

² ERM (-Eesti Rahva Muuseum, Tartu), n:ot 4654, 11813.

³ A. Europaeus Finskt Museum'issa 1917, s. 54.

⁴ K. Soikkeli Suom. Muinaism. yhd:n Aikakauskirjassa XXVI, s. 283 seur. Virostosta on niitä tietojeni mukaan 13 kpl.

⁵ Almgren, Några svenska-finska stenåldersproblem, s. 6 seur.

⁶ Katalog d. Ausstellung z. X. archäol. Kongress in Riga 1896, T. 1: 36.

⁷ A. Europaeus, Rig 1920, s. 107 seur., luettelee Suomen skandinavialaiset kivikauden esineet. — ⁸ Baltische Studien, s. 30.

⁹ A. Spreckelsenin tutkimus Lagedin (Laakt) hautalöydöistä (Arbeiten d. 2. Balt. Historikertages; ei ole vielä ilmestynyt painosta).

pilliset vastineensa niillä on Veikselin seudun kulttuurissa. Samalle alueelle — ei Skandinaviaan — vievät meidät myösken irtonaiset pronsisikauden esineet. Kaikki muut¹ ovat Preussissa esiintyviä muotoja², paitsi Keilan Tuulasta löydetty skandinavinen tutulus³. Mainittu löytökohta on Tallinnasta länteen, ja sekä esine on voinut saapua Suomen kautta Viroon. Olkoonpa, että se on tullut suoraan Ruotsistakin, ainakin on muu esinemateriaali kyllin todistusvoimainen osoittamaan, että Suomen ja Viron pronssikauden suhteet olivat erilaiset. Nähtävästi on Ruotsin sen aikainen kauppatie itään⁴ kulkenut Suomenlahdelta Karjalaan ja sieltä edemmäksi, eikä siis koskettanut Itämeren maakuntia.

Rautakauden löydöt vv:n 100—450 väliltä ovat Virossa sangen lukuisat. Paitsi 38 tuluskiveä tunnetaan⁵ 67 kalmistolöytöä. Ne ovat viidessä suuremmassa ryhmässä: Narvan—V. Nigulan välillä Suomenlahden rannalla, Tallinnan ympärillä, Paiden lähistöllä, Viljannin luona ja Tartun—Vôrun välillä⁶. Läänemaa, Pärnumaa ja saaret ovat löydöistä suorastaan tyhjät. Kaikki esinetyypit yhdistävät Viron tuona aikana itäisen Keski-Europan kanssa: soljet, kaularenkaat, emaljiesineet, kirveet, koruneulat. Ei ole mitään, mikä olisi ruotsalaista. Soikeita tuluskiviä on kyllä enin Ruotsista, mutta ne eivät ole harvinaisia Itä-Preussissakaan, josta tämän ryhmän vanhimmat muodot on löydetty⁷.

Ruotsalaisen vaikutuksen heikkous tuona aikana Itämeren maakunnissa riippuu kai siitä, että Ruotsin voimat silloin olivat kiinni etelässä pään, jossa heimolaiskansojen puolelta organisoitiin mahtava kamppailu Roomaa vastaan. Kun se taistelu oli päättynyt, olivat Etelä-Ruotsin voimat tyhjennettyt, ja se vaipui pohjoisten svealaisten saaliiksi⁸. Mutta tuo kansalaissota nosti pystyn uuden Ruotsin valtion, jonka harrastuspäiriinä oli Itämeri. Ja siitä ajasta pakanuuden ajan loppuun asti oli m.m. Viro Ruotsin kulttuuriprovinssi⁹.

Paitsi svealaisuuden noususta ja itseltietoisesta kauppa-ekspansiosta, johtui muutos myös siitä, että vanha kulttuurikeskus Veikse-

¹ Kts. esim. M. Ebert, Praehist. Zeitschr. 1913, s. 526.

² Västemôisan onsikeltin terä ei ole itäeuropalaisesta kirveestä, kuten Ebert, main. teos s. 526, sanoo.

³ Katalog d. Ausstellung z. X. archäol. Kongress etc., T. 3: 6.

⁴ Finsk Tidskrift, 1916, T. 80, s. 362 seur.

⁵ Allekirjoittaneen kartat Viron Kansallismuseossa, ilmestyyvät syksyllä.

⁶ Esim. H. Rydh, Fornvännen 1917, s. 172 seur.

⁷ Vrt. K. Stjerna, Sv. Fornm.-för. Tidskr. XII, s. 345.

⁸ Vanhimmat arvatenkin Ruotsista tulleet rautakauden löydöt (periodilta E) Virossa ovat luultavasti Gotlannista saapuneet ja Saarenmaan länsirannalta tavatut: 2 kultaraha ja yksi kaunis solki (vrt. Ebert, main. teos, s. 545).

lin suulla oli kadottanut merkityksensä¹ ja että sen köyhät uudet asukkaat eivät kyenneet pitämään hallussaan vanhoja vaikutusalueitaan. Ne maat olivat jääneet kaupallisesti ja kulttuurillisesti isän-nättömiksi.

Nuoremman rautakauden ruotsalaisista esineistä Virossa ovat *Ebert* ja *Arne* kirjoittaneet ja sivuutan ne tässä yhteydessä².

Niin paljon yhtäläisyyttä kuin onkin koko suurella itäbalttilaisella kulttuurialueella Veikselistä³ Suomeen asti, on siinä kuitenkin selvä erilaisuus Suomen ja eteläisempien maiden välillä. Ainoastaan Suomi oli ennen viikinkikautta Skandinavian kulttuurihistoriassa, tieten-kin itsenäisenä, mutta joka tapauksessa osana Pohjoismaista. Yleisestä »ruotsalaisesta Itämerestä» ja yhteisestä balttilaisesta kulttuurista ei saa puhua. Se on erhdys. — Tartu, 24. III. 1921.

A. M. Tallgren.

¹ N. Åberg, Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit, s. 6.

² Ebert, Baltische Studien, s. 117 seur. ja s. 147 seur.; Arne, La Suède et L'Orient, Uppsala 1914 (ks. etenkin s. 20 ja s. 77 seur.).

³ Tietysti on muistettava, että Veikselin suuseudun germanilaisasutus oli Ruotsista siirtynyt, mutta sen ja Ruotsin arkeologisen aineiston ero on kuitenkin niin ilmeinen, että ne ovat selvästi erotettavissa toisistaan.

Rautaisten muinaisesineiden säilytystapoja.

Yleisenä ohjeena rautaesineiden säilyttämisessä on esineessä löyttyvien syövyttävien aineiden ja ruosteen poistaminen, jonka jälkeen esineen pinta on peittää ilman ja kosteuden vaikutuksilta suojaavilla aineilla. Tällä tavoin saa esine luonnollisen raudanvärisä, siinä mahdollisesti löytyvät koristekuviot y. m. tulevat näkyviin ja sen säilyminenkin on varminta.

Kun säilytystavat poikkeavat jonkun verran eri rautaesineihin nähden, jaettakoon ne tässä tarkoituksesta kahteen pääryhmään, nimittäin sellaisiin, jotka sisältävät rautaytimen, ja ontoiksi syöpyneihin esineihin. Edellisissä on vain ohut pintaruoste tai poltettaessa muodostunut kuonakerros (patina), joka on ehkäissyt ruostumista, ja jos niissä löytyy ruostekuhmuja, ovat ne huomattavasti pienempiä kuin jälkimäisen ryhmän esineissä. Viimemainitut huomataan vielä niitä ympäröivästä paksusta ruoste- ja multakerroksesta, isoista ruostekoloista j. n. e.

Ennen kuin varsinaiseen puhdistamistyöhön ryhdytään, kiinnitetään selvyyden vuoksi kuhunkin esineeseen rihmalla pahvilappunen, johon merkitään esineen luettelonumero. Sitten poistetaan varovasti helposti irtautuva hiekka ja ruoste, jotta voitaisiin selvemmin päätellä, kumpaan yllä esitetyistä ryhmistä esine voidaan lukea. Jos se on vain pinnalta ruostunut tai jos siinä näyttää vielä löytyvän rautainen ydin, jatketaan puhdistamista kuumentamalla sitä tavallisella tulella, mieluimmin hiilijahossa (ilman palkeiden käyttöä), hehkuvan kuumaksi. Tämän jälkeen poistetaan siitä nyt helposti irtautuva ruoste huuhtelemalla juoksevalla vedellä sekä samalla hankaamalla teräsharjoilla. Luonnollisen värisä saavat esineet, kun ne tämän jälkeen pannaan hetkeksi $\frac{1}{2}$ % rikkihappoliukseen, sekä heti sen jälkeen kalkkimaitoon (saadaan uuttamalla poltettua kalkkia veteen), jolloin rikkihapon syövyttävä vaikutus keskeytyy. Lopuksi pestäään ne huoellisesti puhtaalla vedellä ja pyyhitään pehmeällä kangaspalalla. Rikkihappomenetelmän asemesta käytetään vielä hiekkahankausta (V. M. Schmidt-München) panemalla esineet hiekkaa sisältäviin astioihin, joita erikoinen moottori pitää liikkeessä ja näin hiekkaa hankaa niistä

pois ohuemman ruostekerroksen, joten luonnollinen väri tulee esille. Kun tällaisten moottorien hankkiminen varsinkin maaseutumuseoihin on suorastaan mahdoton, voisi tämäntapaisen puhdistuksen suorittaa hankaamalla esineitä käsin hiekka-vesiseokSELLA.

Kun puhdistaminen jommallakummalla yllä esitetyistä tavoista on suoritettu, pannaan esineet lopuksi sulaan parafiiniin ja keitetään niitä 4–6 tuntia parafiinin lämmön ollessa 110°–125°, jotta kaikki kosteus niistä haihtuisi ja parafiini pääsisi tunkeutumaan kaikkiin pienimpiinkin huokosiin. Kun määräaika on kulunut, annetaan parafiinin lämmön laskea 56°, jolloin esineet otetaan pois ja asetetaan riippuvaan asentoon kuivamaan. Liika parafiini poistetaan niistä lämpimänä. Jollei parafiinin keittoon sopivia astioita ole käytettävissä, voidaan esineet suojata ilman ja kosteuden vaikuttuksesta sivelemällä niitä kylmänä jollain seuraavista aineista, kuten petroleumilla, benziiniin tai tärpättiin sulatetulla vahalla, pellavasiemenöljyllä, ferrissalla j. n. e. ja on siveleminen tarpeen vaatiessa uudistettava. Vielä voi käyttää 20°–40° lämpöisiin esineihin vaseliinia tai kiinteää parafinia. Käytettäessä jompaakumpaa viimemainituista suojaamistavoista tulee esineen olla sitä ennen ehdottomasti kuiva. Kuivaaminen suoritetaan sitävarten valmistetussa kuivausluunissa tai heikolla tulella, eli yleensä noin 60°:isessa kuivassa lämmössä. Tässä lämmössä voidaan kiinteällä parafinilla siveleminenkin suorittaa. Jos käytetään vaseliinia, annetaan lämpötilan jonkun verran laskea.

Toisena rautaesineiden puhdistustavoista esitän vielä niinsanotun pesemismenettelyn. Varovaisen alkupuhdistuksen jälkeen lasketaan esineet tislattuun veteen tai sen puutteessa kaivo- tahi johtoveteen, joka ensin on tehty alkaaliseksi lisäämällä hiukan puhdasta natronlipeää (esim. 1 gr natronlipeää ja 10 ltr vettä). Liuosta pidetään lämpimänä johtamalla siihen toisesta astiasta lasiputken kautta kuumaa vesihöyryä ja annetaan esineiden olla siinä noin 12 tuntia harjaten niitä varoyaisesti silloin tällöin. Tämän jälkeen pestään esineet puhdalla juoksevalla vedellä hyvin huolellisesti ja useampaan kertaan, jotta kaikki lipeä lähtisi niistä tarkoin pois, pyyhitään pehmeällä kangaspalalla, kuivataan huolellisesti ja keitetään lopuksi parafinissa tahi käytetään jotain muuta yllä esitetyistä suojaamistavoista. Tätä menetelmää sopii käyttää heikoimmille ensimmäisen ryhmän esineistä, vieläpä useille ontoksi ruostuneillekin. Viimemainituissa tavataan kuitenkin usein jo niin pahoin ruostuneita esineitä, etteivät ne kestä kumpaakaan yllä esitetyistä puhdistustavoista. Tällöin voidaan menetellä siten, että esineistä harjataan vähitellen kuuman ja miedon (1 gr litraan vettä) natronlipeäliuoksen avulla pois multa ja hiekka-kerros, jolloin usein saadaan näkyviin säilynyt kuonapinta sekä esineen muotokin selvemmäksi, sitten pestään lipeä tarkoin pois ja kui-

vataan huolellisesti. Heikoimpia tällaisista esineistä voi saada vähän kestävämmiksi lämmittämällä niitä mikäli se on mahdollista sekä va- leemalla sitten sulalla hartsilla, johon on sekoitettu jonkun verran tiilikivijauhetta. Samaan tarkoitukseen voidaan vielä käyttää sellu- loidifernissaa tai jos esine muutoin näyttää kestävältä, voipi sen puh- distuksen jälkeen suorastaan keittää parafiinissa.

Usein voi sattua, että esine rikkoutuu puhdistettaessa, jonka va- ralta esitän tässä vielä lopuksi pari tähän tarkoitukseen sopivaa liima- seosta. Yksinkertaisimmista mainittakoon yllä esitetty sulan hartsin ja tiilijauheen seos sekä pien ja tiilijauheen seos, joka saadaan kun sulatetaan esim. 500 gr pikeä ja siihen sekoitetaan huolellisesti 125 gr tiilikivijauhetta. Viimemainittua pidän näistä parhaimpana. Löytyy vielä eräs Köpenhaminan museossa käytetty liimaseos (G. A. Rosen- berg), jota nykyisen kemikalipuutteen aikana on vaikea valmistaa ja joka tulee verrattain kalliiksikin. Esitän kuitenkin sen valmistustavan:

hartsia	90	gr
Carnauban vahaa . . .	180	»
kuttaperkkää	300	»
ammoniakalista kummia	120	»
kummilakkaa	120	»
venetial. tärpättiä . .	30	»

Aineet sekoitetaan siinä järjestyksessä kuin tässä on esitetty. Emal- joidussa tai porsliinimaljassa sulatetaan hartsi pienellä liekillä ja lisätään siihen vaha pieninä paloina vähitellen ja koko ajan häm- mentäen. Sitten lisätään järjestyksessä muut aineet pieninä paloina, mutta ei ennen kuin edellinen on jo sulanut, sekä hämmennetään. Ammoniakalinen kummi jauhetaan hienoksi pulveriksi. Kun rikkou- tunut esine on liimattava jollain yllämainituista liimalajeista, kuumen- netaan liimattavat pinnat ja kostutetaan sitten liimaan, sekä sidotaan tämän jälkeen lujasti nuoralla, jotta sauma tulisi tiiviimpi, ja anne- taan kuivaa. Kun liima on kuivunut, poistetaan nuorat.

Matti Kampman.

Eräs vanha suksen nimi.

Suomensukuisen kansain vanhimpien kulkuneuvon ovat sukset. Siitä on todistuksena se seikka, että suomen *suksi* sanalla, kuten tunnettua, on tarkat vastineet paitsi mordvassa myös ostjakissa ja vogulissa, vieläpä samojedissakin.

Suomensukuisissa kielissä tavataan vielä eräs toinenkin suksen nimitys, joka nähtävästi on ikivanha, koska se tavataan toiselta puolen tsheremissä, toisaalta taas vogulissa asti. Tarkoitan tsheremissin *jetše* 'suksi' sanaa, jonka vastine on vogulin kielen *jaša*, josa 'poronnahkapohjainen suksi' (Ahlqvist, SUST II, 8; suomen *suksi* sanan vogulilaisen ja ostjakkilaisen vastineen Ahlqvist käänää vain sanalla 'Schneeschlittschuh'), 'eräänlainen suksi' (Kannisto, SUST XLVI, 75). Sanansisäisessä konsonanttiasussaan tsheremissi on säilyttänyt alkuperäisen muljeeraamattoman *tš:n*, jota vogulissa säänöllisesti vastaa *š*, *s*.

Päättääni siitä seikasta, että suomensukuisissa kielissä näin ollen on ainakin kaksi ikivanhaa perua olevaa suksen nimitystä, tuntuu otaksuttavalta, että suomalaisugrilaisella kantaeläjällä toinen suksi erosi toisesta muodon ja varustuksen puolesta, niinkuin monin paikoin suomensukuisilla kanoilla vielä tänäkin päivänä.

Yrjö Wichmann.

Muutamista kuljetus- ja ajoneuvojen nimityksistä.

Kielemme vanhimppia maalla käytettävien kuljetusneuvojen nimityksiä on sana *sapila*, *sapilas* 'bärstång, höbår (vid höbergningen); handbår', *sapilaat* 'två stänger med tvärlän för släpning af lass', jonka vastine on säilynyt vogulin kielessä: *sāpel* 'säule', *sāpel* 'gabelstange', *šopla* 'stange' j.n.e. (ks. JSFOu. XXXIV, 4, s. 9). Sanan alkuperäinen merkitys on ollut 'seiväs, pitkä puu'; kuljetusneuvon merkitys voi olla suomen kielessä myöhemmän kehityksen tulos.

Mutta onpa muitakin tähän alaan kuuluvia nimityksiä kielisämme säilynyt.

PAASONEN on (Keleti Szemle XIV, s. 268 = Beiträge zur fegr.-samoj. Lautgesch. s. 128) esittänyt vanhan suomal.-ugril.-samojedilaisen reen nimen: *tser.* (PALLAS) *кіонжіо* 'возъ,' 'vectura' ~ samJur. han, samT. kanta, samJen. *koddо* 'schlitten', samO. *kanč* etc. 'hundeschlitten'.

Samaten on allekirjoittanut Virittäjässä 1920, s. 86–88, esittänyt suomen *ahkio* 'traha lapponica' sanan vastineen ostjakkin kielestä, ostj. *öyət* j. n. e. 'schlitten, narte'. Mutta tämä sana näyttää olevan vieläkin vanhempa perua. Sen vastine tavataan epäilemättä aina jurakkisamojedissa asti: (CASTR.) *utu* 'unreiner schlitten, schlitten für die zeltstangen', (REGULY) *ňuttu* 'zeltschlitten', (BUDENZ) *utto* 'kodan-kuljetusreki', (LEHTISALO, yksityisesti kirjeessä) *tundrajur.* *ηүттү*, *ηүттө*, *ηүттө*, *үттү*, *metsäjur.* *ηуттү*, *ηүтту* 'pohjalaudaton kaplasreki, jolla vedetään kota(salot)'. (Castrénin mukaan sana tavataan myöskin ostjakkisamojedissa: *utu*', *uto*' 'lastschlitten', mutta toht. Kai Donner, jolta tämän kirjoittaja sanaa tiedusteli, ei ole sanaa tavannut. Tri Donner arvelee, että Castrénin muistiin merkitsemä sana on laina jurakista, mikä näyttääkin hyvin luultavalta.) Tämä jurakkisamojedin sana sopii äänteellisesti täysin suomen ja ostjakkin sanoihin. *η*, *~* sanan alussa on myöhäsyntinen; se on säännöllisesti kehittynyt melkein kaikkien aikaisemmin vokaaleilla alkaneiden sanojen alkuun. *tt*, *t* vastaa suom.-ostj. *skš* yhtymää, joka jurakissa on kehittynyt *skt:ksi* ja edelleen *tt:ksi*, *t:ksi*. *š:n* edus-

taja on nim. jurakissa t, d: samJur. jabta 'thau' ~ mordv. l'akš 'reif', lp. lapse thau', samJur. padea 'galle' ~ mordv. p'iže 'grün'. skt on taas jurakissa assimiloitunut tt, t ääniteeksi: samJur. matta, mattē, mat' 'sechs' ~ samO. mukte, samK. muktu'd id. Näin ollen meillä tässä on toinen vanha uralilainen reen nimi ja äänne-historiallisesti toistaiseksi ainoa esimerkki skš:n edustuksesta jurakki-samojedissa.

Suomen lohna, lohnikko, lohnareki on LÖNNROTIN mukaan 'ett slags bättre släde, kyrksläde'. Kirkkoreen merkityksessä se onkin Etelä-Pohjanmaalla yleinen. Mutta 'kirkkoreki' ei tietystikään voi olla alkuperäinen merkitys. Ja A. V. KOSKIMIEHEN sanastomuis-tiinpanojen mukaan Johna Etelä-Pohjanmaalla usein onkin lisäksi = "laitio l. reslareki, s. o. pitkä, istuimeton ja kutsilaudaton reki". Ylöjärvellä johdannainen lohnas (gen, lohnaksen) taa-sen on (V. RAEVUOREN muistiinpano) 'laudoista tehty "laatikko" työ-reessä', siis samantapainen merkitys, minkä SALOMON KREANDER lisäyk-sissään Jusleniuksen sanakirjaan esittää lohna sanalle, 'korg omkring safvosleda'. Tämä onkin varmaan sanan alkuperäinen merkitys ja suomen lohna on epäilemättä yhdistettävä seuraaviin lapin ja tshere-missin sanoihin: Norjan lapin (FRIIS) laste, läste 'alveus, lacus, linter', 'et stort Traug', Venäjän lapin loäst 'corbis piscaria', 'Fiske-kurv', Inarin (ÄIMÄ) lǖyestu 'kalarove, sangaton suurehko rove (puut kahden puolen)' ja tsher. láčo 'korb'. Tavujen välissä on alkuperin ollut čn. Suomen h, lapin s ja tsher. č ovat *č:n äänellaillisia edustajia. Lapin sanan t vastaa suomen nää samalla tavalla kuin esim. saste 'pellis depilata' (~ suom. hihna) sanassa. Tsheremis-sistä on n kadonnut samoin kuin esim. ni 'lindenbast' (~ suom. niini) tai losá 'getrockneter brachs' (~ suom. lahna 'brachs') sanassa. Merkitykseen katsoen verrattakoon vielä esim. suom. kaha 'korg, fiskkasse etc.' ~ kahi (Hailuoto) 'selkänojalla ja laitalau-doilla varustettu reki'. Kopan, laatikon ja sittemmin reen kehyksen nimestä on siis kehittynyt itse reen nimi. — Vähän toisenlainen mer-kytys kehitys esiintyy seuraavassa.

LÖNNROTIN sanakirjan lisävihossa on sana tärjä, pl. tärjät 'bår, bärhandtag', s o n t a tärjät. Sanan on kesällä 1920 tohtori Martti Rapola pannut muistiin Nastolasta ja Iitistä: tärjät 'työreen irtonaiset pohjat, rekeä leveämmät, tehdyt laudoista poikittaisten, hyvin vähän reunova kohden yleneviä kaarten päälle; käytetään joskun vielä pikku-taloissa' (Nastola: Ulomainen laita on "tärjänkausta". — "Tär-jäñ kaaret" eli "tärjäñ käyräset". — "Tärjät, miss ei pajuja o" [vrt. "kahat, joiss om-pajut, toinen on eles, toinem-peräs".

Kahoissa tarvitaan edelleen irtonaista liistepohjaa, tärjissä ei. Kahoja käytetään vain lannanajoon, tärjiä muuhunkin]) ja Jaalasta: tärjät 'eräänlaiset laitalaitteet, joita käytetään sointaa ajettaessa talvella reellä; poikittain 2 t. 3 verrattain loivaa kaarta, joihin on kiinnitetty laitalaudat; keskimäinen kolmannes on laudaton, siinä käytetään irrallisia liisteitä; laitalaudat olivat ennen vitsoin kiinnitettyt, nyt raudottamalla'. Artjärvellä sana (tri RAPOLAN muistiinpanon mukaan) kuuluu tarjat (= Iitin ja Nastolan tärjät) ja samoin on Elimäellä (F. A. HÄSTESKON muistiinpano) tarjat 'loivat liisteet, jotka pannaan reen päälle, kun vedetään esim. lantaa'. Uudeltakirkolta (Vp. I.) on pantu muistiin (HERMAN TOIVONEN) taaeparjat 'lantakorit', jossa parjat varmaankin on kontaminationsmuoto: tarjat + paarit t. j. s. Luultavasti tähän on vielä lisättävä Lönnrotin sanakirjan lisävihosta sana tärinpuut 'ställningar för upphängande af nät' ja täriä 'upphänga, ställa', t. verkkoja kuivamaan, sillä seuraavista saadaan viittaus tapahtuneeseen merkityksen kehitykseen. Tri U. T. SIRELIUS mainitsee näet teoksessaan "Über die sperrfischerei", siv. 200, että Lieksanjoessa käytettävissä kalapadoissa tarja on 'hoikka suora, kuorittu männynrunko, joista koivunvitsoilla sitomalla on pantu kokoon padon tarjalenkki (lattenschirm)', ja tri K. F. KARJALAISEN Vienan Karjalan Jyväöalahden sanaston mukaan tarjat siellä ovat lyhyet liisteet, joita käytetään veräjiksi ja talvella rysiä laskiessa'.

Karjalasta sana luultavasti on lainattu Kuollan lappiin, jossa se, Turjan murteessa, tri TOIVO ITKOSEN ystävällisen tiedonannon mukaan kuuluu tāřjē 'hoikka salko, josta tehdään padon sarjalevy'.

Viron kielessä sana myöskin tavataan: tari g. tar'ja (WIEDEM.). 'geflecht, flechtwerk, gitterwerk aus holz oder ruthen (um fische darauf zu trocknen, vieh im stalle abzusondern etc.), boden des bauerschlittens', tarishark (Hiidenmaa) 'die stange, auf welche das ende des netzes gelegt wird beim herausnehmen der strömlinge'.

Sanalla on siis sekä taka- että etuvokaalinen muoto, jonkalaisista kaatalaisuutta kielissämme muutenkin tavataan, vrt. esim. suom. nasia ~ näsiä, rastas ~ rästäs, sarana ~ säränä, tuhma ~ tyhmä, mutta jota toistaiseksi vielä ei ole selitetty.

Sanan alkumerkitys on nähtävästi ollut keppi, seiväs sekä sitten näistä valmistettu hääkki, jota on käytetty m.m. eri esineiden ja tavaroiden kannattamiseen, kantamiseen ja kuljettamiseen.

Tämän suomalais-virolaisen sanan etymologinen vastine on epäilemättä tshереминин kielen sana ter', ter, tir 'schlitten'. Mitä ensin näkin tulee äänteelliseen puoleen, niin verrattakoon toisiinsa esim. suom. marja ~ tsher. mör, suom. saarni ~ ther. šerńa etc. 'weide'. Suomen a vokaalia vastaa usein tshереминин kielessä etuvokaali. Ja jos taas ällinen muoto tärjä olisi alkuperäinen, niin tsher. e, i sopii

myösken sitä vastaamaan, vrt. vain suom. jää ~ tsher. ej, i. Tshere-mississä tapahtunutta merkityksen muutosta tai oikeammin kehitystä valaisee esim. edellämainittu Nastolan kaha sanan merkitys rinnan esim. Hailuodon kahi sanan kanssa, jonka merkitys on (YRJÖ PAASIVIRRAN muistiinpano) 'selkänojalla ja lautalaidoilla varustettu reki' ('Siin on keulapajuj-ja peräpajun kohalla luokat').

Pari sangen vanhaa aisan nimeäkin tavataan suomalais=ugrilaisissa kielissä.

Tämän kirjoittaja on jo aikaisemmin (JSFOU. XXXIV, 4, s. 39–41) huomauttanut, että suom. oja, ojas 'plogtistel, blankard på en plog' on ikivanha arjalainen lainasana, saatu varmaan jo varhaisesta kanta-arjalaisesta muodosta *ojas (< ieur. *oies, vrt. muin.=int. isā 'deichsel am pfluge', uusslov., serb., kroat., tsek. oje). Tässä on siis säilynyt vanha, mahdollisesti oikeastaan maanviljelyksen piiriin kuuluva sana, koska sekä Suomen että muin.=intian sana yhtäpitävästi tarkoittaa vain auran aisa a.

Yllämainitussa kohdassa allekirjoittanut myösken esitti toisen vanhan aisan nimityksen: mordvE ažija, ažja, M ažjä 'femerstange, stange der gabeldeichsel', syrj. vož, öž, ož 'deichsel, femer', votj. vajidž, vaídž, vaiž, važ 'femerstange, gabeldeichsel'. Nähtävästi tämäkin sana tavataan vielä laajemmalla alalla, vaikka asiasta silloin ei helposti voinut saada selvää. KARJALAISEN väitöskirjassa, Zur ostjakischen lautgeschichte I, s. 138, on sana (Trj.) 'u'tšiux, (Ni.) uš, (Kaz.) ūoš, jonka tekijä käntää saksaksi sanalla 'fimmelfäustel'. Mitä tällainen saksalainen yhdysana merkitsee, sitä ei allekirjoittanut ymmärrä. (fimmel on WEIGANDIN mukaan 'starker eiserner keil der bergleute; grosser hammer' sekä 'die männliche hanfpflanze', fäustel myösken on 'schwerer eiserner hammer der bergleute'.) Saman käsittämättömän merkityksen tapaamme CASTRÉNIN ostjakkin kielipin sanaluettelossa sanalla āreš, jonka jälkeen on lisätty: "Tat. aris". Tämän tatarin sanan merkitys on kuitenkin 'femerstange', joten siis näyttää varmalta, että Castrén on ostj. āreš sanakin, joka tosiaan merkitsee aisa a, tahtonut käntää saksaksi 'femerstange' sanalla, mutta jollain tavalla päättynyt 'fimmelfäustel' sanaan. Karjalainen on taas tietysti tuntenut ostj. āreš sanan ja sen merkityksen, sitten hän on löytänyt kielestä toisen samaa merkitsevän sanan ja käntänyt sen saksankielisessä teoksessaan Castrénin käyttämällä, mukaaisaa merkitsevällä sanalla. Sillä Karjalaisen alkuperäisten käsikirjoitusten mukaan ostj. uš j. n. e. todella merkitsee aisa a. Ja näin ollen tämä ostjakkin kielen sana, joka äänteellisesti hyvin sopii yhdistettäväksi edellämainittuihin mordvan ja permiläisten kielten sanoihin, merkitykseltäänkin täydellisesti

vastaa niitä (ostj. *jux* = puu). — Prof. PAASONEN esitti luennoides-
saan arjalaisista lainasanoista suomalais-ugrilaisissa kielissä, syysluk.
1917, mordvan ažja sanallekin vastineen arjalaiselta taholta. Koska
tätä etymologiaa voidaan pitää sangen todennäköisenä senkin jälkeen
kun mainitut permiläisten kielten ja ostjakkin sanat on mordvan
sanaan yhdistetty ja koska prof. Paasonen valitettavasti ei ehtinyt
ennen kuolemataan julkaista tästä erinomaisen arvokasta luentosar-
jaansa, rohkenen tässä esittää hänen ajatuksensa niin hyvin kuin
kykenen. Paasonen johti mordvan sanan ažja j. n. e. samasta indo-
europalaisesta sanaperheestä, josta ylempänä esitettiin suom. oja,
ojas sana saaduksi: muin. *int.* *īšā* f. ‘aisa’ < *kanta-arj.* **īš-* jonka rin-
nalla on varmaan ollut toinen ablautaste **aīš(ā)~* (~ ieur. **oies-*),
mistä mordvaan **aīža* > ažja, ažja j.n.e. metateesin kautta. Tämä
Paasosen ajatus saa erittäin hyvän tuen permiläisistä kielistä, joiden muo-
dot on palautettava aikaisempaan **aīža* < **aīšā* muotoon (ks. JSFOU.
XXXIV, 4, s. 40–41), ja myöskin ostjakista, sillä myöskin ostjakkin
sana voidaan palauttaa **aīšā* muotoon. Ostjakkin u ~ o edustaa näet
usein alkuperäistä a:ta (vrt. esim. ostj. *mūyāt*, *mōyāt* ~ suom. maksa,
unk. m áj) ja diftongin jälkikomponentti *ī*: on ostjakista usein ka-
donnut (vrt. ostj. *xōr* ‘renntierochs; hengst; männchen (von tieren)’ ~
suom. koiras ‘mas’). Votjakkin *dž:lliset* ja ostjakkin *tš:llinen* muoto
ovat varmaan myöhemmin syntyneet analogisesti sellaisten sanojen
mukaan, joista *ž:llisten* ja *š:llisten* muotojen ohella tavataan myös-
kin *dž:llisiä* ja *tš:llisiä* (vrt. esim. votj. *ožo~odžo* ‘rasen’ tai ostj.
xātš~xāš, ‘baummoos’ j.n.e.). Nähtävästi suomalais-ugrilaiset kielet
siis tässä ovat toisen kerran lainanneet samasta lähteestä, mistä suo-
messa säilynyt oja, ojas sanakin aikaisemmin on saatu.

Ja näyttääpä sama indoeuropalainen sanaperhe olleen siksi elin-
voimainen, että se vielä kolmannenkin kerran on tunkeutunut suomalais-
ugrilaiselle taholle. Ruotsalainen tutkija LIDÉN on nimittäin kirjoitukses-
saan “*Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte*”, s.
62, (*Skriften utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala*
VI, 1) lausunut sen otaksuman, että m.m. suomen aisa olisi lainattu
mainitun ieur. **oies-*muodon oletettavasta alkubaltilaisesta vastineesta,
**aīšō~* tai **aīša*-vartalosta, jonka edustajia kyllä ei balttilaisista kielistä
tunneta, mutta joka tietysti on näissä voinut olla ja sittemmin kadota.
Ja tämä ajatus tuntuu hyvin mahdolliselta ja todennäköiseltä; ei aina-
kaan toistaiseksi mikään seikka sitä vastusta.

Vanha nimitys on myöskin lapin sana *vuottaraippe* (> suom.
vuottaraippa) ‘lorum quo traha a rhenone vehitur’, ‘Dragrem, en
Rem, der gaar fra Renens Halskrave under dens Bryst og mellem Benene

til Slædens Stævn', nimittäin sen ensi osa (»raippe on skandinaavista alkuperää). Sen vastine tavataan ostjakissa, jossa se kuuluu vat, merk. 'Fussriemen an Schneeschlittschuhen'. Alkuperäinen merkitys on nähtävästi ollut vain hihna.

Y. H. Toivonen.

Venäläisiä, Suomea koskevia muistorahoja.

Kirj. H. J. Boström.

Lukuunottamatta valtioneuvos Hallbergin teoksia¹ ja muutamia lyhempiä hajanaisia kirjoituksia aikakauslehdissä y. m., ei Suomea koskevaa numismaattista kirjallisuutta vielä ole olemassa. Tämä puute on erittäinkin huomattavissa sellaisiin muistorahoihin nähdien, jotka ikuistuttavat tapahtumia maamme historiassa. Se kirjallisuus, josta kokoilija voi saada jonkunlaista opastusta, on sitäpaitsi erittäin harvinainen. Osittain sitä ei edes löydy kaikissa suurimmissa kirjastoissammekaan. Mitä erittäinkin venäläisiin, Suomea koskeviin muistorahoihin tulee, joita kuitenkin esim. ison vihan ajoilta on melkoainen määrä, ei Hildebrand², luultavasti vihollismuistorahoina, tuskin nimeksikään ole ottanut huomioon. Mahdollista on, ettei niissä kokoelmissa, joista Hildebrand on tietonsa ammentanut, sellaisia ole ollutkaan. Koettaakseni jossain määrin poistaa tästä puitetta, varsinkin harrastus numismaattiseen tieteeseen Suomessa tuntuvasti on elpymässä, olen uskaltanut ryhtyä tällaista luetteloa laatimaan.

Olen ottanut tähän yksinomaan sellaiset Suomea koskevat muistorahat, jotka käsitlevät tapahtumia Suomen nykyisten rajojen sisällä ja jotka ovat syntyneet venäläisestä alotteesta. Sen sijaan eivät tässä ole saaneet paikkaansa venäläisten taiteilijain (Leberechtin, Tolstoin y. m.) kaivertamat ja Pietarissa valmistetut muistorahat, jotka suomalaisen tilauksesta ovat valmistetut, kuten esim. Turun akatemian y. m. mitalit. Samoin olen jättänyt mainitsematta kaikki muistorahat, jotka koskettelevat yksityisiä henkilöitä.

* * *

1) Viipurin valloitus 1710.

Suurus 48 mm.

Etusivu: PETRVS ALEXII FIL. D. G. RVSS. IMP. M. DVX MOSCOVIAE. Tsaarin laakeriseppelöity, oikeanpuoleinen rintakuva. Käsivarren katkeamassa: M.³

¹ »Minnespenningar öfver enskilda personer, födda eller verksamma i Finland» (1906) ja »Några anteckningar om Åbo mynten» (1919).

² Bror Emil Hildebrand: »Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer». (1874–75).

³ Philip Henrik Müller s. 1683 † 1718.

Takasivu: oCCVPATAVDENTE M· OVID (Isot kirjaimet muodostavat vuosiluvun 1710). Keskellä: Viipurin asemapiirustus; yläilmassa haikaraa ahdistava kotka. Alalaidan taitteessa: VIBVRGVM EXPVG. D. 14. IVN. S.V.

Reunakirjoitus: TAM MVLTA INTECTIS CREPITANS SALIT HORRIDA GRANDO. VIRG.

Tätä muistorahaa, josta myösken puuttuu reunakirjoitus, on olemassa useampia muunnoksia, eri mestarien kaivertamia. Pääasiallinen ero on nimimerkissä esim. F. G.¹; O. K. 1 ja 2²; I. K.³; C. IO.⁴. On vielä olemassa sellainenkin muunnos että tämän muistorahan ja erään Pähkinälinnan (Schlüsselburgin) valloituksen johdosta lyötetyt muistorahan takasivut ovat yhdistetyt.

2) *Käkisalmen valloitus 1710.*

Suurus 48 mm.

Etus. samanlainen kuin edellinen.

Takas. IMPERIO LAETI PARET CARELA GRADIVI. (Tässäkin muodostavat isot kirjaimet vuosiluvun). Keskustassa: saarille rakennettu linnoitus ja niitä vastapäätä osa mannermaata, jossa Mars-jumala istuu massa tykkiin nojautuneena ja oikeassa kädessään muurikruunu. Saaren yläpuolella kirjoitus: CARELIA / KEXHOLM. Alataitteessa: CAPTA 8. SEPT. / ST.V.

Reunakirjoitus muutamissa kappaleissa: EXCVSSIT FOEDE PVPPIES ET CLASSE SVBEGIT. VIRG.

Tästäkin muistorahasta löytyy jäljennöksiä seuraavilla nimimerkeillä: T. I.⁵; O. K. 1 ja 2; I. K.; O. K. ja C. IO.

3) *Tsaarin menestykset 1710.*

Suurus 48 mm.

Etus. kuten edellisissä.

Takas. PLENIS SVCCESSIBVS ANNIS. Keskellä soikea kilpi, jossa Venäjän vaakuna, sekä sen ympärillä kahdeksan yllämainittuna vuonna valloitetuun kaupungin pohjapiirustukset, joiden kunkin yläpuolella kirjoitukset: WIBVRG / 14. IVN. — RIGA. 8. IVL. — ARENSBVRG. 15. AVG. — CARELIA. 8. SEPT. — PERNAV. 21. AVG. — DVNAMVNDA. 15. AVG. — ELBING. 7. FEB. — REVAL. 14. IVN. Alataitteessa: MDCCX.

¹ F. W. Gass toimi Pietarissa 1780 ja 1790 luvuilla.

² Ottfried König toimi Moskovassa 1718—1728.

³ Johann Kittel (?) s. 1656 † Breslaussa 1740.

⁴ Samoil Judin 1704—1750.

⁵ Timofei Iwanoff s. 1729 † 1802.

Reunakirjoitus: FIT VIAVI: RVMPVNT ADITVS PRIMOS-
QVE TRVDIANT. On olemassa kappaleita myöskin ilman reunakirjoitusta.

Tästäkin muistorahasta löytyy jäljennöksiä, jotka eroavat toisiaan kaivertajan nimimerkillä, kuten: O. K. 1; I. K.; C. IO. ja T. I. Viimemainitun takasivulla on sana PLENVS plenis sanan asemesta.

4) *Venäläisen laivaston toinen retki Suomeen 1713.*

I. Suuruus 70 mm.

Etus. ПЕТРУСЬ. ПЕРВЫИ. БОЖIEO МІЛОСТИО; ИМПЕРАТОРЬ. РОСИСКИЙ: Tsaarin panssaroitu oikealle käännetty rintakuva. Käsivarsitaitteessa: GOUIN.

Takas. ИМ'Я НАДЕЖДУ НА БОГА ЖЕЛАЕМЪ ПОЛУЧТИ БЛАГО 1713. + Edustassa: Kolmimastoisen laiva, jonka peräsimessä Neptunus seisomassa. Taivaanrannalla kolme muuta laivaa. Oikealla puolen rannalla korkea kallio. Aurinko pilkistää pilvien lomasta.

Tätä muistorahaa löytyy useampia pienemmässä määrin toisiaan eroavaa jäljennöstä, esim. ilman kaivertajan nimimerkkiä sekä nimikirjaimilla O. K. ja T. I. varustettuja.

II. Suuruus 61 mm.

Etus. ПЕТРУСЬ ПЕРВЫИ БОЖIEO МІЛОСТИО ИМПЕРАТОРЬ -- РОСИСКИЙ. Tsaarin panssaroitu ja laakeriseppelöity rintakuva, oikealle kääntyneenä. Käsivarsitaitteessa: O. K.

Takas. jotensakin samanlainen kuin edellisessä; taivaanrannalla näkyvissä ainoastaan kaksi laivaa. Neptunus jätiläiskossa seisoo amiraalilaivan perässä.

III. Suuruus 55 mm.

Etus. ПЕТРУСЬ. ПЕРВЫИ. БОЖIEO. — МІЛОСТИО. ИМПЕРАТОР. РОСИСКИЙ. Tsaarin kuva kuten edellisessä. Käsivarsitaitteessa: GOUIN.

Takas. samanlainen kuin 4: II, mutta pienempi.

5) *Venäläisten joukkojen maihinnousu Turussa 1713.*

Suuruus 46 mm.

Etus. PETRVS ALEXII FIL. D. G. RVSS. IMP. M. DVX MOSCOVIAE. Tsaarin panssaroitu, laakeriseppelöity rintakuva oikealle käännettynä. Käsivarsitaitteessa: M.

Takas. TERRA SISTERE PETITA. OVID. Herkules, joka on kulettanut Neptunuksen Venäjän vaakunalla koristetussa näkinkenkävaunussa rantaan, nousemassa maihin. Alataitteessa: AD ABVM FINLANDIÆ (MDCCXIII) D. 8. SEPT.

Tästä muistorahasta tunnetaan jäljennöksiä, joissa etusivulla on nimimerkit O. K. 2; I. K.; T. I.; O. K. 1. sekä vielä C. IO. Viime mainitun jäljennöksen etusivu kuuluu alunpitäen erääseen Judin'in kaivertamaan Carlowitzin rauhaa esittävään muistorahajäljennökseen.

6) *Kostianvirran taistelu Pälkäneellä 1713.*

Suurus 46 mm.

Etus. PETRVS ALEXII FIL. D. G. RVSS. IMP. M. DVX MOSCOVIÆ. Tsaarin kuva kuten edellisessä.

Takas. Nauhassa kahdella rivillä: SVB TE CE CIDERE/TRIVMPHIS. CLAUD. (muodostaa kronogramman 1713). Taistelupiirustus Kostianvirran suussa. Edustalla panssaroitu sotilas, kilpi oikeassa ja ojennettu keihäs vasemmassa kädessään. Virtajumala maassa istumassa. Leikkauksessa: SVECI AD PELKINUM /AMNEM VICTI/ 6. OCT. S. V.

Tästä tunnetaan seuraavat jäljennökset: a) rintakuvassa kirjaimet O. K. 2.; b) rintakuvassa kirjaimet I. K.; c) rintakuvassa kirjaimet T. I. Takasivulla on sana SVB väärin kirjoitettu SVB, jonka kautta kronogramma esittää vuosiluvun 1708 eikä 1713; alataitteen yläpuolella vasemmalla: IO. d) kopioitu rintakuva merkillä O. K. 1. e) kopioitu rintakuva merkillä C. IO., joka oikeastaan kuuluu erääseen Carlowitzin rauhan muistorahajäljennökseen; f) tämän muistorahan takasivu on lyöty yhteen erään Pietari suuren Itämeren laivasiton valmistumisen johdosta lyöttämän mitalin takasivun kanssa.

7) *Napuen taistelu Isossakyrössä 1714.*

I. Suuruus 49 mm.

Etus. PETRVS ALEXII FIL. D. G. RVSS. IMP. M. DVX MOSCOVIÆ. Pietari suuren seppelöity rintakuva panssarissa, oikealle käännetynä. Käsivarsitaitteessa: M.

Takas. Lintuperspektiivissä Kyröjen vinosti halkaisema maisema viljelyksineen. Siellä, tällä sotajoukko-osastoja. Pilvissä liitelee enkeli, oikeassa käessään voitonseppele, vasemmassa Ruotsin vaakunalla koristettu lippu. Ylälaidassa: PVGNA AD VASAM. Alalaidan leikkauksessa: DIE XIX. FEBR. S. V. / MDCCXIV.

Tästään löytyy sellaisia muunnoksia, jossa etusivulla M sijasta ovat nimimerkit: O. K. 2; I. K.; T. I.; O. K. 1; C. IO. (kuten 6, e.).

II. Suuruus 41 mm.

Etus. ПЕТРЪ ПЕРВЫИ БОЖIEЮ МИЛОСТИЮ ИМПЕРАТОРЪ РОСИИСКІ. Tsaarin laakeriseppelöity ja panssaroitu rintakuva oikealle käännetynä.

Takas. ЗА / ВАСКУЮ / БАТАЛИЮ / 1714 / ФЕВРАЛЯ / 19 ДНЯ.
(куудella rivillä).

Tarkoitettu kannettavaksi.

8) *Hankoniemen taistelu 1714.*

I. Suuruus 70 mm.

Etus. ПЕТРУСЬ ПЕРВЫИ БОЖИЕЮ МІЛОСТІЮ. ИМПЕРАТОРЪ. РОСИИСКИИ. Tsaarin laakeriseppelöity, panssaroitu rintakuva, oikealle käännetynä.

Takas. ПРИЛІЖАНІЕ И. ВЪРНОСТЬ. ПРЕВОСХОДИТЬ. СИЛНѡ. Keskustassa laivasto taistelujärjestyksessä saarien välissä. Alataitteessa: ИЮЛЯ 27 ДНЯ/1714.

II. Suuruus 61 mm.

Samanlainen kuin edellinen, paitsi että se on pienempi kooltaan ja vaakasuora viiva eroittaa kaksi viimeistä sanaa etusivulla. Tsaarin käsivarsikatkeamassa: O. K.

Kopioita:

a) *Etus.* БОЖІЕЮ МІЛОСТІЮ. ПЕТРЪ ПЕРВЫИ ЦАРЬ. I. САМОДЕРЖЕЦЬ. ВСЕРОСИСКИИ. Pietari suuren kuva kuten edellisessä, paitsi että taiteilijan nimimerkki puuttuu.

Takas. kuten edellisessä.

b) *Etus.* БОЖІЕЮ МІЛОСТІЮ ПЕТРЪ ЦРЬ I САМОДЕРЖЪ. ВСЕРОСИСКИИ. Tsaarin rintakuva. Käsivarsi leikkauksessa: T. И.

Takas. Yhdellä nauhalla kirjoitus: ПРИЛІЖАНІЕ И ВЪРНОСТЬ СИЛНО. Alataitteessa kuten edellä; sen yläpuolella oikealla I. II.

c) samanlainen kuin b, mutta taiteilijan nimim. puuttuu; kunkin sanan välissä piste.

d) etus. kopio edellisestä nimimerkillä M. K.¹; takasivu kuten b.

III. Suuruus 49 mm.

a) samanlainen kuin I, paitsi että on pienempi ja etusivun käsivarsileikkauksessa: O. K.

b) ЦРЬ: ПЕТРЪ : АЛЕѢЕВИЧЪ – ВСЕРОСИСКІИ САМОДЕРЖЕЦЪ. Tsaarin oikealla käännetty panssaroitu rintakuva. Käsivarsi leikkauksen alla: GOUIN².

Takas. kuten edellisessä.

Eräässä tämän muistorahan kopiossa on etusivun tekstinä: ПЕТРЪ АЛЕѢЕВИЧЪ ВСЕРОССИСКИИ САМОДЕРЖЕЦЪ.

¹ Martin Krafft (?) s. Wienissä 1738 † Münchenissä 1781.

² Gouin: flaamilainen, toimi Venäjällä 1708–1715.

IV. Suuruus 41 mm.

a) *Etus.* ЦРЬ. ПЕТРЪ. АЛЕѢИЕВИЧЪ. ВС. РОСИ. Rintakuva kuten edellisissä.

Takas. ПРИЛѢЖАНИЕ. И ВѢРНОСТЬ ПРЕВОСХОДИТЬ. СИЛНѡ. Taistelujärjestys saarien välissä. Alataitteessa: ИЮЛЯ 27. ДНЯ/1714.

b) muuten samanlainen paitsi että ympäryskirjoitus etusivulla: ЦРЬ ПЕТРЪ АЛЕѢИЕВИЧЪ ВС. РОСИПОВЕЛИТЕЛЬ.

Takas. on viimeinen kirjain СИЛНѡ sanassa o.

V. Suuruus 33 mm.

Samanlainen kuin IV. b, mutta pienempi.

VI. Suuruus 46 mm.

Etus. kuten N:o 6.

Takas. CLASSIS RVSSIAE PRIMITIÆ. Meritaistelu. Edustassa seisova nainen, pitäen oikeassa kädessään laakeriseppalettä ja vasemmassa laakerilla kiedottua kolmikärkeä. Leikkauksessa: VICTORIA NAVALIS PRO/PE ALANDIAM/27 IVL. s. v. (Isot kirjaimet muodostavat kronogramman 1714).

Reunakirjoitus: EXCVSSIT FOEDE PVPPIES ET CLASSE SVBEGIT. VIRG. On olemassa kappaleita myösken ilman reunakirjoitusta.

Jäljennöksiä nimimerkeillä O. K. I; I. K.; T. I.; ja C. IO. etusivulla löytyy. Sitäpaitsi on tämän muistorahan ja erään Mitaun valloitukseen johdosta lyödyn mitalin takasivut yhdistetyt.

VII. Suuruus 29 mm.

Etus. ПЕТРЪ ВЕЛИКІ ИМПЕРАТОРЪ И САМОДЕРЖЕЦЪ ВСЕРОС. Pietari suuren laakeriseppelöity, pansarinen rintakuva, oikea puoli.

Takas. ПРИЛѢЖАНИЕ И ВѢРНОСТЬ ПРЕВОСХОДИТЬ СИЛНО. — ПЕРВАЯ МОРСКАЯ ПОБѢДА ПРИ ГАНГУТЪ. Venäläinen laivasto taistelujärjestyksessä. Leikkauksessa: ИЮЛЯ 27 ДНА 1714.

Tämä mitali, joka on kullattua pronssia, perustettiin keis. päiväkäskyllä $\frac{7}{7}$ 1914 v. l. ja jaettiin sitä Venäjän meriministeriön esityksestä venäläisen meriväen pääesikunnassa v. 1915 virkailijoille, jotka $\frac{27}{7}$ 1914 olivat valtion virassa. Mitali oli kannettava Andreaksen ritarikunnan nauhassa vasemmalla puolen rintaa, kuuluen siihen vielä ohuet pronssiset vitjet (ankkurikettinki) joiden toinen pää oli kiinnitetty mitalin renkaaseen ja toinen pää nauhan vasemmanpuoleiseen yläkulmaan.

9) *Savonlinnan valloitus 1714.*

Suuruus 46 mm.

Etus. kuten N:o 7: I.

Takas. CASTRVM NOVVM CAPTVM. Topograafinen pohja-
piirros Savonlinnan ympäristöstä. Edustassa makaava kruunupäinen
nainen, kädessään Venäjän vaakunakilpi. Saarien välissä kirjoitus:
NEVSCHLOS/et SAVOLAY. Alalaidan taitteessa: MDCCXIV/
DIE 29 IVLI. S. V.

Jäljennöksiä:

a) etusivut merkityt: O. K. I; I. K.; TI ja C. IO. b) etusivu
merkitty T. I. ja takasivu Ф. Г.¹ sitäpaitsi on takasivulla ET latina-
laisilla kirjaimilla.

10) *Neljän ruotsalaisen fregatin valtaus Grönhaminassa
Ahvenanmaan saaristossa 1720.*

I. Suuruus 61 mm.

Etus. БОЖИЕЮ. МИЛОСТИЮ. ПЕТРЬ. ПЕРВЫИ. ЦРЬ. ИСАМО-
ДЕРЖЕЦЬ. ВСЕ РОСИСКИИ. Pietari suuren laakeriseppelöity rinta-
kuva oikealle käännettynä.

Takas. ПРИЛЕЖАНИЕ И ХРАБРОСТЬ ПРЕВОСХОДИШСЯ СЛУ.
Meritaistelu kuvattuna. Alaleikkaussessa: ПРИ ГРЕИНГАМЬ 1720/
ИУЛЯ.

Tästä on olemassa m. m. eräs kopio, jossa kirjoitus on pääasi-
allisesti sama, mutta on muistoraha ilman taistelukuvaa. Tsaarin
käsivarsitaitteessa nimimerkki: Т. И.

II. Suuruus 41 mm.

Etus. БОЖИЕЮ МИЛОСТИЮ ПЕТРЬ ПЕРВИ ЦРЬ И САМО-
ДЕРЖЕЦЬ ВСЕ РОСИСКИИ. Tämä kirjoitus ulottuu koko rinta-
kuvan ympäri.

Takas. ПРИЛЕЖАНИЕ И ХРАБРОСТЬ ПРЕВОСХОДИТЬ СЛУ.
Meritaistelu. Alaleikkaussessa: 1720 ИЮЛЯ/ВЪ 27 ДЕН. Ilman
kaivertajan nimimerkkiä.

III. Suuruus 37 mm.

Pääasiallisesti samanlainen, mutta pienempi.

IV. Suuruus 27 mm.

Joitakin kirjaimia lukuunottamatta samanlainen kuin edelliset
paitsi että on pienempi ja takasivu vailla taistelukuvaa.

¹ F. W. Gass, joka toimi Katarina II:n aikana.

11) *Uudenkaupungin rauha 1721.*

I. Suuruus 60 mm.

Etus. CONCORDI PACELIGAMUR. Keskellä: Noakin arkki myrskyväällä merellä ynnä lentävä kyyhkynen öljypuunoksa nokasaan. Taustassa Tukholman ja Pietarin kaupungit yhdistettyinä sateenkaarella; kaupunkien alapuolella nimet PETERSBURG ja STOCKHOLM. Alataitteessa: NEOPOLI/POST BELLIN septentrione/DILVVIVM. (Isot kirjaimet muodostavat vuosiluvun 1720 eikä 1721).

Takas. M. O. P. F/PRINCIPI/PETRO. I. Nomine et factis stupendis /MAGNO/ Russorum Imperatori PATRIQUE/Post vicennales triumphos/SEPTENTRIONIS PACATORI/ hoc ex auro vernaculo Numisma/D. D. kahdellatoista rivillä.

II. Suuruus 60 mm.

a) *Etus.* ★ СОЮЗОМЪ МИРА СВЯЗУЕМЫ. Kuva kuten edellisessä paitsi että kaupunkien alla, toisen: СТ. ПИТЕРЬБУРХ ja toisen: СТОКГОЛЬМЪ. Alaleikkauksessa: БЪ НЕИСТАТЬ/ПО ПОТОПЪ СЕВЕРЪНЫЯ/ВОИНЫ/1721.

Takas. В. И. Б. Щ. /ГДРЮ /ПЕШРУ. I. /ИМЯНЕМЪ И ДѢЛАМИ /ВЕЛИКОМУ /РОСИСКОМУ ИМПЕРАТОРУ /И ОЩУ /ПО ДВА-ДЕСЯТОЛѢТЫХЪ ТРИУМФОВЪ /СѢВЕРЪ УМИРИВШЕМУ. /СНЯ ИВЪ СЕРЕБРА ДОМАШНЕГО /МЕДАЛИЯ УСЕРДМЪШЕ ПРИ-НОСИ /ТСЯ kolmellatoista rivillä.

b) *Etus.* kuten edellinen paitsi ettei kaupunkien nimet ole venäläisillä vaan latinaisilla kirjaimilla: S. PETERSBURG-STOCKHOLM. Alaleikkauksessa: ВЪ НЕИСТАТЬ /ПО ПОТОПЪ СѢВЕРЪНЫЯ /ВОИНЫ. 1721.

Takas. kuten II. a. paitsi että neljän ensimmäisen kirjaimen välissä on apilaanlehtiä; neljännellä rivillä: ИМЯНЕМЪ И ДѢЛАМИ ПРЕ-ДИВНЫМИ ; kymmenennellä rivillä: СНЯ ИЗЪ ЗЛАТА. ДОМАШНЕГО. Alapuolella apilaanlehti.

Myöhempä jäljennös:

Etus. СОЮЗОМЪ МИРА СВЯЗУЕМЫ. Muuten on kirjoitus ja kuva sama kuin edellisessä paitsi alataitteessa: ВНЕИСТАТЬ ilman pistettä vuosiluvun edessä.

Takas. В. И. Б. Щ. / ГОСУДАРЮ / ПЕТРУ. I. / И МЕНЕМЪ. / ДѢЛАМИ. ПРЕДИВНЫМИ / ВЕЛИКОМУ. / РОССИСКОМУ. ИМПЕРАТОРУ. / И ОЦУ / ПОДВАДСЯТОЛѢТНЫХЪ ТРИУМФОВЪ / СѢВЕРЪ. УМИРИВШЕМУ. СИЯ. ИЗЪ ЗЛАТА. ДОМАШНЕГО / МЕДАЛИЯ / УСЕРДНЕШЕ ТРИНОСИ / ТСЯ.

III. Suuruus 53 mm.

Samanlainen kuin II a paitsi pienempi.

IV. Suuruus 41 mm.

a) *Etus.* СОЮЗОМЪ МИРА СВЯЗУЕМЫ. Noakin arkki myrskylä merellä kuten II a. Kaupunkien alapuolella nimet: С. ПЕТЕРБУРГ—СТОКГОЛМ. Taitteessa: ВЪ НЕИСТАТЪ / ПО ПОТОПЪ СЕВЕРНЫЯ / ВОИНЫ / 1721.

Takas. ВИБЩ / ГДРЮ / ПЕШРУ I / ИМЯНЕМЪ. И ДЕЛАМИ / ВЕЛИКОМУ / РОССИСКОМУ ИМПЕРАШОРУ / И ОЩЦУ / ПОДВАДСЯТОЛЪТНЫХЪ ТРИМОВ / СЪВЕРЪ УМИРИВШЕМУ / СНЯ 13 СЕРЕБРА ДОМАШНЕГО / МЕДАЛІЯ / УСЕРДНЕИШЕ ПРИНОСИ / ТСЯ.

Samanaikaisia jäljennöksiä:

b) *Etus.* kuten edellisessä.

Takas. muutten kuten edellisen takasivu paitsi että 3 rivillä: ПЕТРУ. I, 6 rivillä: РОССИСКОМУ ИМПЕРАТОРУ, 7 rivillä: И ОТЦУ, 10 rivillä: СИЯ ИЗЪ ј. н. е. 12 rivillä: ПРИНОСИ.

c) *Etus.* kuten IV. a.

Takas. kuten a, paitsi että 3 rivillä: ПЕТРУ I ј. н. е.

V. Suuruus 38 mm.

Etus. ПЕТРЪ. А. ИМПЕРАТОРЪ. И САМОДЕРЖЕЦЪ. ВСЕРОССИСКИИ. Pietari suuren laakeriseppelöity rintakuva.

Takas. kuten IV. a paitsi että on pienempi.

VI. Suuruus 29 mm.

Etus. kuten edellisessä paitsi pienempi.

Takas. СОЮЗОМЪ МИРА СВЯЧЕМЫ. Keskellä Noakin arkki, kuten edellisissä. Kaupunkien alapuolella: S PETERSBVRG—STOCKHOL. Alataitteessa: ВЪ НЕИСТАТЪ ПОПО / ТОПЪ СЪВЕРНЫЯ / ВОИНЫ 1721.

VII. Suuruus 26 mm.

Etus. СОЮЗОМЪ МИРА СВЯЗУЕМЫ. Kuvitus kuten edellä. Kaupunkien alla: ПЕТЕРБУРГ—СТОКГОЛМ, Alataitteessa: В НЕИСТАТЪ ПОПОТО / ЦЪ СЪВЕРНЫЯ ВО. / ИНЫ. 1721.

Takas. В. И. Б. Щ, / ГДРЮ / ПЕТРУ. I. ИМЯНЕМЪ / И ДЕЛАМИ. ВЕЛИКОМУ / РОССИСКОМУ, ИНПЕРА / ТОРУ. И ОТЦУ. ПОДВАДСЯТОЛЪТНЫХЪ ТРИУМЪ / ФОВЪ. СЪВЕРЪ УМИРИВШЕМУ. СИЯ ИЗЛАТА - - / ДОМАШНЕГО. МЕДАЛИЯ. УСЕРДНЕИШЕ. ПРИНОСИ/ТСЯ.

VIII. Suuruus 51 mm.

Etus. PETRVS MAGNVS—RVSSORVM AVTOCRATOR / VERVS IMPERII SUI—AVGVSTVS kahdella rivillä; keskellä Pietari suuren panssaritoitu rintakuva.

Takas. EXANTLATIS, / PER QVATVOR, / ET / QVOD EXCORIT, / LVSTRA PLVSQVAM HERCVLEIS / BELLI LABORIBVS, / PACE NEOSTADII IN FINLANDIA / 30 AVG:S.V. 1721 / GLORIOSISSIME. / QVOD IPSA FATEBITVR / INVIDIA, / SANCTA EXOPTATAM / ARCTOO ORBI QVIETAM / DONAVIT. Leikkausessa: A. SCHULTZ¹ FEC./HAFN. D. A.

12) *Turun rauha 1743.*

Etus. Б. М. ЕЛИСАВЕТЬ. И. ИМПЕРАТ: ИСАМОДЕР. ВСЕРОСС. Keisarinnan oikealle käännetty kruunattu rintakuva, kotkilla koristetussa kärpännahka-vaipassa.

Takas. ВЪ ПАМЯТЬ ЗАКЛЮЧЕННАГО СЪ ШВЕЦІЕЮ ВЪЧНАГО МИРА ВЪ АБОВЪ 1743 ГО: АВГ: 7 ДНЯ. Maisemakuva, jonka edustassa joki sekä sen yli johtava silta, kirjoituksella: РѣКА КИМИСЬ (Kymijoki). Ylhäällä: kahden käden pitämässä laakeriseppeleessä Venäjän kaksipäinen kotka; sen kynissä nauhat, joista toisessa Ruotsin ja toisessa Slesvigin vaakunat. Alapuolella nauhassa: К РѣПЧАШИМЪ СОЮЗОМ, Alataitteessa: СІЯ ЕСТЬ ГРАНИЦЕЮ МЕЖДУ—ОБЪИХЪ ГОСУДАРСТВЪ.

Tästä muistorahasta löytyy kolme pienempää eri suuruista muunnosta.

II.

Etus. ELISABETHA D. G. IMPERATRIX RVSSORVM. Kruunattu, oikealle käännetty rintakuva. Alhaalla nimim. Vestner².

Takas. RECONCILIATIO RVSSIÆ ET SVECIÆ. Kaksi kumpikin pallolla istuva naista runsaudensarvet kässään; kaksoiskotkalla koristetulla pallolla istuva ojentaa vastapäätä istuvalle palmunkoisan. Alataitteessa: PACE COMPOSITA-ABOE-MDCCXXXIII.

13) *Ruotsinsalmen ensimmäinen meritaistelu 1789.*

I.

Etus. Katarina II:sen rintakuva.

Takas. ПОБѢДЕНЬ И ИСТРЕБЛЕНЬ. Meritaistelu kuvattuna saaristossa. Alataitteessa: ПОБѢДА НАДЪ ШВЕДАМИ. — 13 АВГУСТА 1789 ГОДА.

¹ Anton Schultz toimi kaivertajana Kööpenhaminassa 1716—1724.

² Andreas Vestner s. 1707 leimasinkaivertaja; hovikamarineuvos Nürnbergissä. † 1754.

II.

Etus. Rintakuva kuten tämänaikaisissa rupplissa.

Takas. ЗА — ХРАБРОСТЬ — НА ВОДАХЪ — ФИНСКИХЪ — АВГУСТА 13—1789. ГОДА kuudella rivillä.

Annettiin palkintona taisteluun osaaottaneille.

14) *Värälän rauha 1790.*

I. Suuruus 82 mm.

Etus. СОСѢДСТВЕННЫЙ И ВѢЧНЫЙ. Katarina II:sen kruunattu ja laakeriseppelöity rintakuva oikealle kääntyneenä, venäläisillä kotkilla koristetussa kärpännahkavaipassa. Alapuolella: 1792 г. ja Т. I.¹

Takas. СОСѢДСТВЕННЫЙ И ВѢЧНЫЙ. Olivoiksa laakeriseppeleen sisällä. Alataitteessa kolmella rivillä: МИРЪ СЪ ШВЕЦІЕЮ ЗАКЛЮЧЕНЪ 3 АВГУСТА/1790 ГОДА. Alalaidassa: G.².

II. Suuruus 65 mm.

Kuten edellinen paitsi että on pienempi ja kaivertajan nimimerkin jälessä etusivulla: 1790.

Tästä löytyy kaksi muunnosta:

- a) etusivulla kaivertaja Iwanoffin nimimerkin yläpuolella: 1787 г; muuten samanlainen.
- b) hiukan suurempi ja vuosiluvulla 1789 varustettu.

III. Suuruus 48 mm.

Pääasiallisesti samanlainen kuin edellinen paitsi pienempi; kuvan alapuolella etusivulla Judinin nimimerkki.

IV. Suuruus 21 mm.

Etus. samanlainen kuin takasivu edellisessä ilman kirjoitusta alataitteessa.

Takas. viidellä rivillä: МИРЪ/СЪ ШВЕЦІЕЮ/ЗАКЛЮЧЕНЪ/3 АВГУСТА/1790 г.

V. Suuruus 39 × 25 mm.

Etus. Soikiossa Katarina II:sen laakeriseppelöity rintakuva oikealle kääntyneenä. Sen alapuolella: laakeri ja tammenoksa toisiinsa sidottuina.

¹ Timofei Iwanoff 1729—1802.

² Johan Balthasar Gass toimi Pietarissa 1768—1797.

Takas. Laakeriseppleen sisällä kolmella rivillä: ЗА СЛУЖ/БУ И ХРА/БРОСТЬ, Alataitteessa: МИРЪ СЪ ШВЕЦ./ЗАКЛ. 3. АВГ./ 1790 г.

Kahdeksankulmainen ja pitkulainen; jaettiin venäläisille aliupseereille ja sotamiehille kannettavaksi napinreijässä.

15) *Venäläisten olo Torniossa 1808—1809.*

Suurus 30 mm.

Etus. Aleksanteri I:n kruunattu nimimerkki A.

Takas. viidellä rivillä: ЗА / ПРОХОДЬ / ВЪ ШВЕЦІЮ / ЧРЕЗЪ ТОРНЕО. / 1809.

Tätä muistorahaan jaettiin upseereille ja miehistölle kannettavaksi rinnassa.

16) *Venäläisten matka Ahvenanmaan kautta Ruotsiin 1809.*

Suurus 30 mm.

Etus. Kuten edellisessä.

Takas. viidellä rivillä: ЗА / ПЕРЕХОДЬ / НАШВЕДСКОЙ / БЕРЕГЪ/1809.

Jaettiin myösken upseereille ja miehistölle¹.

17) *Aleksanteri I:n Suomen deputationin jäsenille Pietarissa 1808 antama muistoraha.*

I. Suuruus 50 mm.

Etus. Keisarin vasemmanpuoleinen rintakuva kenraaliunivormussa ympäryskirjoituksella: АЛЕКСАНДРЪ ПЕРВОЙ Б. М. ИМПЕРАТОРЪ ВСЕРОС. Alaleikkauksessa: И. Шиловъ. 1810.

Takas. ympäryskirjoitus: ДЕПУТАТАМЪ НОВОЙ ФИНЛЯНДІИ. Keskellä kolmella rivillä: НОЯБРЯ/17 ДНЯ/1808 ГОДА.

Kannettiin kaulassa.

II. Suuruus 40 mm.

Etus. АЛЕКСАНДРЪ ПЕРВОЙ Б. М. ИМПЕРАТОРЪ ВСЕРОС. Alhaalla: И. ШИЛОВЪ ilman vuosilukua. Keisarin kuva paljalla kaulalla.

Takas. samanlainen kuin edellinen.

¹ Tämä ja Tornion mitali ovat ainoat Suomen sodan muistoksi, sillä Ruotsissa ei lyötätyt yhtään.

18) *Porvoon valtiopäivät 1809.*

Suurus 39 mm.

Etus. АЛЕКСАНДР I. ИМПЕРАТОРЬ И САМОДЕР ВСЕРОСС. Keisarin rintakuva 17:I. Sen alapuolella: B. A.¹

Takas. kahdeksalla rivillä: ДЕПУТАТУ/НА/СЕЙМЪ ВЪ БОРГО / 1809. / — / DEPUTERAD VID LANTDAGEN I BORGO / ÅR 1809. /.

19) *Oulun kaupungin asukkaille.*

Suurus 65 mm.

Etus. Б. М. АЛЕКСАНДР I. ИМПЕРАТОРЬ И САМОДЕРЖЕЦЪ ВСЕРОС. Keisarin oikeanpuolinen rintakuva. Alhaalla: C. LEBERECHT. F. tahi myös: CARL LEBERECHT. F.²

Takas. ГРАЖДАНАМЪ / УЛЯБОРГА / ЗА УСЕРДІЕ / — / ÅT ULEÅBORGS INVÄNARE / FÖR / ORDAGALAGD NIT./.

Koska etusivun stanssi on rahapajasta kadonnut, on myös lyöty näitä muistorahoja S. Iwanoffin kaivertamalla etusivun leimasimella.

20) *Kuopion läänin talonpojille kannettavaksi napinreijässä. 1868.*

Suurus 28 mm.

Etus. Б. М. НИКОЛАЙ I ИМП. ВСЕРОСС. Nikolai I:n oikeanpuoleinen rintakuva. Alhaalla nimim. A. Л.³

Takas. viidellä rivillä: ВЪ/ЗНАКЪ/МОНАРШНАГО / БЛАГОВО / ЛЕНІЯ./.

21) *Helsingin kreikkalais-katolisen kirkon vihkiäiset 1868.*

Suurus 50 mm.

Etus. Aleksanteri II:sen kaulakuva, vasen puoli; sen yläpuolella säteilevä »jumalansilmä» ja alapuolella Suomen vaakuna. Kirkko-slavonialainen ympäryskirjoitus (=Antakaa Jumalalle mitä Jumalalle tulee ja keisarille mitä keisarille tulee).

Takas. Venäläinen kirkko Katajanokalla Helsingissä. Ympärys kirjoitus slavonialaisilla kirjaimilla (=Kiitolliset kreikan oikeauskoiset Suomessa.) Alhaalla myös slavonialainen kirjoitus (=Vahvistettu ^{12/24} tammikuuta 1860 * 1868 ^{12/25} lokakuuta vihitty).

* * *

¹ Vladimir Alexejeff s. 1784; mitalinkaivertaja Pietarissa 1805. † 1832.

² Carl Leberecht s. Meiningenissä 1749; leimasinkaivertaja Pietarissa 1769; valtioneuvos. † 1827.

³ Aleksander Ljalin.

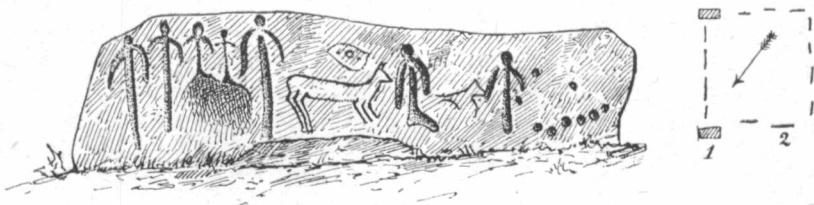
Paitsi erinäisiä muistorahoja tekijän kokoelmassa on lähteinä käytetty seuraavaa kirjallisuutta:

- Bernhardt, Max: Medaillen und Plaketten. Berlin 1911.
- Bolzenthal, Heinrich: Skizzen zur Kunstgeschichte der modernen Medaillen-Arbeit (1429—1840). Berlin 1840.
- Boström, H. J.: Muistorahoja pohjalaisien tapahtumain sekä Pohjanmaalla syntyneiden tai eläneiden henkilöiden muistoksi (Kotiseutu 1916).
- Die Reichelsche Münzsammlung in St. Petersburg. Erster Theil 1842.
- Hildebrand, Bror Emil: Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer. Stockholm 1874—75.
- Iversen, J.: Die Medaillen geprägt auf die Thaten Peter des grossen. St. Petersburg 1872.
- Левистимъ, А.: Финляндскія Медали. Москва 1914.
- Mansfeld-Büllner, H.: Vort Aarhundredes militaire Ordener og Haederstegn. Kjøbenhavn 1889.
- Memoires de la Société d'Archeologie et de Numismatique de St. Petersbourg 1847—1852.
- Waernerberg, Thorsten: Sällsynta rysk-finska medaljer (Finskt Museum 1901).

Kuvaryhmä Abakanilta.

Kun vanha ystäväni Professori Axel O. Heikel, jolle tämä vihko hänen täyttäässään 70 vuotta omistetaan, suomalaisen heimokansojemme keskuudessa Venäjällä on kerännyt ja kuvauttanut m. m. paljon nykykaisiin uhritapoihin kuuluvia aineksia, tahdon hänelle esittää erään esihistoriallista uhrisaattuetta tarkoittavan kuvasarjan, jonka hän matkoillaan Siperiassa varmaan ei ole ollut tilaisuudessa näkemään.

V. 1887 tulin Abakanjoen kakkoispuolisella arolla Beiskojen suolatehtaan ja Saimka kylän välillä, n. 4 virstaa viimeksi mainitusta, erällä vuorella olevalle ylätasangolle, missä löytyi nelikulmaisia kulma- ja laitakivillä merkityjä hautoja. Yhden haudan toista metriä pitkän

ja n. 40 à 50 cm. korkean laitakiven (pohjapiirroksessa N:o 2) ulkosivuun oli terävällä metalliseella hakattu koko sarja kuvia, jotka vieressä oleva jäljennös esittää.

Selityksen kuvasarjan merkityksestä antaa ne yhdeksän ympyräistä kupinmuotoista syvennystä, mitkä nähdään kiven oikeanpuolaisessa päässä, ja jotka eivät voi muuta tarkoittaa kuin uhrikalliota. Yhtä sellaista kävimme Aspelinin kanssa katsomassa Kanabase-vuorella (Judinan kylän ja Abakanin välillä), jossa sileähköön vaaka-suoraan kallioon oli hakattu lähes 90 samanmuotoista syvennystä, niitä yhdistäviä pitkiä juovia uhriveren juoksuttamista varten sekä eläinten kuvia. Kun siis hautakivemme kuopista olemme selville, selviää helposti sen kaikkien muidenkin kuvien merkitys. Lähinnä kuoppia eli uhripaatta on mies, joka pitää (ainoastaan puoleksi kuvattua) uhrieläintä. Näiden takana on uhripappi pitkine laahustavine kauhtanoineen. Samalaisen laahustavan takin näkee eräissä selvästi papillisia arvohenkilöitä tarkoittavissa kuvissa, joita on piirretty eli kaiverrettu muutamaan pysty-

kiveen Podkamenin hauta-arolla Mustan Jusjoen varrella y.m. paikoissa*.

— Sitten seuraa kivessämme toinen uhrieläin ja sen takana kiven vasemmassa päässä saattueeseen osaa ottavaa uhrikansaa, viisi ihmisen kuyaa. Kuvaryhmä, vaikka kömpelösti ja taidottomasti tehty, on kokonaisena sommitteluna harvinainen ja mielenkiintoinen.

Minkä ikäinen tämä kuvaesitys on, on vaikea sanoa, kun semmoiset kuvat eivät aina seuraa niiden hautojen ikää, joiden reunakivissä niitä tavataan ja kun ei laajempaa vertailevaa tutkimusta Jenisein varsilla Sajanin vuoriston pohjois- ja eteläpuolella tavattavasta tämäntapaisesta kuvamateriaalista kokonaisuudessaan vielä ole.

Helsinki huhtikuulla 1921.

Hjalmar Appelgren-Kivalo.

* Kts. J. R. Aspelin, Types de peuples de l'ancienne Asie centrale. Fig. 2, 3.

Rauman vanha raatihuone

on rakennettu luultavasti v. 1774. Sven Mellenius (»Om sjöstadens Raumo», 1770 & 1772) ei mainitse sitä vielä, vaikka hän puhuu laajanlaisesti Rauman julkisista rakennuksista, sanoopa hän nimenomaan että Raumalla ei ole muita kivi- tai tiilirakennuksia kuin kirkko (siv. 6). Kun Rauman raatihuoneella 1890-luvun lopulla hajotettiin eräs väliseinä, oli yhdessä siitä irtautuneista tiilistä (nyt Rauman museossa) vuosiluku 1774, jona vuonna siis ilmeisesti Rauman raati-huone on ollut jo rakenteilla. Juho Helomaa (»Muistelma Rauman kaupungin muinaisista ja nykyisistä oloista», 1909) mainitsee raati-huoneen rakennetuksi jo 1639. Volter Höglman-Rihtniemi tietää Rau-man kaupungin historiassaan — siv. 179 — samana vuonna rakennetun vankilan torin laitaan ja saman kirjan väitöskirjapainoksessa on Rau-man kartta 1600-luvulta, johon nykyisen raatihuoneen paikalle näyt-tää olevan merkitty kivirakennus. V:n 1682 palossa, joka hävitti koko kaupungin paitsi kirkkoa, mikä myös pahoin vahingoittui, lienee tämäkin kivirakennus, jos sitä on ollut, sortunut. Mahdollisesti on nykyisen raatihuoneen perustuksissa ja muurien alaosassa jäännöksiä tuosta vanhemmasta rakennuksesta. Että raatihuone on nykyisessä kaksikerroksisessa muodossaan rakennettu vasta 1770-luvulla, lienee siis varmaa, sillä tällainen 1700-luvun oloissa sangen muhkea rakennus olisi tuskin voinut unhottua mainitsematta Melleniukselta, joka kir-jassaan kiinnittää erikoista huomiota rakennuksiin, yksinpä vanhan kir-kon raunioihinkin. — Rakennustyyliinsä puolesta voisi raatihuone — tornia lukuunottamatta — olla jo 1600-luvun työtäkin.

A. Es.

Kirjallisuutta.

A. M. Tallgren, Tietojemme rajoilta historiassa. Siv. 262. Werner Söderström Oy. 1920. Sivistys ja tiedesarjan nro XIV. Hinta 12:—, sid. 18:—.

Tekijä esittää tässä uudessa teoksessaan tutkimustensa tuloksia sekä Pohjoismaista että uralialtailaisen arkeologian alalta. Ensimmäistä kerraa mainittuun alaan kuuluvat tutkielmat Varsinais-Suomen aarretaruista, rautarenkaista kallioissa, kalliopirroksista Pohjoismaissa ja erästä polttokalmistolöydöstä Liedossa. Uralialtailaisen arkeologian piiriin liittyvät taasen tutkimukset uralialtailaisen arkeologian tehtävistä ja peruskysymyksistä, Keski-Venäjän kuparikaudesta, Skandinavian ja Itä-Venäjän välisestä yhteydestä n. 1000 v. e. Kr., muinaisitämäisestä taiteesta Mustanmeren pohjois- ja itärannalla, ananjinolaisesta kulttuurista, keski-Siperian pronssikaudesta, Perman muinaismuistoista, Bjärmalannin-kysymyksestä, Siperian vanhan tatarilaisvaltion pääkaupungin Iskerin muinaislinnasta sekä Turkestanin savikuvioista. Mainittujen tutkielmien otsikot ovat siis sellaisia, että niiden täytyy arkeologeissa ja muinaistutkimuksen ystävissä herättää harrastusta.

Prof. A. M. Tallgrenille ominainen vaivaton esitystapa ja harvinainen innostus tieteesensä, etenkin liikkueaan uralialtailaisen arkeologian alalla, jonka ensimäisiä erikoistuntijoita hän nykyikana on, tekevät nämä tutkimukset vielä mielenkiintoisemmiksi. Kuvitus on teoksessa runsas ja valaiseva,

E. A. V.

A. M. Tallgren—E. A. Virtanen, Suomen maaseutumuseoita. Siv. 118, suurta kokoa. K. J. Gummerus Oy. 1920. Hinta 18 mk.

Tämä julkaisu sisältää, kuten nimestäkin voi päätää, historiikkeja ja kuvauskirjoja maamme paikallismuseoista. Seuraavien museoiden synnistä, kehityksestä, kokoelman sisällöstä, hoidosta ja taloudellisesta tilasta tehdään tässä selkoa: Hämeenlinnan, Ilmajoen, Pohjois-Karjalan, Kuopion luonnontieteellisestä museosta ja edelleen Käkisalmen, Loviisan, Naantalin, Satakunnan, Porvoon, Oulun, Raahen, Rauman, Sortavalan, Hämeen, Perä-Pohjolan, Turun, Uskelan, Vaasan ja Viipurin museoista. Useimmista museoista on kuvia liitetty tekstiin. Museoita käsittelevät kirjoitukset ovat pääasiassa asianomaisten museoiden hoitajien tähän muiden niiden vaiheita lähesti seuranneiden henkilöiden kirjoittamia. Sitäpaitsi sisältää julkaisu vielä pieniä tietoja muinaistutkimuksen eri aloilta ja katsauksen kotiseutututkimukseen maassamme v. 1920. Kappale maamme uusinta kulttuurihistoriaa on täten tullut esityksi maaseutumuseoitemme historian yhteydessä. Teoksen ulkoasusta ansaitsee kustantaja tunnustuksen.

Suomen muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodelta 7. 5. 1919–7. 5. 1920.

Viideskymmenes toimivuosi Suomen muinaismuistoyhdistyksen elämässä on päättynyt. Vain harvat yhdistyksen perustajista ja ensimäisistä ystävistä ovat jäljellä näkemässä sitä kehitystä ja niitä rikkaita tuloksia joita vuodet ovat merkinneet. Suomen Kansallismuseo, Suomen tieteellinen muinaistutkimus, lakienvaama muinaisjäännöstemme hoito — kaikki kolme alkuunpanijoitten tavoittelemia lopullisia päämääriä — ovat toteutuneet, ovat olemassa ja kehittyvät. Mielialan, opinion, luominen on ollut Suomen muinaismuistoyhdistyksen työtä, se on leveällä ja toivottavasti syvällekin herättänyt harrastusta ja rakkautta tämän maan entisajan muistoihin ja siihen uurastukseen mitä täällä ennen on tehty. Ja se on siten ollut mukana luomassa sitä perustusta, jolle Suomen valtakunta on noussut. Muinaismuistoyhdists on ollut muodostamassa isänmaakäsittettä, joka varmasti oli ennen vuotta 1870 toinen kuin mitä se on nyt, 50 vuotta myöhemmin.

Seurojen ja yhdistysten elämään painavat yksilöt leimansa, ja meidän kulttuurivoimista vielä köyhässä maassamme voi sanoa että yksilö, yksi ainoa henkilö ja hänen harrastuksensa määrä sen yleisen suunnan, joka kullakin ainakin sisivtysseuralla ja yhdistyksellä täällä on. Muinaismuistoyhdistyksen toimintaa on määritellyt J. R. Aspelin. Hänen suuntansa en hallinnut seuramme työssä ja tuloksissa, hänen allotteitaan on maan kihlakunnittainen muinaismuistojen luetteleminen, Sukukirja, muotokuvaston luetteleminen, Siperian retkipunkit ja monet erilaiset keräilyalotteet.

Stat magni nominis umbra; suuren nimen varjo säilyy. Osoittakseen kunnioitustaan henkiinherättäjälle ja johtajalleen on yhdists antanut pystyttää muistikiven, jota paljastamassa yhdistyksen jäsenet ja ystävät ovat täänään olleet J. R. Aspelinin haudalla. Se on merkkinä paikasta, jossa Suomen suvun muinaisuuden tutkija näkee unta heimonsa noususta ja kehityksestä ja tekemänsä työn kukoistuksesta ja kasvamisesta.

Vainajia ovat yhdistyksen merkkihenkilöistä monet muutkin, joille yhdists olisi riemupäivänään tahtonut kiitokseensa lausua: Z. Topelius, Emil Nervander, K. A. Castrén, H. A. Reinholm, Julius Nygrén, K. A. Cajander, J. O. I. Rancken. Heidän piiriinsä on tämän vuoden tammikuussa liittynyt yhdistyksen vanha ystävä ja asiamies Sääksmäessä Lennart Carlstedt, jonka harrastusta yhdists monella alalla ja usein käytti hyväkseen. Riveistä on vuoden kuluessa poistunut myösken yhdistyksen kunniajäsen, Lapin tutkija, presidentti Isak Fellman. Mutta heidän työnsä ja nimensä elävät yhdistyksen aikakirjoissa.

Katsaus yhdistyksen 50-vuotiseen toimintaan on kirjoitettavana ja ilmestyy syksyksi 50-vuotisjuhlaan. Tässä yhteydessä ei siis ole tarvis siihen enemmältä kajota, vaan voimme ryhtyä kuluneen toimivuoden tapauksia tarkastamaan. Yleensä voi yhdistyksen ystävä katsella tyytyväisyydellä tuloksia. Yksi puoli toim innasta on kuitenkin lamassa: yhdistyksen osanotto oman maan arkeologiseen tutkimukseen ja muinaistieteellinen valistustyö. Siihen eivät yhdistyksen työvoimat ole riittäneet. Kuluneena vuonna on työskentely koetettu keskittää *t i e t e l l i s e e n t y ö h ö n*, nimenomaan yhdistyksen julkaisutoiminnan menestykselliseen jatkamiseen ja laajentamiseen, silmälläpitäen ulkomaisia tutkijoita ja kansainvälistä tutkimusta. Katkennicitten kulttuurisiteitten solmiamista ja kansainvälistä työtä täytyy

nyt niitten pitää päämääränään, joilla on siihen mahdollisuksia. Sitä vaatii ihmisyyskäsitteen uudelleen etusijaan kohottaminen kansallisuuksikäityksen yläpuollelle. Sitä vaatii myös Suomen uusi asema: maamme kulttuuriarvon tehostaminen ulkomaitten sisistysvoimien tietoisuudessa.

Kur ajattelee Suomen arkeologis-ethnografisia julkaisuja, huomaa sen vississä suhteessa ja eritoten Muinaismuistoyhdistyksen kannalta valitettavan tosiasian, että vain pieni osa siitä sisältyy yhdistyksen julkaisuihin. Niinpä eivät sisällä yhdistyksen julkaisusarjoihin Aspelinin Alkeita, Asukkaat, Atlas, Appelgrenin Suomalaisia pukuja, Schvindtin Kansatieteellinen kuvasto, Heikelin ja Sireliuksen ylen lukuiset ethnografiset esitykset, Ailion Laatokka, Rinteen Keskiakaiset linnat, Pälsin Kulttuurikuvia kivikaudelta ja moniaat allekirjoittaneen arkeologiset teokset. Syynä on luonnollisesti ollut etupäässä yhdistyksen kapitaalien ja käytövarojen puute. Mutta seuraus siitä on, että yhdistyksen Aikakauskirja, jota jo ennen vuotta 1895 oli ilmestynyt 16 osaa, ei seuraavina 25 vuonna ole ilmestynyt kuin 12 osaa, vaikka antikvaaristen julkaisujemme nousu on samana aikana ollut suuri. Ulkomaiset vaihtoseurat eivät näin myöskään voi saada oikeata kuvaa Suomen muinaisia ja kansatieteitten asemasta ja kehityksestä. Yhtenä apukeinona on tässä suhteessa käytetävä bibliografiaita. Mutta vielä tärkeämpää olisi laajentaa yhdistyksen julkaisutoiminta ja keskittää siihen se mitä maassamme muinaisia ja kansatiedettä julkaistaan.

Stipendiaatit. Toht. S. Pälsi, joka keväällä 1917 lähti yhdistyksen stipendiaattina Koillis-Aasiaan, palasi vaiherikkaan matkansa jälkeen kotimaahan syyskuussa v. 1919. Retkeilijä oli ollut yhden kesän Anadyrillä ja Jäämeren rannalla sekä toisen kesän ja talvikauden Kamtshatkalla. Matkaltaan toi hän runsaan joukon piirroksia ja valokuvia, jotka yhdistys saanee piakkoin haltuunsa, jonkin määren esineitä mitkä kuuluvat Antellin Valtuuskunnalle sekä muistiinpanoja ja matkahavaintoja, jotka tulevat vast'edes tieteellisissä julkaisuissa käytetyiksi. Yleistajuisen, onnistuneen kuvaukseen matkastaan on toht. Pälsi julkaisut jouluksi 1919 Otavan kustannuksella, nimellä »Pohjankävijän päiväkirjasta».

Matkallaan oli toht. Pälsi saanut nauttia monellaista vieraanvaraisuutta ja ystävällisyyttä eri henkilöitten puolesta. Yhdistys on kutsunut heistä lahjoittaja-jäsenekseen liikemies Matti Röngän Wladivostokissa. Virolainen merikapteeni H. Soone, joka oli lainannut toht. P:lle rahasumman, suostui siihen että laina kuitattiin siten, että yhdistys lähetti Viron Kansallismuseoon kapt. Soonen lahjana kaikki tähänastiset julkaisunsa.

Muista yhdistyksen stipendiaateista oli op. S. Paulaharju, joka oli saanut 1,000 mk. stipendin kansatieteellisiä tutkimuksia varten Ruotsin Lapissa, kurssiy. m. vaikeuksien vuoksi jättänyt matkansa tekemättä. Sensijaan liikkui yliopp. E. Tamelander yhdistyksen stipendiaattina kesällä 1919 Ylitornion pitäjässä Tengeliönjoen latvoilla, tuoden matkaltaan joukon muinaisesineitä; hän on jättänyt huolellisen esityksen matkastaan. Ensi kesänä aikoo hän jatkaa tutkimuksiaan Ylitorniossa, ja on yhdistys myöntänyt hänelle uuden 500 mk. stipendin.

Yliopp. Ragnar Rosén, jolla oli 200 mk. apuraha muinaistieteellisiä tiedustuksia varten Kymin kl. itäosissa, on jättänyt matkaltaan saamansa esineet ja kuvia. Hän liikkui Vehkalahden ja Virolahden pitäjissä ja Suursaarella. Ensi kesänä aikoo herra Rosén yhdistyksen myöntämällä 400 mk. stipendillä jatkaa tutkimuksiaan Säkkijärvellä.

Yhdistyksen kokoelmat ovat kasvaneet 45 numerolla, niistä 5 kivikaudelta, 20 Siperian metallikausilta ja 20 uudelta ajalta. Esineet ovat saadut kaikki lahjaksi. Huomattavin lahjoitus on kaupp. B. Juseliuksen testamenttilahjoitus Porista, sisältävä kultakellon, hopeisen kahvikannun, kerma-astian, sokeriastian ja sokeilusikan.

Muita esinelahjoituksia ovat tehneet maist. Thord Brenner (esineitä Minusinskin seudulta Siperiassa), neiti Mimmi Hakalehto (meripihkahelman), apteekki Carl Halleen (kivituran), ins. Isidor Hilding (koristetun kansanomaisen kirkkoreen), maist. E. Hollo (kiviaseen), taloll. K. J. Holster (ahkion pohjalaudan), herra K. K. Hämäläinen (bolševikkien elintarvekortin Pietarista), toht. O. Kallas (medaljeja), rouva M. Kivialho (sanomalehtisiä), rouva Anna Kjöllerfeldt (ahvenanmaalaisten kansallispuksisen nuken), yliopp. A. Kolström (2 kiviasetta), postieksped. V. Otava (lentolehtisiä), kirkkok. K. A. Pfalerin kuolinpesä (taikaesine: Osmansolmu), toht. J. Rinne (ulaanin lakin), kirkkok. K. S. Salokas (rautak. keihään), yliopp. E. Tamelander (rahoja), herra G. W. Weman (kiviaseen).

T o p o g r a f i s i a tiedonantoja ovat jättäneet V. W. Forsblom (Uudeltakirkolta T. I.), A. Pitkäpaasi (Virolahdelta), F. A. Söderholm (Uudeltakirkolta T. I.), Jacob Tegengren (Vöyristä), op. V. Vaara (Valkealasta).

T a p a k u v a u k s e n (häätapoja) on jättänyt maanv. O. Mattila Ylivieskasta.

V a l o k u v i a, 86 kpl., nimeltään mainitusta etupäässä itäsuomalaisesta henkilöstä on jättänyt herra A. E. Streng.

Lisäksi on yhdistys op. V. Vaaran kautta saanut stipendiaattinsa op. K. K. Talvis-vainajan muistiinpanot Jämsän pitäjässä.

Kokoelmistaan on yhdistys siirtänyt joukon arkistoainehistoa laitoksille ja seuroille, jotka ovat muodostuneet kyseessä olevien aineksien keskuspaikoiksi, nim. juridisia ja kameralisia asiakirjoja n. 100 numeroa Valtioarkistoon, suomenkielisiä käsinkirjoittettuja saarnoja Kirkkohistorialliselle seuralle ja henkilöhistoriallisia tiedonantoja, kirjeitä y. m. yliopiston kirjastoon.

Yhdistyksen kirjaston kasvusta on kirjastonhoitaja jättänyt eri kertomukseen. Saaduista lahjoista on tässä yhteydessä mainittava se kallisarvoinen lahjoitus, jonka yhdistys sai vastaanottaa kunniajäseneltään professorinrouva Anna Aspelinilta, nim. prof. J. R. Aspelin-vainajan tieteellisen kirjaston. Yhdistys sai lahjuskirjan määräyksen mukaan valita itselleen ne kirjat, joita haluttiin sen kirjastoon liittää, ja myydä loput kirjoista J. R. Aspelinin nimeä kantavan rahaston hyväksi. Tehdyn luetteloon mukaan oli kirjastossa 1,187 teosta tai vihkosta, yht. 2,434 nidettä tai vuosikertaa. Niistä oli Suomesta 543, resp. 1,149, Skandinaviasta 183, resp. 425, Virostta 95, resp. 191, Keski- ja Länsi-Europasta 178, resp. 365, Venäjältä ja Aasiasta 188, resp. 304 kirjaa tai kirjasta. Näistä liitettiin yhdistyksen kirjastoon 305 numeroa, yht. 432 kirjaa tai vihkosta. Loput myi yhdistys pieniä poikkeuksia lukuunottamatta Tampereen kaupungin kirjastolle. Myydyistä kirjoista saatu hinta, Smk. 3,600: —, on liitetty Aspelinin rahastoon.

Niissä kirjasissa, jotka liitettiin yhdistyksen arkistoon, on tärkein ja arvokkain se osasto, joka käsittlee suomalais-ugrilaista ja siperialaista arkeologiaa, ja jossa on useita pikkujulkaisuja ja ylipainoksia, mitä yleensä on erittäin vaikeata saada. Aspelin tulee näilläkin keräysillään vielä kuoltuaankin helpoittamaan ja edistämään Suomen uralialtalaisen arkeologian tutkimusta.

J u l k a i s u j e n v a i h t o o n on ryhdyttynyt seuraavien uusien seurojen ja laitosten kanssa:

Göteborg: Röhsska konstslöjd museet i Göteborg (vaihdettu myös aikaisemmat julkaisut).

Liverpool: The archaeological Institute of the university of Liverpool.

Ottawa: Geological Survey, Department of Mines.

Lisäksi on yhdistys ehdottanut julkaisujen vaihtoa, mutta ei ole saanut vastausta, Bulgarian arkeologisen seuran kanssa Sofiassa.

Kuluneenakin vuonna on yhdistyksen **r a h a - a s i a i n h o i t o** vaatinut huolta ja huomiota yhä kasvavain menojen takia. Menojen kasvu johtuu luon-

nollisesti kirjapainoja ja kliuheemenoista, siis julkaisuista, joiden määrää yhdistys ei tahtois supistaa. Nyt on painatuksen alaisena poikkeuksellisen paljon julkaisuja, joista osa jo on ilmestynyt, osa tulee ilmestymään vuoden jälkipuoliskolla. Julkaisujen menot ovat nyt n. 700 % suuremmat kuin ennen sotaa. Vakinaiset tulot eivät sen sijaan ole kasvaneet muuta kuin n. 50 %:lla.

Tuloja on koettu hankkia ensisijassa keräyksillä ja uusia jäseniä hankkimalla. Uusia jäseniä on vuoden kuluessa yhdistykseen liittynyt 11 vakinaista ja 13 vuosijäsentä sekä 7 lahjoittajaa. Lisäksi on yhdistys saanut toimintansa tukemi seksi vastaanottaa pari suurehkoa rahaerää: Värtsilän tehdas Oy:ltä 5,000. — ja eräältä nimensä mainitsemattomalta 5,000: —.

Yhdistyksen valtioapu oli v. 1919 10,000: —. V. 1920 valtioapu on koko-naan nostamatta ja käyttämättä. Yhdistys on pyytänyt kuluvalaksi vuodeksi 15,000 markan apurahaan, mutta on saanut vain 10,000: —.

Paitsi vakinaista valtioapua sai yhdistys tekemästään pynnöstä v. 1919 yli-määriäisen 5,500 markan valtioavun niitten menojen peittämiseksi joita sillä oli ollut toht. Pälsin stipendiatkan johdosta. Summa oli yhdistykselle, joka oli pannut omia varojaan n. 7,000 mk. keräämiensä 22,000 mk. lisäksi, kiinni tähän matkaan, hyvin tervetullut.

Lisäksi on konsuli Eug. Wolff, yksi yhdistyksen 22 perustajasta 50 v. sitten, luvannut jalomielisesti kustantaa yhdistyksen julkaisemaksi päättämän tri C. A. Nordmanin teoksen anglosaksilaisista rahalöydöistä Suomessa. Kustannukset noussevat ainakin 15,000 markkaan.

V. 1919/1920 kuluessa on maksettu sisälle loput edellisenä toimivuonna merkityistä jäsen- y. m. maksuista. Lisäksi on J. R. Aspelinin hautakirvirahastoon maksettu aijemmin merkittyjä eriä ja uusia avustuksia, joten tarvittava summa saatui kokoon. Kaikkiaan merkitsi 42 henkeä yhteensä 4,476 mk. Tämä summa on käytetty määrittyyn tarkoitukseensa. — Ylempänä jo mainittiin että Aspelinin muinais-tieteellinen rahasto on kasvanut 3,600 mk:lla aijemmin mainitulla tavalla.

Koko omaisuuden lisäys v. 1919 oli 44,315: 02 markkaa.

Yhdistyksen käyttövarojen vajaus oli v. 1918 lopussa n. 16,000: —, v. 1919 lopussa se oli kokonaan maksettu. Ensi toimivuoden tulo- ja menoarvio päättyy 73,000: — markkaan, josta n. 20,000: — on keräämällä hankittava. Nousu johtuu suunnitellusta painatuksista, joista ensi vuoden kuluessa on määrä ilmestää Aika-kauskirjat XXIX, XXX ja XXXII sekä tri Nordmanin teos anglosaksilaisista ra-hoista, Suomen Museota ja Finskt Museumia mainitsematta.

Painosta on ilmestynyt:

Aikakauskirja XXVIII, 215 siv. Sisältää S. Pälsin teoksen Kaukolan kivi-kaudesta sekä saman tutkijan ja toht. H. Lindbergin esitykset Antrean suolöydöstä.

Aikakauskirja XXXI, 202 siv. Sisältää allekirjoittaneen tutkielman L'époque dite d'Ananino dans la Russie orientale.

Suomen Museo — Finskt Museum 1919, 62 + 64 siv. Vuosikertan ovat kirjoittaneet Boström (H. J.), Forss (B.), Itkonen (T. I.), Kallio (V. J.), Karnakoski (A. J.), Meinander (K. K.), Sirelius (U. T.), Tallgren (A. M.), Tegengren (J.), Toivonen (Y. H.), Virtanen (E. A.).

Yhdistyksen säännöt (suomeksi ja ruotsiksi).

Saksalaiset referaatit Suomen Museoon ja Finskt Museumiin v.v. 1915, 1916, 1917, 1918, 1919.

Yhdistyksen jäseniksi ovat liittyneet allamainitut henkilöt:

Lahjoittajia:

Joht. Ivari Alanne, Viipuri.

Rouva Ida Aspelin-Haapkylä.

Valtioneuvos Anders Donner (1,000: —).

Liikem. M. Rönkä.

Liikem. J. W. Taskinen.

Maist. K. A. Widenius.

Kons. Eugen Wolff.

Vakinaisia :

Joht. Amos Andersson.

Maist. Axel Ekström.

Joht. Väinö Eloniemi.

Joht. Arthur Granroth.

Reht. K. Kivialho.

Varat. A. M. Lassenius.

Rva Elin Nordman.

Arkkit. U. Nyström.

Maist. L. Palojärvi.

Maist. Arvo Sotavalta.

Maist. Hugo Valvanne.

Vuosijäseniä :

Maist. Ragnar Dahlberg, Helsinki.

Apt. Carl Halleen, Ylitornio.

Neiti Karin Hildén, Helsinki.

Toht. E. W. Juvelius, Porvoo.

Toht. Oskar Mustelin, Helsinki.

Maist. Paul Nyberg, Helsinki.

Varat. Martti Palojärvi, Helsinki.

Neiti Kyllikki Selinheimo, Helsinki.

Prof. Hugo Suolahti, Helsinki.

Toimitsija Aks. Vesterlund, Tornio.

Kelloseppä J. F. Widemark, Helsinki.

Arkkit. J. Vikstedt, Viipuri.

Maist. Y. Yläinne, Helsinki.

Tilapäisiä asioita. Yhdistyksen viime vuosikokouksessa hyväksytty säännöt on jätetty luettelointivksi ja merkitty yhdistysrekisteriin ^{28/5} 1919.

Yhdistys on valinnut edustajakseen Kirkkohistorialisen seuran alotteesta ase-ttuun historiallisen bibliografian aikansaamista pohtivaan komiteaan allekirjoit-tanceen. Komiteaa ei kuitenkaan ole kutsuttu kokoon. — Myöskin Kirkkohistorial-isen seuran asettamaan komiteaan, joka suunnittelee Turun tuomiokirkon uusimista, on yhdistys valinnut edustajia: herraat K. Gro'enfelt, K. K. Meinander ja Al. Ta-vaststjerna. — Tieteellisten seurojen väliseen paikkainnimikomiteaan on edustajaksi valittu edelleen toht. R. Saxén.

Urajärven tilan hoito on edelleen ollut väliaikaisella kannalla, samalla tavalla järjestetty kuin ennen. Tilä on nyt lopullisesti yhdistyksen, sittenkuin testamentti 18 p. helmik. saavutti lainvoiman. Tilan hoidon vastainen järjestely on parhaillaan selvitettäväänä. Yhdistyksen puolesta on tilaa hoitanut toht. Juhani Rinne toht. A. H. Virkkusen avustamana.

Kunnianosoitusia y. m. s. Osoittaakseen kiitollisuuttaan tanskala-iselle Mag. Sc., varainspektori, osteologi H. Wingelle, joka oli useampaan erään avustanut suomalaisia tutkijoita toimittamalla luu-määrittelyjä esihistoriallisista luu-löydöistämme on yhdistys kutsunut hänet kirjeenvaihtajajäsenekseen.

Kunnioitakseen Mr Hoover'ia, joka Amerikan elintarvediktaattorina tammella toimi Suomen elintarvepuolan lievittämiseksi v. 1919, on yhdistys eräitten toisten tieteellisten seurojenne ohessa lähettynyt julkaisunsa Stanford Universitylle Palo Altossa, Calif., jonka yliopiston trustee Mr Hoover on.

Yhdistys on lähettynyt tervehdyksensä Prussia-seuran 75-vuotisjuhlaan Königsbergissä ja Antropologisen seuran 50-vuotisjuhlaan Wienissä.

Kokouksia on pidetty 9 yleistä ja 8 johtokunnan. Esitelmiä ovat pitäneet:

- ^{9/10} 1919 toht. C. A. Nordman piin käytöstä Tanskan pronssikaudella.
- ^{9/10} » allekirj. Keski-Venäjän kuparikaudesta.
- ^{6/11} » toht. S. Pälsi matkastaan Koillis-Aasiaan.
- ^{4/12} » toht. U. T. Sirelius Suomen valjasmuodoista.
- ^{4/12} » toht. C. A. Nordman pronssikautisista uhrilähdelöydöistä.
- ^{6/2} 1920 toht. K. K. Meinander taidemuistojen suojaamisesta ja hävittämestä maailmansodassa.
- ^{6/2} » toht. Pälsi alkeisornamentiikasta.
- ^{4/3} » allekirj. n. s. kamennaja baboista Venäjällä.
- ^{8/4} » toht. Juhani Rinne Korsholmasta.

Vuosikokouksessa esitelmöi toht. Alfred Hackman Suomen arkeologisen tutkimuksen historiasta.

Yhdistyksen virkailijoina ovat olleet: esimiehenä toht. A. Hackman, varaesimiehenä toht. J. Rinne, arkiston- ja kirjastonhoitajana maist. Tyyni Vahter, varainhoitajana pankinjohtaja K. Basilier, taloudenneuvojina herrat M. Hallberg, A. Renqvist, H. Kihlman, tilintarkastajina herrat L. O. Th. Tudeer ja Axel Ekström.

Sihteerinä on toiminut allekirjoittanut, apuna toht. T. I. Itkonen.

Helsinki, 7 p. toukok. 1920.

A. M. Tallgren.

Suomen muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1919.

Tiliasema $\frac{31}{12}$ 1919.

V a r a t:

Hyp. yhd. 4 $\frac{1}{2}$ % obl. 29,000 à 98 $\frac{8}{14}$	28,637: 50
Hyp. kass. 4 $\frac{1}{2}$ % obl. 20,000 à 98 $\frac{1}{2}$	19,900: —
Suomen v. 3 $\frac{1}{2}$ % obl. 23,500 à 78 $\frac{1}{2}$	18,447: 50
Rauman kaup. 4 % obl. 39,000 à 74	28,860: —
Vap. laina 5 $\frac{1}{2}$ obl. 16,000 à 100	16,000: —
Venäjän valt. 5 % obl. 960 kulta Rpl. à 3: 85	3,700: —
Yhdyspankin notariaatti	115,545: —
» pääomatili	103,000: —
Pohjoisp. »	9,959: 83
Kansallisp. »	51,634: 10
Urajärven tila	4,466: 72
Kasvaneet korot per $\frac{31}{12}$	80,000: —
Juokseva tili	1,794: 37
Kassa	13,365: 35
	100: —
	Smk. 379,865: 37

V e l a t:

Arahasto:

Ahlgrenin rahasto	24,422: 10
Aspelinin »	1,831: 05
Urajärven »	80,000: -- 106,253: 15

Brahasto:

Perustaja »	24,133: 07
Castrénin »	87,232: 10
Sundmanin »	5,054: 43
Nervanderin »	2,638: 10
Heidemanin »	102,020: — 221,077: 70

Crahasto:

Käyttövarojen »	3,866: —
Heikelin »	15,176: 73
Paikannimi »	2,990: 79
Carlstedtin »	204: 91
Kajaanin »	178: 15
Taidehist. julk. »	18,429: 79
Biese & Raninin »	1,238: 50
Alceniuksen »	3,745: 26
Malmin »	6,704: 39 52,534: 52
	Smk. 379,865: 37

Tulot ja menot v. 1919.

T u l o t :

Ahlgrenin rahasto: korkoa	939: 32
Aspelinin rahasto: »	12: 72
avustusta	1,500: --
Castrénin rahasto: korkoa	3,424: 36
Perustaja rahasto: »	216: 12
jäsenmaks.	17,700: —
Sundmanin rahasto: korkoa	17,916: 12
Nervanderin » »	194: 40
lahja	153: 23
Heikelin rahasto: korkoja	248: 79
Paikannimien rahasto: korkoja	583: 72
Carlstedtin rahasto: »	115: —
Kajaanin rahasto: »	7: 88
Taidehist. rahasto: »	6: 84
Biese & Raninin rahasto: »	708: 80
avustuksia	57: 24
Alceniuksen rahasto: korkoja	6,621: 06
Malmin rahasto: »	144: 04
Mälmin rahasto: »	257: 84
Käyttövarat:	
Lahjoituksia ja keräyksiä	23,141: 92
Jäsenmaksuja	4,175: —
Kirjallisuudesta saatu	2,784: 04
Urajärvi (perunat)	625: —
Apurahoja	17,500: —
	Smk. 80,906: 85

M e n o t :

Castrénin rahasto	3,827: 10
Biese & Raninin rahasto	9,013: 29
Käyttövarat:	
Kirjapainolaskut	10,750: 10
Klisheistä	1,552: 42
Toimituspalkkoja	3,680: —
T:ri Pälsin matka	7,768: 92
Omaisuuden lisäys	23,751: 44
	44,315: 02
	Smk. 80,906: 85

K. Basilier.

FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

FINSKT MUSEUM

XXVII—XXVIII

1920—1921

HELSINGFORS 1921

HELSINGFORS 1921
K. F. PUROMIES' BOKTRYCKERI A.B.

INNEHÅLL.

	Sid.
<i>U. T. Sirelius</i> : Våra äldsta kända ryor	1
<i>Reinh. Hausen</i> : Ett inventarium över Tavastehus slott	9
<i>Valter W. Forsblom</i> : En offersten i Esse	13
<i>Aarne Europaeus</i> : Förvärv till Nationalmuseet åren 1918 och 1919. I. Stenåldern	15
<i>Alfred Hackman</i> : II. Bronsåldern. III. Järnåldern	35
<i>K. K. Meinander</i> : Några Armfeltporträtt	50
<i>Juhani Rinne</i> : Reparationerna i Nådendals kloster i slutet av 1500-talet	61
<i>C. A. Nordman</i> : Bidrag till frågan om de mandelformiga flintredskapens ålder	65

Våra äldsta kända ryor.

Av U. T. Sirelius.

Det material till ryetillverkningens historia Nationalmuseet äger har sedan hösten 1918 ökats med några rätt anmärkningsvärda förvärv. Medan ej mer än en enda rya från förra hälften av 1700-talet ännu vid denna tid hörde till dessa samlingar — vi inbegripa häri även bilderna — äro nu fem till den nämnda perioden hörande ryor tillgängliga för oss. Vi må endast beklaga, att de blott såsom akvareller eller fotografier tillhörta våra samlingar. Originalen finns hos privatsamlare.

Bland dessa ryor äro två från år 1705, och de äro tillsvidare de äldsta kända representanterna för sin art i vårt land. Båda förvaras för närvarande i Tammerfors; den ena (bild 1) finnes i kommerserådet N. Tirkkonens vackra och synnerligen värdefulla samling, den andra (bild 2) äges av forstmästar Eric Cronström. Den i åldern närmast följande ryan (bild 3), som är daterad 1708, tillhör stationsinspektör G. A. Sandell. En fjärde rya (bild 4), med årtalat 1711, äges av dr Toivo Kaila. Slutligen hava vi en rya från 1721 (bild 5), som ingår i avlidne professor Eliel Aspelin-Haapkyläs historiskt och konstnärligt värdefulla samlingar och nu äges av statsrådinnan Ida Aspelin-Haapkylä.

Å den å bild 1 återgivna ryan, som härstammar från Lempäälä, är huvudfärgen och samtidigt bottenfärgen för mitten och yttersta bården mörkblått; andra färger äro brunt, rött, grönt och vitt. Med sina starka motsättningar göra färgerna en frisk och kraftig verkan. Orneringen är strängt geometrisk; också kvinnofigurerna överst på mittfältet äro starkt stiliserade. Men kompositionen saknar jämvikt. Bland ornamenten bör såsom intressant och enastående å våra ryor nämnas S. Hans vapen, detta för 1500- och 1600-talen karakteristiska fyrkantiga ornament med öglor i hörnen. Detta ornament kan ännu lätt igenkännas å nedre delen av mittfältet, ehuru det sedan förvarats genom invävdta fyrförkanten; däremot kan man endast på grund av jämförelse härmed fastställa, att också de motsvarande figurerna upptill ha varit S. Hans vapen.

Den å bild 2 återgivna ryan, från Tavastkyro, är illa medfaren av tidens tand. Huvudfärg på samma gång som bottenfärg för mitten och yttersta bårdens är rött, och härjämte uppträda brunsvart, blått, gult och vitt. Orneringen är även här till huvudsaklig del geo-

Bild 1. Rya från Lempäälä, dat. 1705. Tillhör kommerserådet N. Tirkkonen.

metrisk. Jämte människofigurer, en man och en kvinna som sträcka händerna mot varandra, synes här också ett par bilder av trän i sträng stilisering. Kompositionen är osammanhängande. Ovanliga ornament äro de fyrrutiga fönstren. Tanken ligger nära till hands, att idén här till givits av sådana om ett enrutigt fönster och dess foderbräden påminnande S. Hans vapen, som påträffades å föregående rya.

Den tredje ryan, bild 3, är väl behärskad och hel i kompositionen, egenskaper som låta oss ana, att den är vävd eller åtminstone komponerad av en herrskapsdam. Bottenfärgen är svart (?), varjämte rött, vitt, grönt, gult och blått förekomma. Ornamentiken är genom

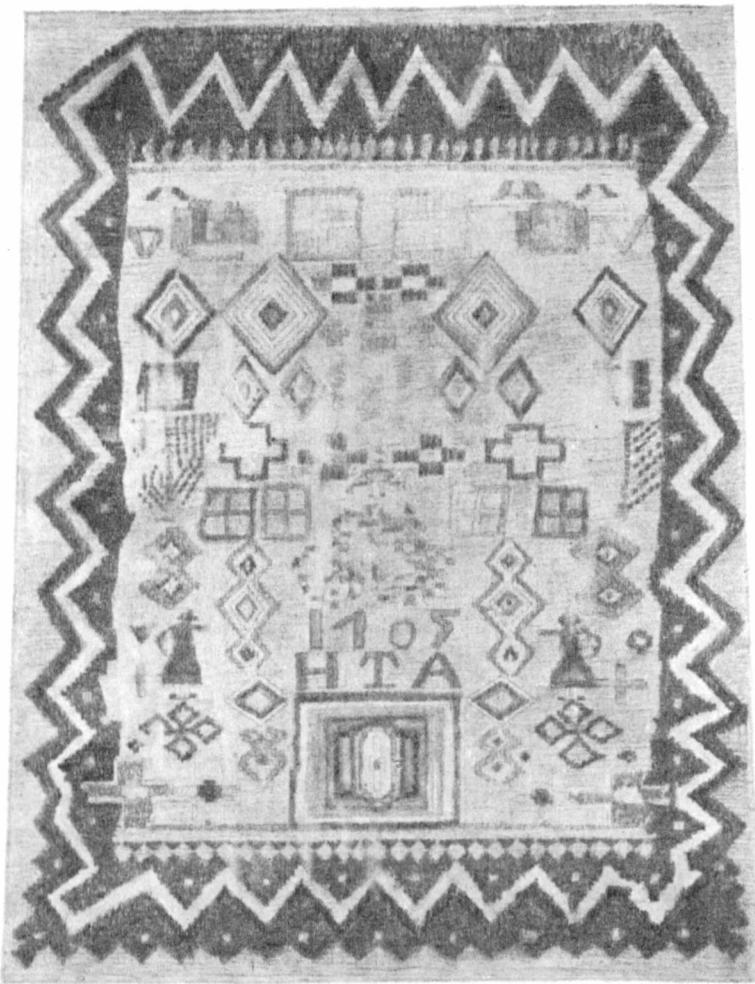

Bild 2. Rya från Tavastkyrö, dat. 1705. Tillhör forstmästar Eric Cronström.

sina i krukor växande tulpaner och palmettblad synnerligen intressant. Därjämte förekomma även några korsliknande geometriska ornament.

Vår fjärde rya, bild 4, är till kompositionen förträfflig och även för övrigt i konstnärligt hänseende framstående. Färgen är smekande vacker. Mittfältets bottenfärg är skiftande i rödbrunt, som uppträder jämte mörkblått också å bårderna; av andra färger må nämnas blått,

grönt, gult och vitt. Å övre delen av mittfältet ses på grönt bot-ten två fåglar på ömse sidor om en vas, ur vilken höjer sig en växt, sannolikt en tulpan. Eljes är orneringen strängt geometrisk; hela den övriga delen av mittfältet täckes av romber, vävda inom varandra.

Å den å bild 5 återgivna ryan är huvudfärgen och därjämte mittfältets bottenfärg svart, övriga färger gult och blått. Den intres-

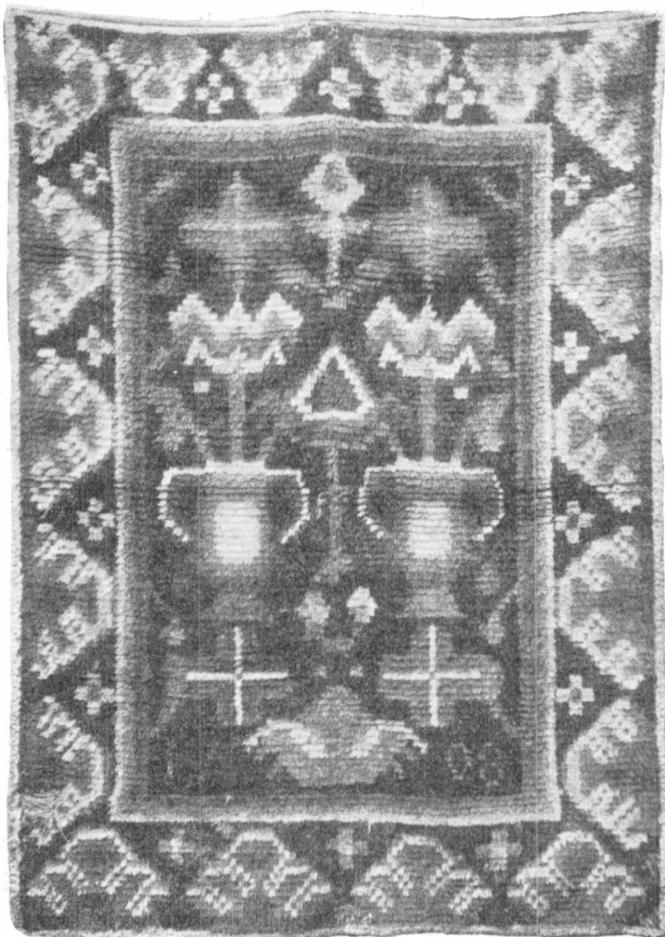

Bild 3. Rya från Korpilahti, dat. 1708. Tillhör stationsinspektör G. A. Sandell.

santa ornamentala kompositionen är i anmärkningsvärd grad harmo-nisk. Motiven äro till stor del antropo- och zoomorfiska. Det nu-mera bleknade innersta fältet utgöres av en sköld med bilder av en man mellan två kvinnor. Kring dem synas några geometriska figurer. På båda sidor om skölden har vävts ett trä med raka gre-nar och en fågel i toppen. Nertill å mittfältet synas tre dansande

par och två till oigenkänlighet stiliserade fyrfotade figurer. Övre delen upptages av tre livsträn, och likadana trän med fåglar i top= parna ha fått plats också i hörnen av nedre delen. Bärden är så gott som utan motsvarighet däruti, att dess ornament utgöres av trägrenar. Männens ålderdomliga dräkt, omfattande bl. a. mudd med gördel, förtjänar särskild uppmärksamhet.

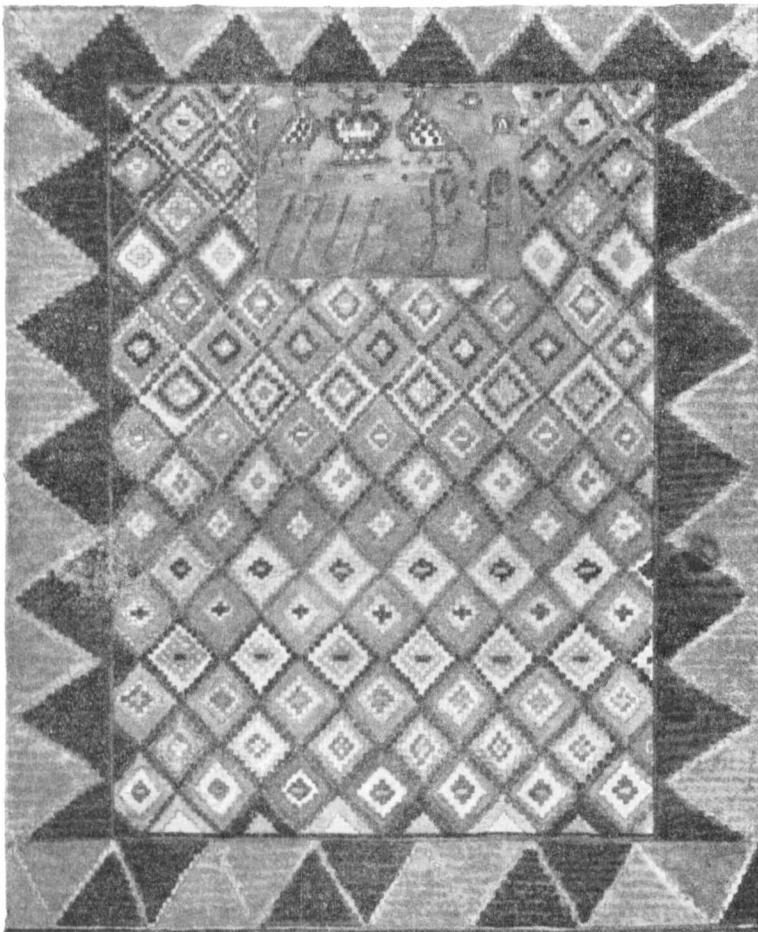

Bild 4. Rya från mellersta Tavastland, dat. 1711. Tillhör doktor Toivo Kaila.

Här föreligga ryor med olika ornamentik, på en del (bild. 1, 2, 4) företrädd huvudsakligen av geometriska, på andra (bild 3, 5) övervägande av antropo-, zoo- och fytomorfiska motiv. Då den folkliga ornamentiken i Finland nästan uteslutande är av den förstnämnda arten, i motsats till den hos de högre ständerna förekommande, som älskade isynnerhet de zoo- och fytomorfiska motiven, ligger den tan-

ken nära till hands, att ryorna av det förstnämnda slaget tillverkats av allmogen, de av det senare av ständspersoner. För denna tanke tala eljes även ryorna, bild 1 och 2, med sin naiva och osammanhängande ornamentik, som knappast kan anses hava förekommit på de högre ständens vävnader.

I ett annat sammanhang har jag framfört hypotesen, att ryorna från slutet av 1500-talet haft geometrisk ornering och att det vore skäl att antaga, att samma smakriktning givit sin prägel åt den närmast följande tidens ryor. Denna åsikt har jag grundat därpå, att ehuru i Åbo slotts inventarium av år 1558 vid uppräknandet av de olika vävnaderna de för dem karaktäristiska djur- och människomotiven framhållas, i förteckningen över ryorna blott färgerna uppräknas. Hypotesen finner nu stöd i de tre här nämnda ryorna, vilkas ornamentmotiv företrädesvis äro geometriska. Men i så fall, och om våra äldsta ryor karaktäriserades genom den stränga geometriska kompositionen, så bör främst ryan bild 4 anses representativ för stilens. I de å bilderna 1 och 2 återgivna ryorna är kompositionen redan upplöst, och de geometriska mönstren, som i början i ständig upprepning täckte stora ytor, göra det icke mera. Vad själva de geometriska motiven vidkommer, äro de desamma, som framträda på vår bandornamentik och isynnerhet på ranorna, vilka också de som känt ha vävts redan på 1500-talet.

Den å bild 4 återgivna ryan är av intresse också därför, att där vid varandras sida men noga åtskilda uppträda de två ifrågavarande ornamentstilarna, den geometriska och den naturalistiska. Den sistnämnda representeras av de två på skild botten vävda fåglarna på ömse sidor om en vas, i vilken man haft för avsikt att placera en tulpan, att döma just av denna komposition, som förekommer på samtida gobelinvävnader, ofta tilvlerkade som brudtäcken åt de högre ständen.

Insatta i en i högre grad stiliserad kruka förekomma tulpaner även på ryan, bild 3. Just denna stilisering i förening med den helhet i kompositionen denna rya företer, tyder på att motivet sannolikt redan i decennier använts och att det således redan under det föregåendet seklet förekom åtminstone på herrskapsryor.

Livsträet pryder ryorna, bilder 2 och 5, i så stiliserade former, att man måste förutsätta att även det redan på 1600-talet använts i ryeväveriet. Tydligast framträder det å ryan bild 5, där frukterna äro stiliserade till fyrkanter, i likhet med vad fallet var också senare. I ryorna 2 och 5 reser sig ett stiliserat livsträ med raka grenar på bågge sidor om huvudfältets mitt.

Människofigurernas långt hunna stilisering t. ex. å ryan bild 1 tyder på gammal tradition. Dessa figurer utgöras vanligen av kvin-

nor, helt naturligt, då ryorna såsom vi veta vävdes till brudgåvor åt flickorna. När detta kom i bruk är ej känt, men det är klart att de på 1500-talet på borgarna vävda ryorna ej varit brudgåvor. Vår tidi-gaste uppgift om en brudrya är från år 1697. Den var vävd åt en prästfri. Då folket vanligen upptar bruk från överklassen, är det skäl att antaga, att allmogekvinnorna just efter föredöme av präst-familjerna begynte väva brudryor.

Bild 5. Rya från norra Tavastland, dat. 1721. Tillhör statsrådinnan Ida Aspelin-Haapkylä.

Vid sidan av människofigurerna, kvinnor och brudpar, synas redan på de föreiggivande ryorna också djurbilder, vilka kanske ursprungligen hörde till den grupp, som utgjordes av tulpanen eller livsträet med dess djurfigurer.

Som resultat fastställa vi alltså, att ännu i slutet av 1500-talet ett geometriskt upprepningsmönster var karaktäristiskt för våra ryor, och att dessa på 1600-talet, då de redan hörde till hemgiften bland ständspersonsklassen, begynte vävas även med bilder av brudar eller brudpar. Nära till hands låge att i samband härmed ställa även upp-

trädandet av det symboliska livsträet med djur. Från gobelin- och andra för de högre ständen tillverkade vävnaderna upptogs tulpanen, som såsom det kanske mest omtyckta motivet ofta förekommer på de så kallade märkdukarna. Som väktare över brudparets lycka, som fördrivare av avundsamma makter var S. Hans vapnet på sin plats också på brudryorna. Inordnandet av detta samt de antropo-, zoo- och fytomorfiska figurerna i den geometriska ytornamentiken bröt snart den gamla traditionella kompositionen med dess upprenningsmönster och ledde till den mer eller mindre oharmoniska komposition (bild 1 och 2), som sedermera var egendomlig för 1700-talets ryor. De geometriska mönstren, som under detta århundrade överhuvud hade en mycket tynande tillvaro, fingo åter övertag i början av 1800-talet, då det uppstod en ny kraftig geometrisk stil i ryornas ornamentik.

Ett inventarium över Tavastehus slott.

Nedanstående, i flera avseenden intressanta aktstycke har anträffats i Finlands statsarkiv, dit det ankommit förmodligen med handlingar från landskontoret i Tavastehus. Ungefär samtidia med avbildningarna av Tavastehus slott i Dahlbergs »Svecia antiqua» ger denna urkund en överblick ej blott av detta slotts samtliga rum och utom slottet befintliga ekonomibyggnader utan även av slottsvåningarnas då tämligen skröpliga tillstånd. Det senare gäller delvis ock slottets ej särdeles vidlyftiga inventariepersedlar, som här ävenledes uppräknas.

Inventarium vppå Tafwastehuus slätt och dhe qvarblefne artigli och ammunitions sampt andre manufaturssaker som effter häpmannen welb:de Daniel Tollet wedh Tafwastehuus lembnat ähr och nu lefwererades effter Hans Nådes Höghwelborne Herr Landzhöfdingens, twenne ordres, dett första af den 24 och dett andra af den 30 nästledne Martij, till slättz fougden welb:de Anders Bergh, och befans uti begges närvaro

Nembligen:

Sielwa slättet och dhe huus, som her vnder lyder:

Kongens sahl medh 18 st. heela fönster, medel. taak, men nu för tijden täkt på närrre sijdan widh skorsten för tårf taaket skull; skorsten medh spieldh; een änckell dör medh låås och nyckel; den andra dören gientemoth kammaren medh järnklincka och handhgrepan; eet långt och eet runt bordh och twå st. långa stohlar eller bänckiar.

Drottningens kammar medh 7 st. fönster, deraf 3 rutor sönder, det åtonde alldelers bårtta; gått taak och gälf; skorsten medh spieldh; eet skääp i muhren; een dör medh låås och nyckel, den andra medh klincka gient emoth sahlen; eet runt bordh och een säng, som och järenhandhgrepen i dörnarna.

Skaffrijet medh 2 st. fönster; döhr uthan låås sampt eet gl:t boordh; taaket njitt men gälfwet medel:t.

Drabantkammaren eller sahlen och trumpettarekammaren medh medel:t taak; men gälfwen alldelers förfaldne och uthan alt tilbehör.

Swahlan nedhfallen, men gången ähr medelmåttigh.

T r a p p k a m m a r e n medh 2 st. fönster; skorsten uthan spieldh; wedh skorsten så ähr laaka, men elliest så ähr taaket och gälfwet gått; dör medh läås och nykel; eet bord, een lijen bänk och een sängh.

S l å t z f o u g d e n s k a m m a r e n medh 4 fönster, dock 5 st: rutor sönder; skorsten medh tegelkakelugn; een säng och eet odugl. bordh; taak och gälf gått, och dör med klincka.

H w ä l f d h [a] k a m m a r e n medh 4 fönster, doch 6 rutor sönder; gälfwet gått, skorsten uthan spieldh, men kakelugn af lehr der hoos; een gl bänck och dör med läås.

C a n t z e l i e t medh reparerat taak och gl gälf; gl skorsten uthan spieldh; inge fönster och gl dör, och der frammanföre farstugu.

O f w a n på cantzeliet twå kambrar, alldelers oferdige så till eet som annat.

S e d a n till dhen andra swahlan dör medh järnkedia och gången godh som och swahlan medelmåttigh.

K y r k i a n medh 6 bänkiar på huardera sijdan; prästbänken, altaret medh eet uthgl rödt klede på; predikstohl; 7 st. fönster och eet alldelers bärta, sampt 2 st. rutor sönder; taaket och gälfwet gått, och dör uthan läås.

S a c h e r s t i j a n medh twå fönster, een ruta sönder; skorsten uthan spieldh; taaket medel:t; gälfwet halfparten sönder och ingen dör.

A r r e s t k a m m a r e n medh eet fönster och järnskåldror eller galdrar före; skorsten uthan spieldh; gått taak och gälf och dubbla döhrar medh järnklinckor.

F o n g e h u u s medh 3 rum medh järnskåldrar eller galdrar och een dör uthan läås.

K ö ö k e t med een gl dör och asspa.

In i slåtet gångar omkring af bräder medh spohlwärk.

Kellare 6 st. medh läås, föruthan 2 st., huar till intet ähr läås; och een lijen kammar, som hålls allahanda redhskap i; jngången till slåtet medh gått taak och medel:t gälf sampt dör eller porth med jären aspa och uthanläås.

R u n d e l e n, som fångarne sitter i, huar af förhuset är rutit; muhren omkring slättet, medh åthskillige gl. huus, ähr nästan aldeles förfallen, isynnerheet huusen; een lijen gl wachtmestarekammar af trædh medh 4 små fönster, doch 6 rutor sönder, intet läås för dören; skorsten medh spieldh; och ähr een gl odugl. stugu på wallen medh skorsten men uthan spieldh.

S l å t z p o r t e n eller hwalfwet medh een wåning på; dubbla portar; innersta porten medh jären beslagen, men uthporten intet,

uthan med jären kädia och läås, och ifron slåtet eller porten een lång h trappa medh spohlwärk på båda sijdor.

M u l d h w a l l e n till een dhell förfallen och gl.

Vthom slåtzmuren befintelige huus: een medel. träabygning om een stugu och 3 kambrar sampt köökkammer och ähn då een kammar baakom, som och farstugu medh qwest framman före; vthi stugun ähr 9 st. fönster, skorsten medh spieldh, döhr och läås, gått taak och golf, eet gl. bordh. Vthi den första kammaren ähr 6 fönster, skorsten medh spieldh, döhr och läås, gått taak och gälf och een säng. Vthi den andre kammaren ähr 2 st. fönster, döhr och läås, men ingen skorsten. Vthi den tridie kammaren ähr 2 st. fönster, döhr och läås, skorsten och spieldh, gått taak och gälf. Vthi köökkammaren ähr 3 st. fönster, dör och läås, skorsten med spieldh och eet medel. bordh som och eet skåp. Vthi den kammaren baakom köökkammaren är 3 st. små fönster, skorsten och spieldh, döhr och läås, gått golf och taak, Eet gl. pörte med 3 st. fönster, 3 rutor sönder, och farstugu frammanföre. Een medel. badstugu medh skorsten och badhugn, eet lijtet gl. stall, eet gl. fähuus, eet himmelhuus *), een hwälfdh källare in i rundelmuhren medh dören till denne gården. 2 st. portar medh taak och omkring gården gl. pijstwärk eller staket. Een stoor boda medh lärar vnder eet taak medh mellan vägg och 2 dörrar medh läås, eet stort stall medh mellan vägg och vnder eet taak inalles om 24 spilttor medh döhr, men söndrig läås och ingen mellan skulla i den andra dhelen.

Alle desse huus, som uthom sielfwa slåtet ähr, har häpmann Tollet i sin tjdh så vpbyggia som reparera lätit som och långa broon, kyrckian vp i slåtet och någrę kambrar medh mehra i eet och annat; item lätit källaren in i rundelsmuhren å nyio giöra.

598 styck kuulor.

928 st. mussqwettkuulor, dhe som resterar ähr tagit till fönsternas reparation.

9 jären stycken, der iblandh twå aldeles söndriga och eet uthan baakskruu.

2 st. lader beslagne och 4 dito obeslagne.

64 st. odugl. och förbrende pikar uthan skafft.

6 st. odugl. och förbrende hilbordar uthan skafft.

1 st. gl. och förbränt säijar wärck medh eet st. af kläckan.

12 st. gl. odugl. skofflor.

2 st. g. bläck.

1 st. koofooth af jären.

*) D. v. s. hemlighus (= latrin).

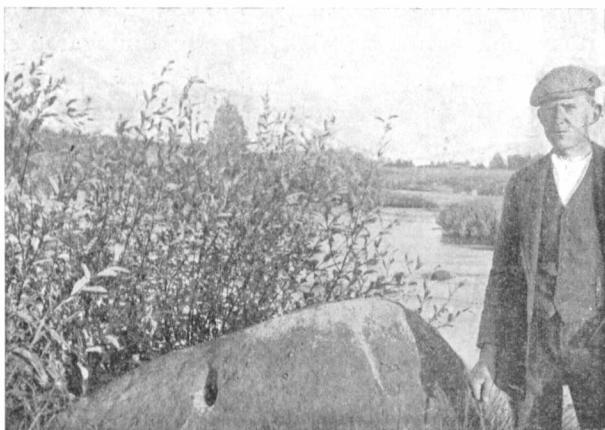
- 1 söndrig trumbba.
1 gl. odugl. låås.
4 st. gl. odugl. bijlor.
2 st. odugl. och gl. rifla jären.
2 sågebladhd.
1 Ltt 14 *mpf* lunta, dett som resterar så af lunta som och kruut,
så ähr dett wedh general munstringarne vpgåt.
14 st. flintt mussqwetter.
16 st. hilbordar, huar ibland een söndrig.
2 st. gl. oxhöflar.
2 paar fånge kedior.
5 st. fånge bulttar.
1 st. grofft skickare sågebladh.
2 st. massblackar.
2 st. odugl. yxar.
1 st. crono märckbrenjären.
1 gl. kåppar brygge kijtel.
1 st. gl. järenpanna eller gryta, så nä rom twå kannor såå rum.
1 st. gl. odugl. järengryta, så när om 12 kannor rum.

*Då slottsnycklarna efter skedd inventering skulle överlämnas
åt slottsfogden Anders Bergh, anhöll denne att, enär inga medel
funnes till fångarnes underhåll, Tollet ville behålla nycklarna och
underhålla fångarne till dess vidare ordres härom kunde ankomma,
vartill denne ock biföll, därvid uppvisande k. kammarkollegii full-
makt av 8 aug. 1676, k. m:ts konfirmation av 14 juni 1682 samt
landsh. Jonas Klingstedts konfirmation den 3 maj 1686. Aktstycket
är utställt i Tavastehus den 2 april 1687 och undertecknat av
Heming Fuldson(?), Lars Forssell och Joh. Holmdorff, vilka alla
untryckt sina signet.*

Reinh. Hausen.

En offersten i Esse.

I sitt år 1918 på Finska Fornminnesföreningens förlag utgivna arbete »*Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääriiset kiinteät muinaisjäännökset*» har Prof. A. M. Tallgren i kap. IV (ss. 64–72) behandlat bl. a. alla hittills kända, i Finland anträffade offerstenar, d. ä. stenar, vid vilka vissa kulthandlingar varit förbundna. Medan författaren var sysselsatt med detta arbete, gav undertecknad honom ett muntligt meddelande angående en offersten, som jag under en av mina folkloristisk-ethnografiska forskningsfärdar i Österbotten somma-

Offersten i Esse.

ren 1917 anträffat och fotograferat i Esse. Jag lovade då framdeles närmare beskriva det rätt intressanta fyndet. Detta löfte vill jag nu här infria.

Offerstenen, den s. k. *Tvättsteinin* (se bilden), är belägen på en holme i Pölsforsen i Esse å, cirka 1 km i nordlig riktning från kyrkbyn. Den jordfasta stenen har på N-sidan ett ovalt 5 × 15 cm stort och 30 cm djupt hål (t. v. å bilden). I hålet finnes alltid vatten. Vid undersökning av hålet anträffade jag där en mängd kopparslantar av 1 och 5 pennis valör, alla av sent datum, mässingsknappar, mässingshyskor och nålar, som offratis av »omlagarena» (= kloka män och kvinnor, vilka bota sjukdomar).

Vattnet, som finnes i det i stenen befintliga hålet, tillskrives en magiskt verkande kraft, och det användes som läkemedel speciellt för »fassna». — Med fassna eller fassnade förstår man vanligen olika slag av hudutslag, såsom finnar, bölder, eksemar, skabb o. dyl.

Vanligen anses fassnan komma av »osunt väder», isynnerhet vid nordlig vind. Ofta anses fassnan även vara förorsakad av vattnet, jorden, ja t. o. m. elden. Medels vissa — oftast mycket omständliga — ceremonier, stöpningar o. dyl. kan »omlagaren» i varje särskilt fall få reda på hur den sjuka fått »fassnan». — Det är isynnerhet för vattenfassna, som *Tvättsteinins* vatten anses vara särdeles verksamt.

»Omlagaren», som kommit underfund med att den sjuka fått fassnan från vattnet, antingen i badstugan eller då han badat i en å eller sjö, gå en torsdagsmorgon till offerstenen. Med orden

Ja ber tsöp vatten åt N. N.,

varvid den sjukas namn och fadersnamn nämnas (orden kunna variera något hos olika »omlagare»), nedlägger omlagaren en slant, ofta därjämte en nål, en knapp, en mässingslycka eller hyska från den sjukas kläder, i det i stenen befintliga hålet. Därefter tages ur hålet vatten i en för ändamålet medförd flaska, som genast bör tillämpas med en kork, på det att någon »luft» icke måtte intränga i flaskan. Den sjuka bör tre torsdagskvällar årad, efter solnedgången, smörja sig med vattnet. Det som återstår av vattnet efter användningen, uthälles av den sjuka på ett av »omlagaren» angivet ställe i forsen beläget nedanför den plats, där vattnet »köpts».

* * *

Sist ville jag fästa uppmärksamheten vid, att Intendenten vid Nordiska Museet i Stockholm, Dr. N. E. Hammarstedt i det år 1920 utkomna första häftet av »*Svensk forntron och folksed i bild och ord*» (Nordiska Museets förlag) — ett arbete, som med glädje måste hälsas av varje folklivsforskare — i första kapitlet, »Älvkvarnar», redogör för liknande fynd gjorda i Sverige.

Valter W. Forsblom.

Förvärv till Nationalmuseet åren 1918 och 1919.

Den förhistoriska avdelningen.

Förkortningar: sn = socken; hmn = hemman; FM = Finskt Museum; SM = Suomen Museo; FFT = Finska Fornminnesföreningens Tidskrift; Ailio I, II = J. Ailio, Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland I, II; Aspelin = J. R. Aspelin, Antiquités du Nord finnoougrien; Hackman = A. Hackman, Die ältere Eisenzeit in Finnland; Riga Kat. = Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896. Siffrorna inom parentes beteckna museets inventariummer.

I. Stenåldern.

Nationalmuseets inhemska stenålderssamling har under åren 1918 och 1919 ökats med 1,061 nummer, av vilka 976 nr komma på bosplatsfynden och endast 85 på lösfynden. Av hela nummerantalet komma endast 300 på 1918 års andel; under detta oroliga krigsår har således samlings tillväxt varit mindre än under något av de 10 sista åren (jfr FM 1918 s. 11). Resten eller 761 nr har inkommit 1919, då efter ett längre mellanrum åter omfattande grävningar på stenåldersboplätser blevo utförda. Utom av museets tjänstemän ha forskningsfärder företagits av studeranden Ragnar Rosén, vilken som Arkeologiska Kommissionens stipendiat arbetade i Kymmenes härad, och av stud. Eino Tamelander, som med ett stipendium från Fornminnesföreningen genomströvade en del av Övertorneå sn. Vardera har till museet fört några tiotal stenredskap (7468, 7598 och 7605). Bland insamlare av fornsaker till museet förtjäna Simo Iivonen, Iikka Karppinen (Säräisniemi), K. A. Lindström, H. J. Mustonen (Jaakkima), Kustaa Mäkirinne, Jalmari Teirilä (Östermark) och Johan Ofverberg ett tacksamt omnämnde. — Föräringar till stenålderssamlingarna ha gjorts av apotekaren Carl Halleen, fil. mag. E. Hollo, hemmansägaren K. J. Holster (Övertorneå), länsman H. Häyrynen, stud. Armas Kol-

ström, fil. mag. Niilo Kärki, Lovisa Museum, nämndeman T. Tolonen (Pielavesi), hemmansägaren Vihtori Vahe (Eura) samt genom stud. Ragnar Rosén av följande personer i Kymmene härad: värdinnan Helena Ahola, lantbrukaren Robert Anttila, fröken Holander samt lantbrukarne Mauno Mäkelä, Vihtori Uski, Eljas Viikari, Risto Viikari och Tuomas Vilkki.

Boplatsfynden.

De 976 nr boplatsfynd fördela sig på följande sätt på de olika fyndprovinserna:¹ Egent. Finland 33, Nyland 62, Södra Tavastland 9, Norra Savolaks 191, Södra Karelen 270, Södra Österbotten 181, Norra Österbotten 27 och Östra Österbotten 203.²

Egentliga Finland.

Rusko sn. I Kirkkomaa sandtäckt, tillhörig Eskola hmn i Märktelä by, har hittats ett fragment av en slipsten (7603: 1). Tidigare ha på samma ställe hittats 2 båtyxor³ och en fysidig västfinsk rättyxa (1858: 1), förmodligen gravfynd.

Suomusjärvi sn. Från boplatsområdet i Laperla by (jfr FM 1918 s. 13) har samlaren K. Mäkirinne vid olika tillfällen insänt fornäsker (7442: 1–5; 7465: 4–7; 7546: 1–5; 7586: 1–8; 7626: 1–6). Bland eggredskapen utgöres flertalet av primitiva yxor och mejslar av tidiga typer (10 st.); två bland dem tillhör den skarpnackiga s. k. Suomusjärvitypen (jfr SM 1913 s. 79) och en den yngre s. k. tunnbladiga typen med genom slipning åstadkomna smalsidor (jfr FM 1915 s. 11 fig. 13). Vidare finnas en krumryggig hålmejsel, halvan av en ofulländad hålsten, ett fragment av en spjutspets samt fragment av slipstenar bl. a. av flera fysidiga handslipstenar. — I Kitula by vid stranden av samma sjö, Aneriojärvi, vid vilken Laperla by ligger, ha på Mikkeli hmns åkrar tidigare gjorts fynd, som tyda på en stenåldersboplats.⁴ Till dessa kommo år 1918 en fysidig tväryxa, med inskärningar och en ränna på ryggsidan för fastbindning av skaftet, samt en fysidig hålmejsel (7465: 1–2).

¹ I denna uppsats har såsom förut i dessa översikter följts Ailios provinsindelning på stenåldersfyndkartan i FFT XXV: 2. De provinser, från vilka inga fynd ha inkommits, ha lämnats onämnda.

² Av boplatsfynden från Östra Österbotten är likväld, såsom av det följande framgår, en avsevärd del från yngre perioder än stenåldern.

³ Enligt A. M. Tallgrens uppgift i Åbo Museum.

⁴ (5210: 3–4; 5221: 1; 5449: 1; 5472: 4; 6117: 1).

Kiikala sn. I Alivesä hmns Järvipelto-åker i Pirilä by har hittats ett fragment av en slipsten m. m. (7626: 7, 8). Från samma by äger museet redan förut boplatsfynd (jfr Ailio II s. 255).

Nyland.

Kyrkslätt sn. På Tyris hmns mark i Bobäck by har hittats en stor slipsten med kretsformig nötning (7525: 1). Från Herrla hmns »Nyäng» i Lappböle by, där tidigare boplatsfynd anträffats, har nu erhållits ett fragment av en fyrsidig tväryxa (7449: 12). Från det för sina talrika fynd kända boplatsområdet kring Lojärvi (jfr FM 1918 s. 15) har J. Öfverberg återigen fört till museet ett avsevärt antal fornsaker (7449: 9–11; 7485: 2–15; 7525: 2; 7587: 4–7, 9–14; 7623: 1–13). Bland stenredskapen må nämnas ett förarbete till en primitiv yxa, f. vid Putkarsträsk (7449: 11) på samma ställe, som det FM 1911 s. 43 avbildade förarbetet till en yxa med skarpa kanter. På stranden av Putkarsträsk (38–39 m över havet) synes således ha funnits en dylik traktens äldsta bosättning representerande boplats, som de tidigare kända boplatserna Sikunsuo och Mäkipelto (FM 1916 s. 41–42). Bland de insända fynden av snoddkeramik förtjäna att framhållas en i Oitbacka gårds Kvarnåker funnen lerfärlsbit med horisontala snoddlinjer och nedanom dem anbragt punktrad, jfr fig. 2 b här nedan (7525: 2),¹ och ett större antal (358 st.) på ett ställe hittade skärvor av ett stort med en vulst kring halsen prytt kärl,² av vilket stora delar kunnat sammansättas på museet (7485: 6). På Koivistosveden ha utom snoddkeramik hittats ett par bitar av s. k. textilkeramik (7485: 10).³

Esbo sn. Från den inom denna socken liggande delen av Lojärvi boplatsområde föreligga fynd, som gjorts i Lockkärrshagen på Urberga gårds mark (7623: 17,18) och på den Niemi gård tillhöriga Storängsåkern (7587: 1). Bland dessa må framhållas några i Lockkärrshagen funna bitar av en ovanligt stor (c. 0,75 m²) kretsformigt nött slipsten, av vilken museet redan tidigare erhållit en del (7194: 1).

Från boplatsen vid Finns (jfr FM 1918 s. 16–18) ha erhållits några fynd (7449: 1–5), bl. a. bitar av typisk Kiukaiskeramik. Några obetydliga fynd härstamma från den nära Finns belägna Backisåkern (7587: 3; jfr FM 1917 s. 46 och 1918 s. 16). I Lill Guss hmns Storåker i Träskby (FM 1917 s. 45) har hittats en liten flintskrapa (7449: 6), synbarligen av rysk flinta, och vid skoma-

¹ Se FM 1916 s. 40.

² Jfr FM 1914 s. 47 fig. 2 a, c, och 1916 s. 39 fig. 9.

³ Jfr Pälsi, Tekstiilikeramiikka, SM 1916 s. 66 ff.

kare Levanders torp (jfr FM 1918 s. 16) ett fragment av en slipsten (7485: 1). — Till lösfynden borde egentligen räknas ett i statkarlen Edvard Lindgrens trädgård (på Klemets hmns mark i Sperrings by) hittat fragment av en västfinsk rätyxa (7623: 16), en på Esbo gårds mark i det uppodlade Hemkärret funnen väl gjord simpel skafthålsyx (7587: 2), vilken såsom av formen, främst den svängda profilen framgår, ännu står nära båtyxorna, samt en fyrsidig tvärmejsel¹ och en skadad tväryxa, funna i Erkkulla torps Långåker (7449: 7, 8). Dessa fynd kunna nämnas i detta sammanhang, emedan det är svårt att skilja mellan boplatsfynd och lösfynd på det under stenåldern tätt bebodda området kring Lojärvi-ås dal. — Från sandtäckten vid Mynts hm (FM 1918 s. 18) föreligga ett par bitar av ett med snedtandade breda kamstämplar prytt kärl av skör lera med svagt svängd rand (7623: 15); bitarna skilja sig från den tidigare här funna typiska Uskela-keramiken.

Veckelaks sn. Här lyckades museets stipendiat stud. Ragnar Rosén förvärva en stor slipsten med gropformig nötning samt en typisk östkarelsk tvärmejsel av olonetzkisk grönskiffer, vilka hittats i Seppälä hmns Uusipelto-åker i Metsäkylä by (7468: 5, 6). Dessutom hemförde hr Rosén en i den närbelägna och samma gård tillhöriga Ahopelto-åkern funnen rätyxa (atypisk) av dålig bergart (7468: 7). I folkskolan i Metsäkylä förvaras en i samma Ahopelto funnen mångkantig slipsten av sandsten (jfr FM 1911 s. 48, fig. 6).

Södra Tavastland.

Utzala sn. Från Palomäki boplats (SM 1913 s. 63—79) har museet erhållit förarbetet till en yxa, en liten fyrsidig tvärmejsel, två handslipstenar och ett par lerkärlsbitar av samma slags grova keramik, som tidigare hittats på denna boplats (7601: 5—9). Boplatsen torde tillhöra tiden före båtyxkulturen, slutet av 2. eller början av 3. perioden. Samtidiga med Palomäki-fynden äro väl en primitiv spetsnackig blott vid eggen slipad mejsel, en nästan fullständigt slipad ganska typisk sydkarelsk mejsel och två yxor av Rovaniemihack-typen av eruptiv bergart, vilka hittats nära Palomäki invid Veili torp, underlydande Mäkelä hm i Huhti by (7601: 1—4).

Norra Savolaks.

Pielavesi sn. I denna socken har en kamkeramisk boplats blivit känd. Tillsammans med mag. M. Kampman företog jag sommaren

¹ Benämningen »rätmäjsel», som är vilseledande, emedan våra s. k. »rätmäjslar» i regeln äro tväreggade, har jag ändrat till »tvärmejsel» (jfr rätyxa, tväryxa).

1919 en utgrävning på fyndstället, som är beläget på Virranniska hmns mark i Taipale by c. 250 m NE om gården. Boplatserna ligger på en norrut vättande sandslutning vid stranden av den öppna Piela- vesifjärden, ett stycke ovanom Säviä ström, på ett avstånd av blott 40 m från stranden och på 3—5 m:s höjd över vattenytan. De på platsen tillvaratagna föremålen äro följande (7593: 2; 7618 1—190): en liten, svagt slipad yxa (fig. 1 c) och en bit av en dylik; 6 fragment av slipade stenföremål; en liten slipsten av sandsten; bit av en stensåg (?); 4 st. stenavfall; en pilspets av rysk flinta (fig. 1 d) och 2 fragment av en dylik, 20 flintskrapor (fig. 1 e), 4 flintspetsar eller knivar med retuscher och 15 retuscherade flintskärvor, 220 st. flintavfall, allt av rysk flinta; 15 skrapor av kvarts och 2 av kvartsit, 5 slagstenar eller bitar av dylika av kvarts, 840 st. kvarts- och kvartsitavfall; c. 1100 lerkärlsbitar, i huvudsak kamkeramik (fig. 1 a—b), till en mindre del asbest- (fig. 1 f) och textilkeramik (fig. 1 g); tvenne bitar av föremål av bränd lera, den ena (7618: 127) kanske ett kantfragment av en trissa,¹ den andra (7618: 161) av en s. k. »lergök»;² brända benbitar, bland vilka måhända ett fragment av en benmejsel (7618: 131). Kuopio museum äger en tidigare på platsen funnen spetsoval hälsten (jfr Ailio I, fig. 27). Av bostadslämningar må rester av stensatta härdar nämnas.

Boplatserna, som företräder den från Karelen redan tämligen tidigt till Central-Finland utbredda bosättningen, är av samma karaktär, som de tidigare kända boplatserna vid Salo i Hankasalmi, Hinkusalmi i Kiuruvesi, Virtala och Vuohojärvi i Pihtipudas.³ Ytan fig. 1 c hör till den i lösfynd och på boplatser i Central-Finland talrikt förekommande form av sparsamt slipade eggredskap,⁴ som med sin kanttillhuggning och sitt ovala tvärsnitt ofta närrna sig vår stenålders äldsta typer. Denna centralfinska typ kan härledas från karelska redskapsformer;⁵ isynnerhet de inom typen vanligaste tväreggade exemplaren — korta mot nacken smalnande tvärmejslar med svagt välvd egg — äro direkta efterbildningar av den sydkarelska mejseltypen, men på grund av den sparsamma slipningen är den av slagtekniken betingade grundformen starkare framträdande. Den använda stenarten är strålstensskiffer eller «fels». Isynnerhet i fråga om tekniken — vanlig kanttillhuggning — skiljer sig den centralfinska typen från de s. k. österbottniska formerna, hos vilka både tekniken — en grov tillslag-

¹ Jfr FFT XXVIII: 1, pl. XIX: 6—7.

² Se Ailio II, pl. 10: 17—18.

³ Ailio II, nr:ris 29, 88, 156—157.

⁴ Jfr t. ex Ailio II, pl. 4: 5, 6, 9; 8: 17, 21; 9: 14; 14: 1, 8 m. m. FM 1915 s. 17, fig. 18.

⁵ Jfr FFT XXVIII: 1, pl. III.

ning med långa spjälkytor — och de långa, smala formerna fullständigt anpassat sig efter strålstensskiffers krav. De centralfinska redskapsformerna äro således övergångsformer mellan de karelska och österbottniska typerna. — Via Karelen har även den på Virranniska boplats rikligt förekommande ryska flintan importerats. En detalj, som kan nämnas, är att skorpan är synlig på nästan alla här funna flintföremål och -skärvor: flintan är dålig sekundärvara, det bättre

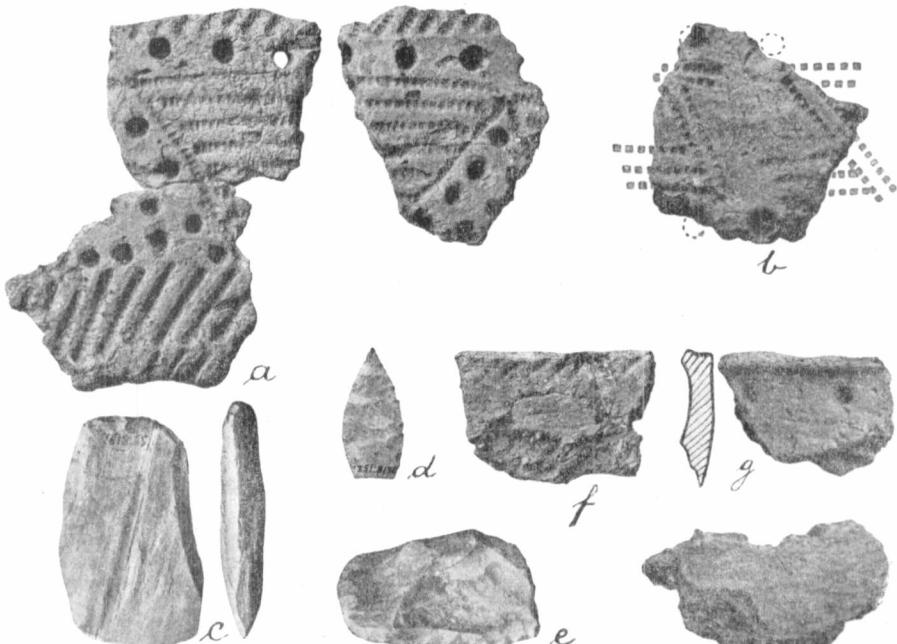

Fig. 1. Boplatsfynd, Pielavesi, Virranniska.
a—b Typisk kamkeramik; c liten yxa av centralfinsk typ, strålstensskiffer; d pilspets och e skrapa av rysk flinta; f kantbit av ett lerkärl, s. k. asbestkeramik; g två ler-kärlsbitar med tygavtryck, s. k. textilkeramik (7618: 107, 109, 79, 65, 152, 30, 172, 37).
a—b och d—g $\frac{1}{2}$; c $\frac{2}{5}$.

materialet stannade på vägen på de sydligare boplatserna. — Av ler-kärlsbitarna höra c. 1000 till kamkeramiken. Orneringen består i de flesta fall av enkla kam- och gropbälten, men även mera utvecklade motiv förekomma. Som prov på dessa ha här avbildats bitar av ett kärl, dekorerat med ett bälte av trianglar, fyllda växelvis med kamstämplar och gropar (fig. 1 a), samt en krukskärva med stiliserade »sjöfågelfigurer» (fig. 1 b). Dylika fågelfigurer finnas på några krukbitar från Kaukola¹ och Hankasalmi.² Virranniska kamkeramik är typisk karelsk kamkeramik. Den största delen av det övriga fynd-

¹ FFT XXVIII: 1, pl. XVI: 7 (s. 156).

² Ailio II, pl. 2: 5 (jfr Ailio I s. 87).

materialet, bl. a. yxan fig. 1 c och flintan, är tydlig samtidig med denna och härstammar från 3. perioden. Till samma tid kunna trolien hämföras även ett par lerkärlsbitar av asbestblandat gods, s. k. asbestkeramik (fig. 1 f). Att döma av asbestkeramikens fyndomständigheter, kärlform och dekoration har man redan under den typiska kamkeramikens tid, om än även långt senare, använt asbest som blandämne till lergods.¹ Bitarna av textilkeramik (fig. 1 g) företräda där emot ett yngre bosättningsskikt. Den största delen av dem, c. 90 st., som synbarligen höra till ett och samma flatbottnade kärl med svagt svängd rand, hittades tillsammans nära jordytan, medan äremot de äldre kamkeramiska krukbitarna lågo spridda i kulturlagret. Textilkeramiken kom, som Pälsi visat², i bruk under slutet av stenåldern.

Södra Karelen.

Kaukola sn. Från denna socken har museets mångåriga ombud S. Iivonen insänt en stor mängd fynd från *Riukjärvi*, *Piiskunsalmi* och *Kortteensalmi*-boplatsområden (7450: 1–140, 142–144; 7483: 1–68; 7650: 3–58). Av den stora mängden fornsaker må vi nämna en tämligen typisk Rovaniemi-hacka (7450: 31) — en i Karelen ovanlig form — f. å Nököpelto vid Riukjärvi, och ett fragment av en leridol (7450: 116) från Vehnämaanlahti åker vid Piiskunsalmi. Nya boplatser ha upptäckts å *Maantienvarsipelto* åker på Kalle Meronens mark mellan *Riukjärvi* och *Piiskunsalmi*, samt på Esko Iivonens åker *Perkiönpelto*, som ligger på landtungan mellan

¹ Jfr Tallgren, Den östeuropeiska bronsålderskulturen i Finland, FM 1914 s. 11 ff. Jag kan ej förena mig om Tallgrens uppfattning, att stenåldern och kamkeramiken i landets östra och nordliga delar skulle ha fortsatt ända ned till den östryska bronsålderns slut, den s.k. Ananjino-kulturens tid (se här nedan s. 26 f.). Vad beträffar asbestkeramiken, är namnet egentligen vilseledande. Alla kärl av asbestblandat gods kunna ej hämföras till samma stil. Enligt min uppfattning har man redan tämligen tidigt under stenåldern blandat asbeststrålar i leran, då man önskat framställa tunnväggiga kärl. Sådana kamornerade krukbitar som Tallgren, a. a., fig. 11–13, 18, 19, ville jag snarast anse tillhöra den typiska kamkeramiken. De ha den för denna keramikart egendomliga förtjockade randen (jfr Ailio II, pl. 2: 2, 5, 6, m. m.), som tack vare asbesten kunnat göras mera utdragen. Groprornament användes sällan — dylika finnas dock på krukbitar från Enare, Vuopaja — emedan asbestkeramikens tunna kärväggar ej voro ägnade för en sådan ornering. På de flesta kamkeramiska boplatserna i östra, mellersta och norra Finland ha krukbitar av asbestblandad lera hittats, och jag kan ej finna någon orsak att uppfatta dem som yngre än de övriga fynden och samtidiga med bronsåldersgjutformerna från Säräisniemi. Att vid sidan av talk i någon mån även asbest använts som blandämne i dessa gjutformer och likaså i Säräisniemi — Nimisjärvi-keramiken II (jfr Ailio II, s. 195 ff), som h. o. h. skiljer sig från stenålderskeramiken, ger enl. min uppfattning ej anledning till en sådan datering.

² FFT XXVIII: 1, s. 160 ff; SM 1916, s. 66 ff.

Piiskunsalmi och Ilmetjoki. Den sistnämnda åkern, som av Iivonen utmärkts på kartan, ligger enligt denna nedanför 21 m:s höjdkurvan, d. v. s. lägre än nivån för flertalet av stenåldersboplatserna i Vuoksenområdet. Lerkärlsbitarna från båda dessa nya boplatser höra till den typiska kamkeramiken.

Räisälä s:n. En yxa med ovalt tvärsnitt (7450: 141) har erhållits från boplatsen vid Pitkäjärvi på A. Huppunens Rantapeltoåker (SM 1918 s. 25 ff.; FM 1918 s. 20 f.). Vid sydändan av Sylijärvi sjö på hemmanet n:o 9 av Hytinlahti by, nära gränsen mot Kaukola, tyckes en ny boplats ha blivit upptäckt. Här ha nämligen hittats en slipstensbit och en tvärmejsel av sydkarelsk typ (7650: 1–2).

Södra Österbotten.

Östermark (Teuva) sn. Här ha genom arbetaren J. Teirilä ej mindre än 3 nya boplatser blivit kända. De ligga alla nära varandra och nära den tidigare kända boplatsen på Komsinkangas (FM 1916 s. 44 ff.). Den t. v. fyndrikaste av dessa är Pettumäki, 5 km SW om socknens kyrka, på ett sandtäcktsområde, som tillhör Luhtala gårdar i Kyrkbyn, närmare bestämt c. $\frac{1}{2}$ km S om Urho Niemis hmn, vid sydranden av den öppna slätten kring Östermarkå, på en nordöstlig sluttning mot denna. Här hade man i sandgropen gjort fynd, som gav anledning till en av mig företagen undersökning på platsen. I allt ha här hittats följande (7453: 3–5, 7621: 1–167): två fyrsidiga yxor av på boplatserna vid Jäkärlä i S. Marie och Lammila i Hinnerjoki vanlig typ;¹ en fyrsidig tvärmejsel och 2 mejselfragment; en krummejsel;² hälften av en spetsoval hälsten;³ 5 obestämbara bitar av stenredskap; en eldslagningssten([?])⁴; 12 skrapor av kvarts och 4 av hårda bergarter; 4 förarbeten; en bit av en såg (?) av sandsten; 6 slagstenar av kvarts, fältspat och gneiss, varjämte två av de ovannämnda redskapsfragmenten används som slagstenar; två stora slipstenar med kretsformig nötning och 12 bitar av stora slipstenar och av mindre handslipstenar; 2 flintskärvor; c. 1000 slagskärvor av kvarts och sten (kvartsskärvorna bära ofta spår av tillformning eller användning); över 500 lerkärlsbitar; talrika brända bensmuler.

Pettumäki hör till de västfinska kamkeramiska boplatsernas grupp⁵ och företräder att döma av keramiken dess senaste skede. Den största delen av lerkärlsbitarna från Pettumäki hör nämligen till den s. k. Uskela-keramiken (fig. 2 c–f), vars ornering huvudsakligen består

¹ Jfr FM 1915, s. 8. — ² Jfr Ailio I, fig. 22. — ³ Jfr Ailio I, fig. 27.

⁴ Jfr FM 1917 s. 41; O. Frödin i Fornvännen 1910, s. 58 ff.

⁵ Se FM 1916, s. 47 f., och 1917, s. 41.

av gropar.¹ Denna keramik har tidigare anträffats endast i Södra Finland på boplatserna vid Sinivuori i Uskela² och vid Mynt i Esbo³ samt jämt kamornerad Jäkärlä-keramik även på Jäkärläboplatsen i S. Marie.⁴ Denna keramik tyckes, som jag hoppas bli i tillfälle att visa i en snart utkommande publikation, böra dateras till stenålderns slut, till en tid som motsvarar den skandinaviska stenålderns 4. period.

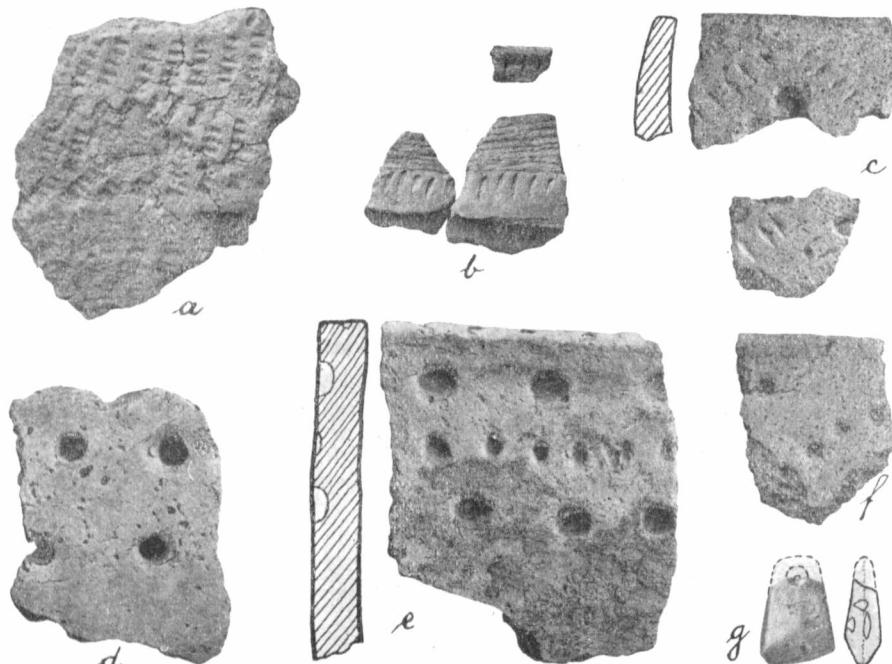

Fig. 2. Boplatsfynd, Östermark (Teuva) s.n.

a-f Lerkärslsbitar från Pettumäki boplats: a Jäkärlä-keramik, b snoddkeramik, c-f Uskela-keramik; b och c (övre bitarna) samt d-f kantbitar (7453: 4; 7621: 136, 157, 166, 54, 30). 1/2 — g Hängsmycke av bernsten, Kortesviita (7622: 4). ^{5/6}.

I några av dessa sena krukbitar finns avtryck av Cardium-skal, vilka används som blandämne i godset (7621: 142, 145)). Cardium-arterna trivas ju blott i salt vatten. Då slätten nedanför fyndplatsen ligger något över 50 m över havet, torde Pettumäki vid stenålderns slut redan ha legat ett stycke från havskusten.⁵ — Vittnesbörd om äldre bosättning på Pettumäki äro några få med breda kamstämplar prydda

¹ Jfr FM 1915 s. 3, fig. 2.

² FM 1915, s. 2 f.; 1918 s. 12 f. — ³ FM 1916, s. 42.

⁴ FM 1917, s. 42 f.

⁵ Järnvägsbron över Östermarkå nedanför fyndplatsen ligger 50 m över havet; härifrån räknat sluttar marken i ådalen tämligen starkt; redan Perälä station ligger blott 44,5 m över havet.

krukbitar (fig. 2 a). De företräda den med båtyxkulturen samtidiga Jäkärlä-keramiken,¹ som tidigare anträffats å de ovannämnda boplatserna i S. Marie och Hinnerjoki samt på det närlägna Komsinkangas. Samtidiga med dessa äro några bitar av ett kärl, som tillhör vår båtyxkulturs typiska snoddkeramik och är prytt med snoddlinjer och två rader av korta streck² (fig 2 b). I något större mängd hittades snoddkeramik på den närlägna Komsinkangas-boplatsen, såsom tidigare omtalats i dessa översikter.³ Denna i det ovanstående ofta nämnda boplats ligger på samma mo som och c. 1 km S om Pettumäki.

Den andra nya boplatsen i Östermark är Kortesviita, en mosse, som nyligen tagits under odling, på den ovannämnda Urho Niemis hmns mark i Luhtala. Fyndplatsen ligger strax E om Pettumäki. Under torven finnes sandjord, i vilken vid dikesgrävning hittats stenåldersföremål (7453: 1–2; 7622: 1–6): en österbottnisk yxa av strålstensskiffer och ett brottstycke av ett redskap av samma stenart; en bredoval hälsten; en stor, platt sänksten, i vars kanter finnas inskärningar (som på klubban FM 1918, s. 19 fig. 2) för snöret; en liten skadad bernstenspärla, av den notflarnformiga eller i detta fall verkligen nästan yxformiga typen, som det av Klebs⁴ använda epitetet för denna typ lyder; en skrapa av kvarts och c. 60 slagskärvor, till största delen av kvarts. Fyndplatsen — på en norrut vättande svag sluttning — måste under stenåldern ha legat på en torr sandmark, som senare försumpats. Krukbitar ha t. v. ej hittats, men att döma av de övriga fornsakerna, som ökats 1920, höra fynden från Kortesviita till samma västfinska kamkeramiska kultur, som Pettumäki-fynden. Förekomsten av en bernstenspärla (fig. 2 g) på en dylik fyndplats är icke överraskande. Skifferringarna, som hittats på boplatserna vid Lammila i Hinnerjoki, Jäkärlä i S. Marie och Sinivuori i Uskela, på den sistnämnda i flera exemplar, och de i Västra Finland anträffade skiffersmyckena som FFT VI, s. 111 fig. 15, och FM 1918, s. 19 fig. 3, ha redan tidigare givit en antydan om, att bernstensföremålen haft en inverkan på denna kulturgrupp. Denna kännedom om bernstenen kan knappast bero på direkta tvärs över havet emottagna kulturinflytanden. Det är sannolikare, att den karelska kamkeramiska kulturen här spelat förmedlarens roll, och att bekantskapen med bernstenen i västra Finland beror på de östliga förbindelser, om vilka den västfinska kamkeramiken och den i samband med denna, t. ex. på boplatserna i Hinnerjoki och Uskela, funna ryska flintan äro de tydlig-

¹ FM 1917, s. 40 ff., och 1916, s. 39, fig. 4–7.

² Härom se FM 1916, s. 40, och 1917 s. 48 ff.

³ FM 1916, s. 45 f.

⁴ Klebs, Der Bernsteinschmuck der Steinzeit bei Schwartzort.

gaste vittnesbördens. Till förmån för detta antagande tala de hittills kända bernstensfyndens utpräglat östliga och nordliga utbredning, som framgår av följande förteckning över fyndsocknarna: Muolaa, Sakkola (2 fynd), Räisälä,¹ Viborg (2 fynd),² Anjala (?), Lapua,³ Östermark, Evijärvi, Vihanti,⁴ m. a. o. tillsammans 11 fynd, av vilka 6 från Södra Karelen, 1 osäkert från östra Nyland, 3 från Södra och 1 från Mellersta Österbotten. Det ena bernstensföremålet från Viborg och bernstenarna från Räisälä och Vihanti ha hittats på boplatser till- sammans med typisk kamkeramik i karelisk stil.

Den tredje nya boplatsen i Östermark är Pappilankangas, som ligger c. 2 km SE om Pettumäki och Kortesviita och lika långt E om Komsinkangas boplats. Här ha på en skogslott, tillhörig Östermark prästgård, på jämn momark nära ett kärr, som genomflytes av Luhtalanluoma bäck, i dikena vid en ny väg, upptäckts eldstäder, några kamkeramiska lerkärlsbitar tillhörande Jäkälä-keramiken (jfr fig. 2 a) samt skärvor av kvarts och sten (7484, 7622: 7–8). Sten- ålderns boplatsområde i trakten synes vara rätt vidsträckt. I sand- gropar mellan de ovannämnda boplatserna syntes på flera ställen rester av härdar, röd brandjord och kvartsskärvor.

Norra Österbotten.

Övertorneå sn. Från denna socken har museet genoin stud. Eino Tamelander erhållit ett antal boplat- och lösfynd, huvudsakligen från Tengeliö-strätens område, där att döma av dessa och tidigare fynd under stenåldern funnits en tämligen stark bosättning (jfr Ailio II, n:ris 8 ff.; SM 1911, s. 49 ff.). Bland dessa finnas följande boplat- fynd, för vilka jag redogör enligt Tamelanders reseberättelse.⁵ I Kantomaanpää ha i torparen Kalle Hep'ojas åker på Tengeliö ås strand hittats ett förarbete till en större Rovaniemihacka och ett skadat stenredskap (7598: 15, 16) och invid Jani Kantomaas torp i den s. k. Tasalanvainio på norra stranden av Törmäslompson sjö en söndrig båtyxa av skandinavisk typ (fig. 3) av glimmergneiss, en Rovaniemihacka och två förarbeten, det ena synbarligen till en Rovaniemihacka (7628: 1–4). Skafthålsyxan fig. 3 är knappast im- porterad, utan torde att döma av den dåliga bergarten ha blivit till- verkad på ort och ställe efter mönstret av sådana skandinaviska yxor

¹ Från Pitkäjärvi boplats i Räisälä, se SM 1918, s. 32, fig 5.

² Det ena ett lösfynd, det andra från Häyrynmäki boplats.

³ Fyndet gjort nära Hatunluoma boplatsområde, se Ailio II, pl. 7: 26.

⁴ Från boplatsen på Pitkäsaari i Vihanti (Ailio II, n:o 228).

⁵ Eino Tamelander, »Kertomus muinaistieteelliseltä tiedustelumatkalta Ylitorniolle kesällä 1919», manuskript i Finska Fornminnesföreningens arkiv.

som Montelius, Minnen från vår forntid I, fig. 313, 316 och 318. Såsom jag tidigare framhållit, är den största delen av skafthalsyxorna från Uleåborgs län skandinavisk import. Däremot har bland dem hittills icke ett enda exemplar kunnat påvisas, som skulle ha utgått från den västfinska båtyxkulturens område.¹ Såsom tidsbestämmande är föremålet särdeles välkommet.

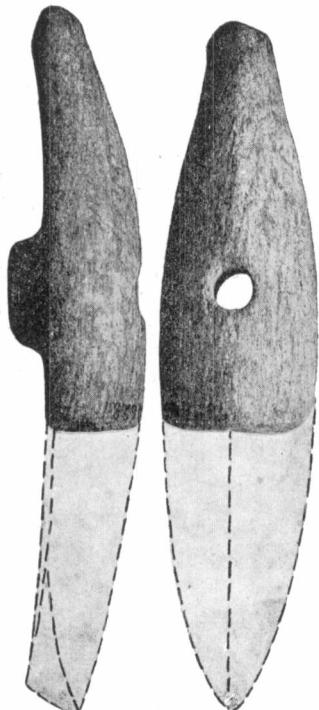

Fig. 3. Båtyxa av skandinavisk typ, glimmergneiss. Övertorneå sn, Kantomaa npää, Tasalanvainio (7628: 1). ^{2/5}.

vore samtidiga med den från Ananjino-tiden härstammande gjutformen² kan jag icke godkänna, emedan de längsta stenåldersfynden i Mellersta och Norra Österbotten uppträda på en höjd, som i likhet med vad fallet är i Södra Finland synes utgöra c. 40% av Litorinagränsen.³

¹ Europaeus, »Katsaus Pohjois-Pohjanmaan esihistoriaan» (Översikt av Norra Österbottens forntid), Jouko II, Pohjoispohjalaisen osakunnan kotiseutujulkaisu, 1914; samt »Översikt av den skand. importen till Finland under stenåldern» i Studier tillägnade O. Almgren 1919.

² A. M. Tallgren, Alkkulan kivi-pronssikauden löytö, SM 1911 s. 49 ff.

³ Så förhåller det sig åtminstone i Mellersta Österbotten, där jag år 1914 företog nivellerningar (jfr FM 1916 s. 47), och så synes det även vara i Norra Österbotten. Angående Litorinagränsen se A. L. Backman, Torvmarksundersökningar i Mellersta Österbotten, Helsingfors 1919, s. 16.

I Torneälvdalen t. ex. ligga de längsta sakra fyndplatserna för stenåldersredskap i trakten av kyrkan.¹ Däremot har ett bronsåldersfynd, även det en gjutform, och därtill ännu det äldsta av de nordösterbottniska bronsåldersfynden,² anträffats i Kemiälvdalen på avsevärt lägre nivå än de längsta stenåldersfynden. — Vid Lassinniem i torp, lydande under samma Krunni hm, har hittats ett fragment av en fyrsidig handslipsten av sandsten (7598: 21). Ett dyligt slipstensfragment har hittats i samma by i Kreivi hmns Poikkivainio åker (7598: 20), där tidigare en smalmejsel³ uppgrävts.

I norra delen av Lohijärvi by har vid Pessakoski kvarn hittats förarbetet till ett stort stenredskap, antagligen en Rovaniemihacka (7598: 10), och vid stranden av Ylisenniva sund, där tidigare boplatsfynd (2270: 13; 2357: 2–9; Ailio II, n:o 12) anträffats, i Honkuri hmns åker på Honkurianniemi udde mellan Pessalompolo och Miekojärvi sjöar 3 Rovaniemihackor, ett långt dubbeleggat redskap, vars ena ände är häleggad, den andra åter ovaleggad som en Rovaniemihacka, ett fragment av ett stort stenredskap jämte några slipstensbitar och obestämbara stenföremål (7598: 1–9).

Dessa fynd från Övertorneå ha sin norrbotttniska särprägel, vilken är av gammalt känd främst genom stenåldersfynd från Rovaniemi.⁴ De viktigaste fornsakstyperna äro Rovaniemihackorna, vilkas antal i förhållande till de övriga stenverktygens är mycket större än i Österbottens sydligare trakter och i det övriga Finland och vilka även genom sparsammare slipning och större dimensioner skilja sig från de sydligare exemplaren, samt stora yxor som Ailio II, s. 172, och SM 1911, s. 52 fig. 4; materialet är strålstensskiffer och -fels. Keramik saknas tillsvidare från boplatserna av detta slag. Båtyxan fig. 3 visar, att denna norrbotttniska av Rovaniemihackor karaktäriserade kultur går bakåt i tiden åtminstone till stenålderns tredje period.

Östra Österbotten.

Säräisniemi sn. Från boplatsområdet vid Nimisjärvi (Ailio II n:o 193) har museet igen efter ett längre mellanrum erhållit fynd. På fyndstället vid Sillankorva på sjöns södra strand, där utom kulturlämningar från stenåldern anträffats även fragment av gjutformar för östryska bronsyxor, har år 1918 vid stensläpning till en brobyggnad i närheten hittats ett antal fornsaker. En del av dessa

¹ Tamelander, anf. reseberättelse s. 7 f.

² Hackman, Ett märkligt bronsåldersfynd från Norra Finland (Studier tillägnade O. Montelius 1903); FM 1910, s. 20 ff.; FFT XXV: 2, s. 34.

³ (5863: 14).

⁴ Jfr Ailio II, n:ris 175–187.

sändes av torparen I. Karppinen till museet, en annan del köpte jag av ortsbor sommaren 1919, då jag verkställde grävningar på stället. Dessa nya fynd från Sillankorva (7526: 1–16; 7619: 9–23; 7620: 1–145) utgöras av följande föremål: Rovaniemihackor 4 st.; österbottniska yxor 2 st.; ett par tväryxor; yxor och mejslar av s. k. centralfinsk typ 5 st. (jfr här ovan s. 19 f. och fig. 1 c, samt Ailio II, pl. 12: 9 och 14: 1, 8); tvärmejslar av österbottnisk typ 7 st.; 1 hälmejsel; 2 smalmejslar (jfr Ailio II, pl. 12: 13; 13: 22; 14: 6, 7, 22); fragment av metkroksskaft av skiffer (typ FFT XXVIII: 1, pl. XI: 5); 2 små om en griffel påminnande skifferföremål (jfr Ailio II, pl. 14: 21); ett fragment av en pilspets av flinta, en flintskrapa och 9 flintskärvor, allt av rysk flinta; 2 skrapor (?) av strålstensskiffer, skrapor och retuscherade skärvor av kvarts 18 st.; slagstenar av kvarts 13 st. och ett som slagsten begagnat fragment av ett stenredskap; förarbeten till och rester av stenredskap 6 st.; slipstensbitar 13 st.; redskapskärvor samt slagskärvor av strålstensskiffer och kvarts c. 750 st.; asbest- och talkbitar; lerkärlsbitar c. 500 st.; obrända och brända ben, fiskfjäll m. m.

Därtill komma det av dr Hackman i senare delen av denna översikt avbildade fragmentet av ett bronsföremål från romerska järnåldern (fig. 10) och 4 små bitar av bronsskivor (7620: 75, 81, 97, 104), av vilka åtminstone en synes vara från randen av en kittel, en annan är försedd med något slags nitar. Dylika bronsskivor med nitnaglar eller med hål efter dessa ha tidigare anträffats på ett par fyndplatser för östrykska bronsåldersföremål i Finland.¹ Frånsett dessa bronsföremål finnas bland de ovan uppräknade fynden även andra föremål från en senare tid än stenåldern. Av lerkärlsbitarna hör nämligen mer än hälften till Ailios grupp II av Nimisjärvikeramiken, vilken grupp tydligt skiljer sig från stenålderns kamkeramik och bör hänföras till bronsåldern samt måste anses vara samtidig med de ovan nämnda gjutformsfragmenten (Ailio II, s. 195 ff.). Bland de neolitiska lerkärlsbitarna (c. 200 st.) tillhör en del en för Nimisjärviområdet karaktäristisk specialart, som kanske är yngre än den typiska kamkeramiken (jfr Ailio II, pl. 13: 1–4, 10, 15, 17; pl. 14: 26–27; pl. 15: 2–4) och vid vars ornering bl. a. den s. k. snoddkamtekniken (taglad tråd)² kommit till användning. Men även den äkta typiska kamkeramiken är väl företrädd (jfr Ailio II, pl. 13: 5–9). Också en del av den asbestblandade keramiken är synbarligen neolitisk.³

I kulturlagret, som hade pressats mellan och under de av isarna flyttade stora strandstenarna, lågo lerkärlsbitarna och de andra före-

¹ 4936: 13; FM 1918, s. 31 fig. 13.

² Jfr Pälsi, FFT XXVIII: 1 s. 157 ff. samt s. 161 ff.

³ T. ex. sådana bitar som FM 1914, s. 18 fig. 13; jfr här ovan, s. 21 not 1.

målen från olika tider blandade om varandra.¹ Endast den översta delen av kulturlagret hade bibehållit sig något så nära oblandad; där kom i dagen en härdplats, i vilken ett par av de nyss nämnda brons-skivorna blevo funna. Även de andra bronsföremålen, bland dem också det av Hackman som halsringfragment betecknade föremålet fig. 10, ha hittats kring denna eldstad, varför jag tror att härdplatsen och alla dessa bronsföremål äro samtidiga och härstamma från den romerska järnåldern. Samtidiga och delvis kanske ännu yngre äro de i kulturlagrets övre del hittade obrända benen. Men redan de till grupp IIhörande lerkärlsbitarna lågo så spridda i kulturlagret, att de måste anses för äldre än de nämnda bronsföremålen.

Kulturlagret på Sillankorva har således bildat sig under sten-, brons- och järnåldern. Och den fiskrika Nimisjärvi sjön har varit en omtyckt fångstplats redan under ett relativt tidigt skede av stenåldern (den typiska kamkeramikens tid) och fortsatt att vara det genom hela den förhistoriska tiden, ty även fynd från den yngre järnåldern ha gjorts på sjöns stränder.²

Från de övriga fyndplatserna runt omkring Nimisjärvi (Ailio II, nr 193) ha år 1919 följande föremål erhållits: från Pellonpää 2 österbottniska tvärmejslar, 2 förarbeten jämte bitar av stenredskap och slagskärvor (7619: 1–5); från Nimisjärvi eller Raappana hmn ett slipstensfragment (7619: 6); från udden Korpelan padon niemi vid Nimisoja bäck ett fragment av en österbottnisk tvärmejsel (7619: 7); från Patokenttä vid samma bäck ett fragment av ett stenredskap (7619: 8); från Niemelän niemi två förarbeten och en lerkärlsbit från yngre tid än stenåldern (7619: 24–26); från Järventaka strand en Rovaniemihacka, ett kvartsitbryne, ett skadat stenredskap, slagskärvor, en kamkeramisk lerkärlsbit samt ett brottstycke av en gjutform av bränd lera för något mindre föremål, antagligen från bronsåldern (7619: 27–32); från Välijatalo ett par fragment av strälstens-skifferredskap (7619: 33); från Kökkölä 3 tvärmejslar och 4 yxor, av vilka några tillhörta den centralfinska typen (jfr här ovan s. 19 f.) (7619: 34–40), samt från Puhakka en centralfinsk tvärmejsel, en platt handslipsten jämte slagskärvor och fragment av stenredskap (7619: 41–43).

¹ Betecknande för detta förhållande är att skärvor av ett och samma lerkärl hittats vid olika utgrävningar; så ingå t. ex. i nr:ris 3147: 16; 4080: 52; 7526: 16 och 7620: 30 bitar av samma kärl.

² Ailio II, s. 205, not 1.

Lösfynden.

Över dessa meddelas här nedan den sedvanliga tabellen.

	Rätyxor											Summa
		Väggmedformiga och Rovaniemi-hackor	Tväryxor	Tvärmejslar	Hälmejslar	Dubbelmejslar	Smalmejslar	Skafthalsyxor	Andra skafthålsvapen	Spjut- och pilspetsar, flintsägar	Diverse redskap	
Åland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Egentliga Finland	1	—	1	2	—	—	—	3	—	1	—	8
Nyland	4	1	1	3	6	1	—	—	3	—	—	20
Nedre Satakunta	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
Övre Satakunta	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	2
Södra Tavastland	1	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	4
Norra Tavastland	—	—	—	1	1	—	—	—	2	1	—	6
Södra Savolaks	1	—	—	2	—	—	—	—	1	1	1	6
Norra Savolaks	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	3
Södra Karelen	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	2
Norra Karelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Södra Österbotten	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Mellersta Österbotten	—	—	—	1	1	2	—	—	—	—	—	4
Norra Österbotten	—	3	3	1	1	1	1	—	—	—	—	4
Ostra Österbotten	—	2	—	1	—	—	—	—	1	—	—	4
Lappland	—	1	—	—	—	—	—	—	6	2	—	9
Summa	8	7	5	15	12	6	1	3	9	9	3	785

Efter socknarna fördela sig lösfynden på följande sätt:

Egentliga Finland: Nousis 2, Rusko 2, Sagu 1, Suomusjärvi 2, Virmo 1. Nyland: Karis 1, Kymmene 1, Kyrkslätt 3. Mörskom 1, Nummis 1, Sippola 1, Tusby 1, Veckelaks 10, Vichtis 1. Satakunta: Alastaro 1, Eura 1, Orihvesi 1, Ruovesi 1. Tavastland: Ackas 1, Hollola 2, Keitele 4, Pälkäne 1, Saarijärvi 1, Viitasaari 1. Savolaks: Karttula 1, Kerimäki 6, Kuopio omnejd 1, Pielavesi 1. Karelen: Jaakkima 1, Pyhäjärvi 1. Österbotten: Muhos (?) 2, Muonio 2, Pudasjärvi 1, Pyhäjoki (?) 1, Ranua 1, Storå 1, Suomussalmi 2, Säräisniemi 1, Utajärvi 1, Övertorneå 11. Lappland: Enare 2, Kittilä 6, utan närmare uppgifter men troligen från Lappland 1.

Av rätyxorna kan en i Virtaa by i Alastaro sn funnen räknas till samma primitiva typ som FM 1918, s. 24 fig. 6 (7649). — Bland föremålen på tabellens andra kolumn finns två typiska karelska

vagg med formiga hæckor, hittade i Veckelaks i Östra Nyland och i Suomussalmi i Östra Österbotten, således importgods; en stor de vaggmedformiga yxorna närlägande tväryxa av strålstensskiffer från Säräisniemi i Östra Österbotten (7568) och 4 st. Rovaniemis hæckor, av vilka 3 äro från Övertorneå i Norra Österbotten, en fjärde från Enare i Lappland. På Enare-hackan (7488: 5) finnas in-knackade fördjupningar för fastbindning av skaftet. — Bland tvär-yxorna förtjäna att framhållas två den centralfinska typen nära-

Fig. 4. Korsformigt skafthålvapen, täljsten. Mossfynd,
Jaakkimasn (Södra Karelen), Kalksaloby,
hmnet n:o 9 (7443: 1). $\frac{2}{5}$.

stälende (jfr här ovan s. 19 f.) jämförelsevis primitiva exemplar, funna vid gränsen mot Lappland i Muonio sn¹ (7651: 1, 2); också tidigare ha dylika redskap hittats i landets nordligaste trakter.²

Skaftålsyxorna höra alla till den båtformiga typen; 2 äro fragmentariska, den tredje, en hel yxa, har hittats i samma Tarvais by i Virmo sn som gravfyndet FM 1917, s. 48, och är antagligen även den ett gravfynd (7569). — Av de övriga skaftålsvapnen äro 5 vanliga runda eller ovala hålstenar, 2 (bland vilka den ena f. i Suomussalmi i Östra Österbotten) höra till den spetsovala eller rom-

¹ Den ena f. på Jerisjärvi-Saari hmns mark liksom den FM 1918 s. 25 avbildade vackra krumryggiga hälmejseln.

² FM 1914, s. 52 fig. 8.

biska typen (Ailio 1, fig. 26, 27) och de återstående två till de med sidoutsprång för fastbindning av skaftet försedda skafthålvapen (fig. 4), vilka jag med den i Skandinavien använda termen vill kalla den korsformiga typen. För denna typ, som torde ha utvecklat sig i vårt land ur skandinaviska förebilder, har redogjorts i senaste översikt (FM 1918 s. 27 ff). Av de därefter, under åren 1918 och 1919 inkomna exemplaren påminner den ena, som hittats i Viitasaari i Norra Tavastland, närmast om exemplaret Aspelin fig. 68 (7597). Den andra, fig. 4, har hittats i Jaakkima sn i Södra Karelen, i Kalksalo by på stranden av Saikkosenlampiträsk i uppodlad kärrmark, där den låg under torven, insjunken i leran. Vapnet är av samma slags täljsten som det FM 1918 s. 28 avbildade exemplaret, och egentligen också av samma typ, ehuru den korta (måhända genom omslipning förkortade) kroppen och de ovanligt långa utsprången ge det ett alldeles annat utseende. Det nedåt starkt utvidgade långovala hålet har fullbordats genom filning. Utsprången med sina »gjutsömmar» och sina vulster kring ändarne ha synbarligen fått sin form under inflytandet av båtyxorna. Även de två parallella färorna ovanom hålet efterbildar sannolikt gjutsömmen på båtyxan. Liknande färor ses också på andra ställen å vapnet. På utsprångens ändar finnes en krets med korta strålformiga streck. Att döma av de från båtyxorna länade dragen härstammar vapnet kanske redan från 3. perioden.

Av spjutspetsarna och de andra i samma kolumn uppräknade föremålen äro intressantast de på stranden av Jerisjärvi¹ i Kittilä sn, Lappland funna skandinaviska skifferpilspetsarna (7627: 1–6), av vilka tre äro framställda i fig 5. Tillsammans med de avbildade exemplaren hittades mittdelarna av tre dylika smala skifferspetsar. En av pilspetsarna (fig. 5) är hel, fragmenten företräda minst 4, kanske 5 särskilda spetsar. Då tre av fragmenten sakna skaftdel, kan det icke avgöras, om alla varit försedda med hullingar. Den hela pilspetsen och en av mittdelarna är av röd,² de andra av grå skiffer. Angående förekomsten av nordskandinaviska skifferföremål i våra fynd hänvisar jag till en tidigare publikation.³ Detta fynd tyder nästan på en boplats — på fyndstället hittades bl. a. kol i jorden — och det är möjligt att framtida forskningar på fyndplatsen skola bevisa att bosättningssområdet för den av skandinaviska skifferföremål karaktäriserade kulturen sträckt

¹ På en holme i samma sjö, men i dennas inom Muonio sn belägna del ha hittats den FM 1918 s. 25 avbildade hälmejseln och en av de här ovan omnämnda tväryxorna av centralfinsk typ.

² Jfr Ailio I, s. 69 ff.

³ Europaeus, Översikt av den skandinaviska importen etc i Studier tillägnade O. Almgren 1919. (Detta fynd har i dess helhet kunnat omnämñas i not 4 på s. 299).

Fig. 5. Pilspetsar
med hullingar,
skiffer. Kittilä
sn (Lappland),
F. Rauhalas ny-
bygge vid Jeris-
järvi sjö (7627: 1,
3, 4). $\frac{1}{2}$.

Fig. 6. Stenredskap med
skafränna, Kerimäki
sn (Södra Savolaks), utan
närmare fynduppgifter
(7473: 3). $\frac{2}{5}$.

Fig 7. Klubba med skafränna, sandsten. Enare sn
(Lappland), Törmänen by, stranden av Ivalo-älv
(7488: 6). $\frac{2}{5}$.

sig i norr över till finska sidan. — Till samma kolumn har också hämförts en i Nousis i Eg. Finland funnen skandinavisk flintsåg (7652); för de skandinaviska flintföremålen i våra fynd har jag redogjort i den i not 3 på sidan 32 nämnda uppsatsen.

Av föremålen i den nästsista kolumnen må till först nämnas det i fig. 6 avbildade redskapet från Kerimäki i Södra Savolaks, tillsvidare ett unicum i våra fynd; det har fyrkantig genomskärning och är format genom bultning; materialet är sandsten eller kvartsit; den ena änden är snedslipad, den andra avsmalar på alla fyra sidor till en pyramidformig spets. Dess härkomst från stenåldern kan anses tvivelaktig. — De två andra till samma kolumn hörande föremålen utgörs av klubbar med skaftrännna (7488: 6, 7); den ena av dem, fig. 7, är funnen i Enare sn i Lappland tillsammans med en av de här ovan nämnda Rovaniemihackorna, den andra torde också härstamma från Lappland, ehuru närmare fynduppgifter saknas. Båda äro av sandsten. Det avbildade exemplaret synes, såsom ofta är fallet med hälstenar, vara tillverkat av en slipstensbit; på den finnes nämligen nästan konkavt slipade ytor och en fåra, sådana de ofta förekomma på mindre sandstensslipstenar. Denna klubbtyp har i vårt land ett nordligt utbredningsområde. De nya exemplaren inberäknade ha av densamma i Finland hittats 25 st.,¹ av vilka 5 i Lappland, 14 i Österbotten, 4 i Norra Tavastland och 2 i Nedre Satakunta. Av exemplaren från Satakunta är det ena funnet på boplatsen vid Lammila i Hinnerjoki,² vilken hör till den västfinska kamkeramiska gruppen och bör dateras till båtyxkulturens tid. Typens nordliga utbredningsområde, som i huvudsak sammanfaller med de här funna skandinaviska skifferföremålets gebit, antyder att detta redskap spritt sig till Finland från norra Skandinavien, där dylika stenkubbor synas vara jämförelsevis talrika,³ medan de h. o. h. saknas i Karelen och i största delen av södra Finland.

¹ Bland dessa finns tre stycken, vilka av den smala rännan att döma kunna vara sänkstenar. Platta stenhamrar som FM 1918 s. 19 fig. 2, ha icke upptagits i förteckningen.

² SM 1911 s. 77 fig. 4.

³ Montelius, Minnen från vår forntid I, fig. 254, 256; A. W. Brøgger, Den arktiske stenalder i Norge, s. 86 f.

II. Bronsåldern.

Satakunta.

Eura sn. Av dr A. M. Tallgren undersöktes år 1918 ett ovalt röse på Lähteennäs i hmns mark ca 3 km S om Panelia station. För undersökningen har T. redogjort i SM 1918 sid. 18–20. Röset innehöll 2 hällkistor, den ena innanför, den andra utanför en oval inhägnad eller mur av liggande flata stenar. Den större kistan har möjligen innehållit ett sedermera förmultnat obränt lik. Utanför dess nordöstra ände och delvis inom kistan lågo brända ben. Sådana funnos även i och utanför den andra kistan, där de lågo både på och under bottenstenarna. Ytterligare hittades brända ben på 2 ställen vid rössets södra ände (7412: 1–7).

Österbotten.

Säräisniemi sn. Till bronståldern torde kunna hänföras ett antal kärlfragment av asbestblandad lera av Ailios grupp II (ifr. Ailio, Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland I sid. 197, Abb. 88–96) och ett fragment av en gjutform av lera till ett obestämbart föremål, som ha hittats på stranden av Niemijärvi sjö, de förra på Sillankorva fyndplats (7526, 7619), den senare vid Järventaka (7619: 32) (jfr Europaeus redögörelse här ovan sid. 27 f.).

III. Järnåldern.

Inventariets ökning utgjorde år 1918 endast 63 och 1919 223 katalognummer för järnålders fynd från Finland. Av förvarven kommo på den förromerska järnåldern år 1919 5, den romerska järnåldern år 1918 6, år 1919 4 nummer, på folkvandringstiden 16, resp. 129 nummer och på vikingatiden 41, resp. 85 nummer. Om katalognumrens betydelse se FM 1915 sid. 20. — Gåvor av föremål från järnåldern har museet under nämnda år mottagit av greve C. A. Armfelt, bonden H. Mannil i Vörå, dr C. A. Nordman, stud. R. Rosén, kyrkoherden V. Salminen, trädgårdsarkitekten B. M. Schalin, stud. I. Sofronoff, bankdirektör J. Tegengren.

Aldre järnåldern.

a. Den förromerska järnåldern.

Med full visshet kan intet av de under åren 1918 och 1919 inkomna fynden hänföras till denne period. Likväld måste möjligheten av en så tidig datering medgivas angående nedan beskrivna, av dr A. M. Tallgren framgrävda fynd i Letala och Lojo socknar.

Egentliga Finland.

Letala s.n. På det i översikten över 1912 års förvärv (FM 1914 sid. 55) beskrivna gravfältet vid Untamala by undersökte dr Tallgren år 1919 två mindre jordblandade rösen (t och i). Röset t, delvis förstört genm sandtäckt och genom att en väg letts över det, var ca 6 m långt, 4–5 m brett och 22–30 cm högt och bestod av 1 à 2 varv mindre stenar med jordfyllnad. I rösens mitt fanns en i norr och söder orienterad 2,60 m lång och 0,60–0,70 m bred grop, vars botten låg 40–50 cm under den ursprungliga jordytan. Gropens rand var kantad med större stenar, bland vilka den största var en ca 75 cm lång och 60 cm hög häll. Även de över gropen lagda stenarna voro något större än de andra. Gropen var fylld med askblandad kulturfjärd, i vilken dock ej funnos skörbrända stenar eller kol. Mitt i gropen låg på bottnen ett söndrigt med en järrnit försedd järnbeslag, vid vilket några trärester sutto kvar. Röset innehöll varken brända eller obrända ben. (7592: 6). — Röset i, 6 m \times 0,45–0,50 m, var av samma beskaffenhet som t. På bottnen av den i NW–SO orienterade 2,80 m långa, 0,70 m breda och 0,70 m djupa gropen låg en kniv. (7592: 5).

Nyland.

Lojo s.n. På Ekudden å Jalassaari ö i sydvästra delen av Lojo sjö finnes ett antal mindre jordblandade rösen, av vilka dr Tallgren år 1919 undersökte det största. Röset låg 21 m över sjöns nivå, var kvadratiskt med 7 m långa sidor och 30–45 cm högt. I dess västra del funnos 2 varv stenar, som lågo i ett 20–40 cm mäktigt kulturskikt. Här hittades en liten järrning och en benbit (7595: 1–3). Den östra delen blev icke undersökt. Liknande rösen finnas i den närliggande Arorinne-hagen å Iivari hmns mark på samma holme. I ett av dessa har dr A. O. Heikel år 1901 funnit ett spiralarmband av brons och lerkärsbitar med gropornament av epineolitisk karaktär¹.

b. Den romerska järnåldern.

Egentliga Finland.

S. Marie s.n. Från det stora gravfältet vid Marttila i Sarjamäki by (FM 1918, sid. 1–10, 34) ha åter många fynd kommit till Nationalmuseet, en del av dem från romerska järnåldern, de flesta från yngre perioder. Av en arbetare hittades innanför nybygget (inom området C VIII på kartan FM 1918, sid. 5) ett två gånger

¹ A. Hackman, Om Nylands kolonisation under järnåldern. Historisk Tidskrift för Finland 1917, sid. 243 f.

hopböjt litet tweeggat svärd med en liten klotformig knapp (fig. 8) och en spjutspets med holk av samma huvudtyp som FM 1918 sid. 3 fig. 22. Vid undersökning av detta fyndställe hittade dr Tallgren ytterligare en järnsax, en liten järnbit och brända ben (7451: 1–5).

Halikko sn. Av greve C. A. Armfelt förarades till museet en liten spjutspets med holk och avrundad mittås (fig. 9), som hittats i närheten av stallet på Åminne gård (7570). Spjutspetsen är överdragen med en tunn hinna av gul metall (brons), som i sin tur är delvis täckt av järnrost. Där rosten skrapas bort, träder den gula hinnan fram. På holken, i vars yta rosten frätt djupa gropar, har det gula metallöverdraget på några få ställen nära försprungit. Direktör J. Aschan har på min anhållan analyserat rosten på bladet och funnit den vara järnoxid. Några spår av koppar kunde ej påvisas i den analyserade splittran. »För att försöka eftergöra den tunna gula metallhinnan på spjutspetsen, skriver hr A., nedsmältes (på materialprovningsanstalten vid Tekniska Högskolan) brons, bestående av 10 % tenn och 90 % koppar, i en elektrisk ugn, varpå spetsarna av en sax, vilka blivit väl rengjorda från rost med smergelpapper och först litet uppvärmda i ugnen, neddoppades i den smälta metallegeringen och snart åter upptogos därifrån. Därpå insattes saxens spetsar i en degel, fylld med träkolspulver, och upphettades i denna under två timmar vid 600–800 ° C temperatur, varefter största delen av bronslagret, som betäckte spetsarna, bortfilades. Härvil visade det sig att spetsarna blivit överdragna med ett likadant överdrag av gul metall som den undersökta spjutspetsen.» Undersökningen torde vidhändene att spjutspetsen i förhistorisk tid blivit neddoppad i en bronslösning.

Tavastland.

Saarijärvi sn. Det lilla antalet i Finland funna romerska kopparmynt har ökats med ett nytt¹. Vid dikesgrävning i Ramsi

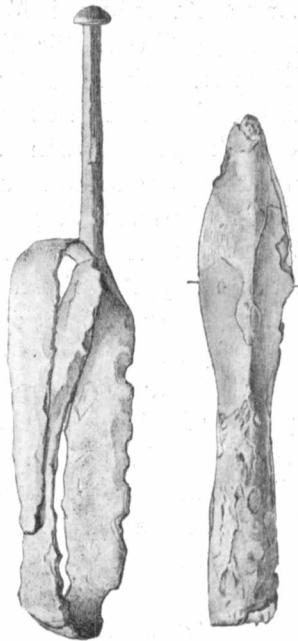

Fig. 8. Hop-
böjt svärd.
Marttila, Sa-
ramäki by,
S. Marie sn
(7451: 1). 1/3.

Fig. 9. Spjut-
spets. Åmin-
ne gård, Ha-
likko sn
(7570). 2/5.

¹ Den senaste förteckningen av dessa myntfynd finnes i FM 1918 sid. 36, 37.

h m n s Kvarnåker i Mahlu by har år 1911 hittats ett koppars mynt (7594: 2) för Trajanus (98–117). Myntet, som 1919 sändes till museet är mycket nött, men synes överensstämma med beskrivningen i H. Cohens Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain, Paris 1859, II sid. 66 nr 416. (På framsidan kejsarens lagerkrönta huvud vänt åt höger med omskriften: Imp Caes Nervae Traiano Aug Ger Dac PM TR P Cos VPP; på åtsidan Roma stående vänd mot vänster, med kask på huvudet och hållande ett spjut i vänstra och en liten Victoria i högra handen; vid hennes fötter en knäböjande och bönfallande dakier.)

Myntet är det andra metallföremålet från romerska järnåldern, som är funnet i Norra Tavastland. Det tidigare fyndet är en spjutspets med skarp mittås, funnen vid Hilmo i Viitasaari sn (Hackman, sid. 32, pl. 17: 1). Ovala eldstenar ha i denna trakt hittats i jämförelsevis stort antal. Alla dessa fynd äro dock lösfynd; gravar från romerska järnåldern ha ännu icke blivit upptäckta där. Vi sakna således ännu bevis på en så tidig fast bosättning i denna landsdel.

Österbotten.

Lillkyrö sn. Några m från fyndplatsen för den av Hackman sid. 79 pl. I: 1 publicerade romerska kastrullen på Pääkköön mäki backe i Perkiö by har i ett förstört röse hittats en holkyxa av järn (7590: 20).

Säräisniemi sn. Vid uppförandet av en bro över Nimisoja å vid Sillankorva hittades på samma ställe, där tidigare stenåldersfynd kommit i dagen (jfr. sid. 27 ff.), det i fig. 10 avbildade fragmentariska bronsföremålet, som enligt min åsikt är ögleänden av en stor

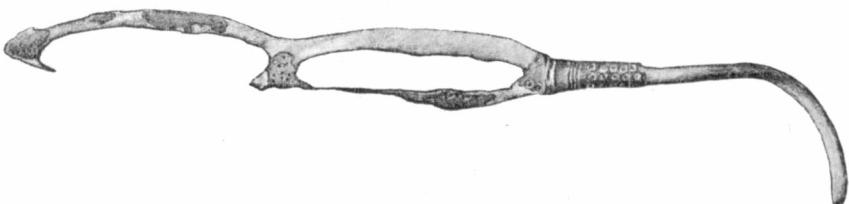

Fig. 10. Fragment av en halsring (?) av brons. Sillankorva vid Nimisjärvi sjö, Säräisniemi sn (7526: 1). 4/5.

halsring med öglor och knoppar av typen Montelius, Svenska Fornsaker fig. 343 (7526: 1). Dubbelöglans ram har varit belagd med silverbleck, som är ornerat med inslagna kretsar. Av denna beläggning återstår blott några rester. Tenen är närmast öglan facetterad och likaledes belagd med silverbleck. Öglans storlek och den omständigheten att den på det smalaste stället har vuxit ihop, varigenom två

bakom varandra liggande öglor bildats, tyda på degeneration. Föremålet torde kunna dateras till 4. seklet e. Kr. Det är det första mest föremålet från romerska järnåldern i denna avlägsna trakt.

Åland, Satakunta, Savolaks, Karelen och Lappland.

Inga fynd från romerska järnåldern.

Av eldslagningstenar har museet under åren 1918 och 1919 mottagit blott ett exemplar, som tidigare har hört till barberaren H. Kestis samling i Uleåborg (7464: 5). Om fyndorten föreligga inga uppgifter.

c. *Folkvandringstiden.*

Egentliga Finland.

Rusko s.n. I Märttelä (Merttilä) by hittades på Hiisi-mäki backe i närheten av Päijäinen hmns boningshus vid plantering av äppelträd en spjutspets med lång holk och smalt blad av den i Finland talrikt förekommande typen Hackman pl. 19: 2 (7452: 3).

Vehmo s.n. Från folkvandringstiden eller möjligen redan från romerska järnåldern härstammar ett av dr Tallgren år 1918 undersökt jordblandat röse på Iso-Köykkä backens sydöstra sluttning i Rahkamala by. Röset, över vilket den under byggnad varande järnvägen Åbo–Nystad skulle dragas fram, mätte ca 15 m i diameter, bestod av 2–3 varv stora stenar med sandfyllnad och hade i mitten en stor 2,5 m hög centralsten och en krans av stora kantstenar, av vilka några varo »jordfasta». Söder om mittstenen fanns ett 1,40 m×1,50 m stort område, där jorden var mycket svart och innehöll större kolbitar. Möjligen platsen för bålet. Något åt W från detta ställe hittades mycket brända ben mellan bottenstenarna i den gula sanden. Bland benen låg en fragmentarisk järnkniv (7472: 4, 5). — Vid rösens norra rand gjordes ett annat fynd, som härrör från en sekundär begravning under vikingatiden. Där hittades nämligen två på varandra lagda tweeggade svärd med guldtauscherade trekantiga knappar och raka guldtauscherade parerstänger. Det ena svärdets knapp med halva fästet var avbruten och låg i närheten av spetsarna. (7472: 1, 2). Röset låg enligt Tallgren ca 19 m över havsytan.

Satakunta.

Eura s.n. Av studeranden I. Sofronoff har som gåva insänts en dolkliknande spjutspets med tånge av typen Aspelin fig. 1360 från slutet av folkvandringstiden, hittad på socknens begravnings-

plats, det genom tidigare fynd från samma period och från vikingatiden kända Lauhianmäki (7414).¹

Lempäälä sn. Till 8. eller 9. seklet torde två spjutspetsar kunna hämföras, som 1918 hittades på A. Henrikssons tomt å Ilus hmns mark ca 300 m S om kyrkan. Den ena spjutspetsen har kort holk och ett långt smalt och platt blad (jfr. Aspelin 1458), den andra — av typen Aspelin 1651 — tånge, medellång »hals« och långt blad med två korta färnor på vardera sidan om den avrundade mittåsen (7471: 1, 2).

Tavastland.

Ackas sn. Ingenjör E. F. Holmberg har åt museet förärat den övre delen av en trattformig sköldbuckla (jfr. Hackman sid. 280 fig. 178), som hittats i trädgården S om byggnaden på hans villaområde Mainiemi vid Toijala station (7513). Från samma område föreligga redan många fynd från järnåldern.

Kalvola sn. I ett vid nyodlingsarbete till största delen förstört jordblandat röse ca 200 m N om Rantala hmni i Taljala by hittades en fragmentarisk tveeggad svärdsklinga, holken med den facetterade halsen till ett »spiskraft» av järn (jfr. FM 1916 sid. 164 fig. 36 d), ett likarmat spänne av vanlig finländsk typ (jfr. Aspelin 1228), lerfärlsbitar utan ornament, lerklining, slagg, brända och obrända ben (7427: 1–8). Fyndet kan hämföras till tiden omkring år 600 e. Kr.

Sysmä sn. På en med buskar beväxt kulle ca 180 m W om Supittu torp, Karilanmaa by, och ca 13 m från fyndstället för det i 1910 års översikt i FM 1911 sid. 55 omnämnda svärdet ligger ett lågt oregelbundet fyrkantigt jordblandat röse, som 1919 och 1920 undersöktes av mig. Längd ca 4,5 m, bredd ca 3 m, höjd 30–40 cm. Två å tre varv medelstora stenar med jordfyllnad. I det 10–25 cm mäktiga kulturlagret mellan stenarna hittades huvudsakligen inom rössets mellersta del brända ben samt följande fornäsker: en spjutspets av typen Hackman pl. 19: 2 men med smalare blad, holken till en annan spjutspets, 3 fragment av den långa halsskenen till en kastspjutspets sannolikt av typen Prähistorische Zeitschrift 1914 sid. 154 fig. 57 i, 2 trattformiga sköldbucklor av typen FM 1897 sid. 61 fig. 8, 2 fragment av sköldhandtag samt 10 sköldspikar med halvsfäriska huvud, 2 spikar med platta runda och 3 med små klotformiga huvud, vilka sannolikt också hört till skölden, en stor kniv, fragment av 3 mindre knivar, ett fragment av ett bronshjalte till svärd eller kniv, en bit av det rännformiga sidobeslaget av brons till svärds-

¹ Jfr. Appelgren-Kivalo, Finnische Trachten aus der jüngerem Eisenzeit, Suomalaisia pukuja myöhemmältä rautakaudelta, sid. 3 f.

eller knivslida, 2 smala tunna bronsskivor (beslagdelar?), ett litet rektangelformigt dubbelbeslag av järn, vars övre yta är prydd med försilvrade men nu nästan utplånade djurornament i Salins stil II (djurens konturlinjer utfyllda med sicksacklinjer, likaså ramen omkring djurbilderna, jfr. för denna detalj Salin, Altgermanische Tierornamentik fig. 546); den enda kvarsittande niten är av brons; ett näbbformigt silverspänne av ny typ (fig. 11), ett likarmat spänne av svensk typ (jfr. Fornvännen 1908, sid. 270 fig. 146), den i mitten förtjockade strängen och halva spiralen till ett bågspänne, ett fragmentariskt armband av typen Aspelin 1581, 4 bronsspiralrör, bland vilka dubbel-

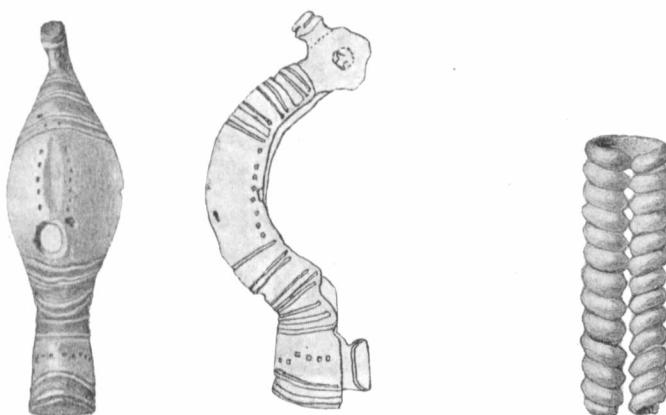

Fig. 11 och 12. Fynd från ett gravröse invid Supittu torp,
Karilanmaa by, Sysmä sn.

11. »Näbbformigt» spänne av silver (7591: 11). $\frac{1}{1}$. —
12. Spirallagt bronsband (7591: 10). $\frac{1}{1}$.

spiralen fig. 12, en liten lerpärla, obestämbara fragment av järnföremål, klumpar av smält brons och brända ben (7591: 1–53; 7732: 1–5). Utanför rössets sydvästra hörn hittades ett 80-tal oornerade lerkärlsbitar. Åt väster fortsattes röset av en ca 2,10 m lång och 1,50 m bred stenläggning, synbarligen en särskild grav. Här hittades utom brända ben, kol och slagg ett runt bronsbeslag från toppen av ett knivskäft, två knivar, ett bryne och ett eldstål (ett nytt bevis på eldstålets tidiga förekomst i Finland). — Dylika flatgravar med stenläggning funnos även strax norr om röset. Fynden utgjordes, fördelade efter grupper, av en stor kniv, ett armbandfragment = Aspelin 1581, lerkärlsbitar utan ornament, näverremsor (dessa näverbitar lågo i kulturlagret under stenar och voro säkert samtidiga med gravgodset), brända ben; — ett litet likarmat spänne av finländsk typ (jfr. Aspelin 1228), ett obestämbart bronsfragment, järnfragment, en bit av ett snidat benföremål (nål?), oornerade lerkärlsbitar, brända

ben; — 2 små likarmade spären av nyssnämnda typ, lerkärlsbitar, brända ben (7732: 6–33). — Supittugravarna synas kunna dateras till slutet av 500-talet eller senast till tiden omkring år 600.

Österbotten.

Vörå sn. På Korpbacken på Ruthshmns mark ungefär 1 km SW om Andiala by hittades vid sandtäckt en tveeggad svärdsklinga, som av bonden Henrik Mannil förärades till museet (7510). — På Lågpeltbacken, ungefär 3,5 km W om Koskeby, stå vid ran- den av en stor sandtäckt resterna av tre kummel. Dessa undersöktes år 1919 av mig. — I den nordligaste graven hittades ett litet likarmat bronspänne av norsk typ (fig. 13, jfr. Oldtiden 1910 sid. 85 fig. 71), ett skadat degenererat bronspänne med bred fot och kort nälhållare (fig. 14), delar av en fin bronsked som Hackman 7: 12, några pärlor

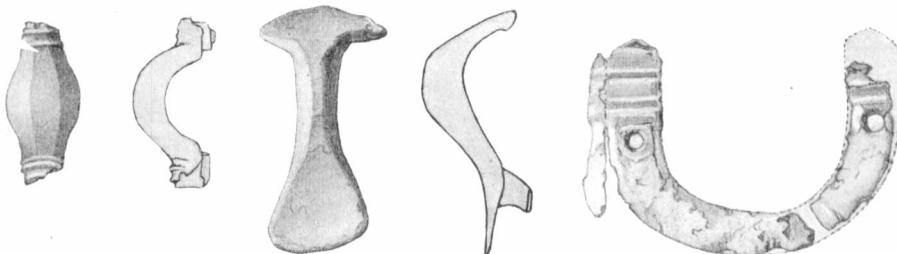

Fig. 13–15. Fynd från det nordligaste kumlet på Lågpeltbacken, Koske by,
Vörå sn.

13 och 14. Två skadade bronspännen (7589: 4 och 12). $\frac{3}{4}$. — 15. Doppsko
av brons med förgyllda färnor (7589: 20). $\frac{3}{4}$.

(1 stor bärnstenspärla, 4 pärlor av genomskinligt blått resp. ljusgrönt glas, 3 av glasfluss och 3 av lera), fragment av en bronsnål, en liten bronssölja av typen Hackman 6: 19, 2 små bronsringar, en med förgyllda färnor prydd doppsko av brons till svärdsslida (fig. 15), ett treryggat bronsband (möjligt beslag till svärdsslida), ett bågformigt järnbeslag med en, ursprungligen kanske två nitnaglar, 3 pilspetsar av vilka en med hullingar, små järnfragment, som sannolikt härröra från ett svärd och en kniv, 2 obestämbbara bronsfragment, en tärningsformig sten som Hackman 14: 8, något litet brända ben, kliningsbitar, slagg och kol (7589: 1–30). — Det mellersta kumlet innehöll en bronsbygel (fig. 17), en mängd skivformiga järnstycken — sannolikt fragment av en svärdsklinga —, en pilspets, tornen till en remslöja (fig. 16), en pärla av genomskinligt blått glas och en glasmosaikpärla, en bit flinta, lerklining, några obrända djurben, brända ben. I en från kumlets södra rund utgående fyrkantig stensättning hittades dessutom brända ben, en knapp av förgyllt brons av precis samma form och

med samma ornament som knappen Hackman pl. 7: 5 och en »fågelnål» som Hackman 6: 7. (7589: 31–47). — Ur resterna av det nästan helt och hållet förstörda tredje kumlet framgrävdes ett hjulformigt hängsmycke (?) av samma form som spännet FM 1917 sid. 60 fig. 12 men utan emaljinläggning, en liten bärnstensspärla, en kniv, en spik, några järnfragment, några obrända och brända benbitar (7589: 48–56). De tre kumlen kunna dateras till 6. seklet. — I västra delen av Gulldyntbacken, i vars östra ände det berömda gravfältet från folkvandringstiden (jfr. bl. a. Aspelin fig. 1255–1280) befinner sig, här bankdirektör Jacob Tegengren framletat många lerkliningsbitar. Dessa lerstycken ligga på några decimeters djup under jordytan dels i ett tunnt kulturlager, dels i sanden och torde härröra från klenhus, som möjligen voro samtidiga med gravfältet (7589: 57).

Lillkyrö sn. På området Vuorenmaa strax sydost om Iso Perkiö by ligger ett sönderplockat kummel, som jag undersökte år 1919, emedan Mairoo hmns boningshus skulle flyttas till dess plats. Strax söder och öster om ett stort erratiskt block i kumlets mitt hitades mellan och under bottenstenarna en mängd brända ben samt följande föremål, som härstamma från 6. seklet: ett bågspänne som Hackman 4: 7, ett fragment av fotänden av ett stort degenererat spänne »med omslagen fot» (jfr Hackman 2: 2), axeln och halvä nälspiralen, sannolikt tillhörande samma spänne, flera fragment av en halsring av brons som Hackman 9: 4, en bronsring som Hackman 15: 6, 8, 10, en bit av en genomskinlig blå glaspärla, 9 små bitar av tällda benföremål — nål, sked eller pilspets, bitar av brons- och järnnålar, mindre järnfragment (7590: 1–19).

Åland, Nyland, Savolaks, Karelen och Lappland.

Inga fynd från folkvandringstiden.

Yngre järnåldern.

Åland.

Saltvik sn. Det i senaste översikt FM 1918 sid. 44 omnämnda brynet (7356) har enligt dr R. Hausen hittats år 1864 i en numera

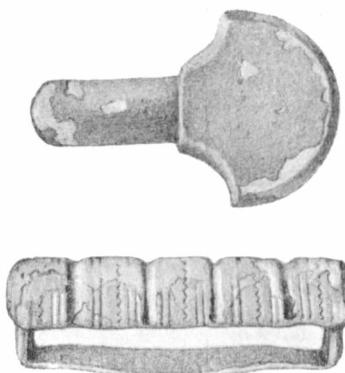

Fig. 16 och 17. Fynd från det mellersta kumlet på Lågpelt backen, Koske by Vörå sn.
16. Tornen till en remssörlja, brons (7589: 37). 1/1. — 17. Bronsbygel (7589: 34). 1/1.

till familjegrift inredd ätnehög å Germundö säteri. Högen innehöll för övrigt ej annat än benbitar och — så vitt dr H. minnes — nitnaglar.

Egentliga Finland.

S. Marie sn. Från slutet av folkvandringstiden eller början av vikingatiden är en spjutspets med holk samt långt och smalt platt blad, vilken hittats i hönsgården på Marttila i Saramäki by (7603: 3). — Ett litet stycke S om nybyggnaden på Marttila, där dr Tall-

Fig. 18–21. Fynd från en skelettgrav på Marttila gård, Saramäki by, S. Marie sn.

18. Flätad halsring av silver (7603: 4). $\frac{1}{2}$. — 19. Finger-
ring av silver (7603: 21). $\frac{1}{2}$. — 20 och 21. Två häng-
smycken av silver (7603: 24, 23). $\frac{1}{2}$.

gren framgrävde de i FM 1918, sid. 1–10] beskrivna fynden, har samme forskare år 1919 stött på en rikt utstyrd obränd kvinnograv från 900-talet. Den ca 60 cm djupa gravens botten var belagd med mindre stenflisor. På detta underlag låg den av bräder hoptimrade kistan, som var 1,75 m lång och 48–50 cm bred. På likets huvud, som låg mot N, funnos rester av en med bronsringar fällad ylleduk. Under huvudskälen låg en flätad silverring (fig. 18), vilken således icke varit använd som halsring utan prytt bakhuvudet (jfr. det analoga fallet i en skelettgrav i Lembois FM 1918 sid. 47). På halsen har funnits ett pärlhalsband, vars glas-, emalj- och lerpärlor hade rullat på likets bröst och under huvudet. På brösten lågo två med

en bronsked förenade runda spännbucklor av brons av typen FM 1897 sid. 6 fig. 6 (typ D). Tre i var sin ring hängande silvermedaljoner med skandinaviska djurornament i 900-talets stil (fig. 20 och 21) ha sannolikt varit ursprungligen fästa vid bronskeden. Något längre ned på bröstet fanns ett hästskospänne av silver (jfr. Aspelin 1509). På vänstra handleden, som låg över buken, satt ett silverarmband (jfr. Aspelin 2184), högra handen pryddes av 2 fingerringar av silver, av vilka den ena har mittsköld (fig. 19), den andra är jämnbred i mitten med avsmalnande om varandra gående ändar. Vid vänstra höften låg en kniv med rester av slidans bronsbeslag, invid kniven en skära, vid vänstra foten en sax med smala skalmar och ringformigt huvud. Tvärs över skenbenen hittades rester av förklädets med insydda bronsringar och stjärnformiga bronsspiralsmycken prydda fäll. — Kistan har varit täckt av jord och stenar, av vilka några varo skörbrända. Att döma av brända benstmular och några lerkärsbitar, som hittades både ovanom och uti skelettgraven, har denna blivit anlagd i någon äldre brandgrav. — Strax öster om likets vänstra höft samt nordost om gravens huvudände hittades förkolnade kornkorn på 40 cm djup. Tallgren anser det otvivelaktigt att dessa korn äro från förhistorisk tid. Utanför graven hittades söder om fotänden ytterligare en järnsölja, en böjd järnten, en kniv, två hängsmycken av brons av typen Aspelin 1535, fragment av en sländtrissa av ben, slagg, en hästtand (7603: 4–53). — I torparen Tuominens potatisland på Mulli hmns mark i Kärla by, där tidigare fynd från yngre järnåldern gjorts (jfr. FM 1917 sid 70), har hittats en spjutspets, vars holk är prydd med kilformiga färor (7512; jfr. Aspelin 1295). Vapnet kan dateras till tiden omkring år 900 eller 900-talets förra hälft.

Rusko sn. På den sid. 39 omnämnda Hiisimäki backen i Märttelä by gjordes vid vägbygge det intressanta fynd, för vilket dr Tallgren har redogjort i FM 1919 sid. 11–14. Här hittades nämligen invid en stor jordfast sten ca 20 cm djupt en fragmentarisk våg med två skålar, 8 viktlod och en dosa av brons, i vilken ursprungligen hade förvarats (anf. st. fig. 1–3; 7452: 4–6). Vid undersökning av fyndstället blottade dr Tallgren en härdplats mellan tre större stenar, vars botten var bestruken med lera (7603: 2).

Vehmo sn. Sid. 39 äro redan de två invid röset på Iso Köykkä backen i Rahkamala by funna vikingasvärdens (7472: 1, 2) omnämnda. — Ej långt från detta fyndställe hittades invid torparen Mäkinens boningshus en spjutspets av typen Aspelin 1294 (7472: 3)

Nykyrko sn. I torparen A. Bloms rovland på Luukkala hmns mark i Hallu by hittades ett »hästskospänne» av brons som Aspelin 1539, den ena halvan av ett bronsarmband av typen Aspelin

1624 samt ett fragmentariskt armband av samma typ men smalare. Av dr Tallgren utförda grävningar på stället förblevo resultatlösa (7592: 1–3).

Letala sn. I en Niemi hmn tillhörig åker i Untamala by hittades likaledes ett armband av typen Aspelin 1624, en typ som hör till de i Finland under vikingatiden allmännast förekommande (7592: 4).

Satakunta.

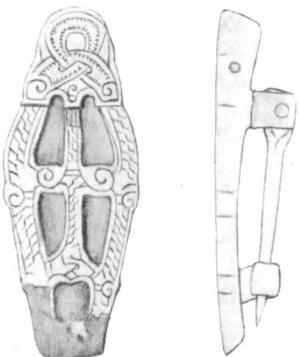

Fig. 22. Till spänne omändrad gotländsk hängprydnad, brons och silver. Penttilä hmn, Lauttakylä by, Vittis sn. 4/5.

hittades vid Virtanens hus ytterligare en yxa av typen Aspelin 1549 (7469: 3). — På fyndplatsen vid Vaihmala by (anf. st. sid. 47) företogos år 1918 grävningar av dr J. Ailio. Fynden utgjordes av brända ben, en som amulett begagnad björntand, en liten kvartsbit, ca 100 lerkärlsbitar, ca 60 tresidiga kliningsbitar med avtryck av stockar, samt djurben och hästtänder (7470: 1–5). A. förmodar att kliningstyckena härröra från stockunderlaget till ässjan i en smedja, som skulle ha stått där. — På stranden av Toutosenjärvi hittades på Laatiska hmn's mark i Hakkala by en spjutspets med kilformiga färnor på holken (jfr. Aspelin 1295, samt sid. 45 här ovan) och en tweeggad svärdsklinga med kort rak parerstång och avbruten spets (7509: 4, 5).

Tavastland.

Sääksmäki sn. Vid grävning i en stensättning på Säksmäki backe på Voipaala gårds mark ovanom dr T. Renvalls villa hittade en gosse en spjutspets av typen Aspelin 1517 och en yxa som Aspelin 1462 (7469: 1, 2).

Vittis sn. Ett högst ovanligt fynd är en till ett spänne apterad med en nielallerad silverskiva belagd gotländsk hängprydnad (fig. 22), som hittades vid åkerarbete på Penttilä hmn's mark i Lauttakylä by ca 10 m från Loimijokis strand (7596).

Vesilaks sn. Vid randen av ett gravröse på mjölnaren I. Fribergs tomt i Hintsala by ha hittats ett eldstål, en kniv och en järnkrok (7548: 1–3). Föremålen kunna tillhöra yngre järnåldern.

Lempäälä sn. Efter avslutandet av vägbyggnadsarbetena i Lembois by, under vilka skelettgravar från vikingatiden blevo upptäckta (jfr. FM 1918 sid. 46, 47),

Sysmä sn. I *Haarala* torps åker i *Voipala* by ha på olika ställen hittats ett bronsarmband av typen Aspelin 1624, halvan av ett dylikt smycke samt en glaspärla. I kanten av åkern framgrävde jag lerkärlnsbitar, slagg och obrända djurben (7487: 4; 7591: 54—58). — Vid upptagandet av en nyodling å *Hovila* gårds mark på den nära *Haarala* belägna holmen *Hyvänsaari* påträffades i en liten kulle skörbrända stenar och svart kulturfjord samt i denna bitar av ett stort grovt lerkärl utan ornament, fragment av ett bryne samt en hjulformig tillknackad sten av ca 8,8 cm diameter och 6,2 cm tjocklek, vilken troligen haft samma okända bestämmelse som de i gravar från äldre och yngre järnåldern hittade tärningsformiga stenarna (7487: 1—3). Fyndet kan tillsvidare icke närmare dateras.

Jämsä sn. Av trädgårdsarkitekten B. Schalin har museet erhållit ett itubrutet »hästskospänne» av brons av typen Aspelin 1412, vilket redan på 1870-talet hittats jämte ett annat spänne på slutningen av *Punamäki* i *Vitikkala* by (7374).

Karelen.

Vederlaks sn. I översikten för åren 1916 och 1917 (FM 1918 sid. 51) samt i dr Tallgrens redogörelse i SM 1918 sid. 20 f. ingår redan en beskrivning av de fynd T. gjort år 1918 vid undersökning av ett lågt stenkummel på *Muurikanniemi* udde å holmen *Essaari* i *Pitkäpääsi* skärgård (7424: 1—14). Dessa fynd äro anmärkningsvärda såsom de första järnåldersfynd, vilka gjorts vid Karelens sydvästkust. Bronsbeslag som de i SM 1918 fig. 7: a—e avbildade uppträda visserligen i Sverige, men härstamma utan tvivel från Ryssland. Av fortsatta undersökningar skall det framgå, om de i denna trakts skärgård förekommande låga rösena härstamma från vikingatiden eller om fyndet från *Essaari* hör till en sekundär begravning i bronsåldersröse.

Sakkola sn. I M. Kallonenens åker på en sluttning mot söder $\frac{1}{2}$ km från *Suvanto*-sjöns södra strand i *Lapinlahti* by hittades en spjutspets med holk, kort åttkantig av två vulster begränsad hals och brett blad, en skära, en gräfta, 2 betsel, fragment av en tunn bronskittel eller fat, 3 fragment av ett järnhandtag med vidhängande öglebeslag till gryta, ett annat fragmentariskt grythandtag, fragment av en halsring, som är hopflätad av 3 tenar och 3 snodder av dåligt silver, bitar av åtminstone 5 lerkärl, av vilka några äro prydda med en fåra, ett stycke glaserad slagg, en hästbrodd, ett fragment av ett platt järnföremål med smalt fyrkantigt hål (7625: 1—13). Vid fyndstället skall ha funnits kolsvart jord och ben. Sannolikt höra sakerna till en brandgrav, som genom spjutspetsen dateras till 1000 talet. Från *Suvantos* stränder äger museet talrika andra yngre järnåldersfynd, av vilka några härstamma från brandgravar (jfr. FM 1911 sid.

55; FM 1914 sid. 60; FM 1915 sid. 37; FM 1917 sid. 72; FM 1918 sid. 49).

Jaakimvaara sn. Av kyrkoherden V. Salminen har museet fått

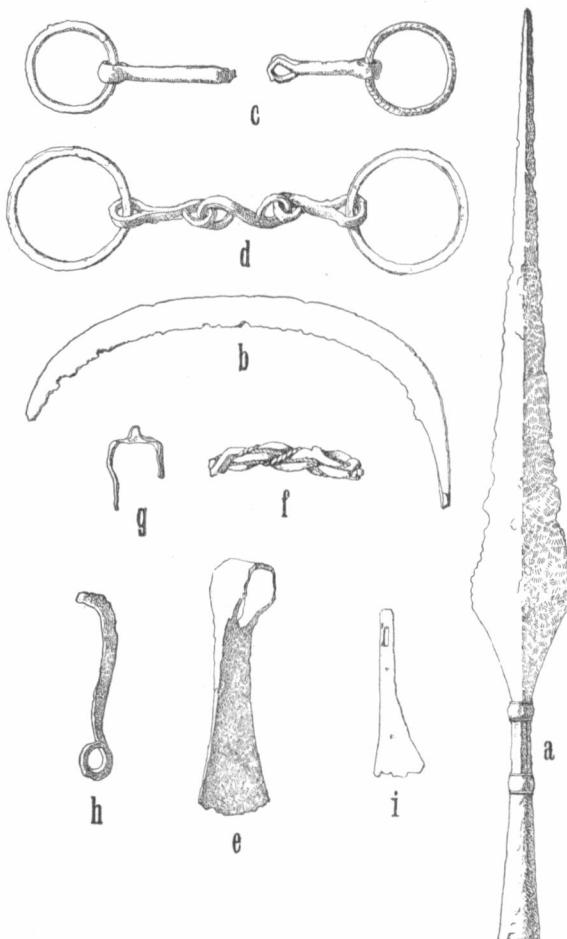

Fig. 23. a–i. Fynd från en brandgrav i M. Kallonens åker, Lapinlahti by, Sakkola sn. 1/5.
a Spjutspets (7625: 1), b skära (7625: 2), c, d betsel (7625: 5 och 4), e gräfta (7625: 3), f fragment av halsring av dåligt silver (7625: 6), g hästbrodd (7625: 11), h grythandtag (7625: 8), i fragment av ett järnföremål av okänd bestämmelse (7625: 13).

mottaga som gäva 2 fragmentariska spjutspetsar med uppfläckt holk och fyrkantigt blad från medeltiden, som hittats invid fähuset på H. Sysmälänens gård i Huhterva by (7361: 1, 2). På fyndstället skola tidigare ha hittats ben.

Förvärv från utlandet.

Danmark.

Av Danmarks Nationalmuseum har museet erhållit i byte mot finländska stenålderssaker en samling av 69 nummer föremål från skal- dyngernes tid till stenålderns slut, bl. a. keramik från megalit- och enmansgravar (7579: 1–69).

Ost-Karelen.

Till museet har inköpts en oval, platt hälsten från stenåldern, som är hittad på en udde i södra änden av Yläkuitti sjö, Vuokki- niemi (7360).

Kurland.

Av dr C. A. Nordman har Nationalmuseet erhållit som gåva ett bronsarmband av typen FM 1918 sid. 46 fig. 34, en fingerring som Riga Kat. pl. 21: 1 och en annan som loc. cit. pl. 21: 9, här- rörande från ett av finska jägare »undersökt» gravfält vid Zierau nära Hasenpot och ca 3 mil NO om Libau (7411: 1–3).

A. Hackman.

Några Armfeltporträtt.

Greve Carl Alex. Armfelt utgav år 1919 andra upplagan av sin redan år 1903 publicerade, utförliga förteckning över *Konstsamlingsgarna på Åminne*, till sin värdefullaste del utgörande porträtt av ätten Armfelt. Bland de många kollektionerna dylika intager Åminnesamlingen främsta rummet genom omfattningen, sammanhållningen och den pietet varmed den vårdats. Likväl utgör den blott en mindre del av det rika konst- och personhistoriska material dessa porträtt erbjuda, och det konsthistoriskt viktigaste är för det mesta spritt i andra samlingar. Några meddelanden om äldre Armfelt-porträtt, huvudsakligen från tiden före 1800, torde därför kunna påräkna intresse.

Ätten Armfelt tillhör ej våra äldsta, utan är en av dem som vunno betydelse efter Stora ofreden, då en så stor del av den gamla adeln gick under. Stamfadern var Erik Larsson, en bondeson från Frösön i Jämtland, adlad 1648 som löjtnant vid adelns rusttjänst i Ingermanland. Där tjänade också hans söner, medan sonsönerna inträdde vid finska trupper. Med dem delade sig ätten i två grenar, en adlig, som ej fått större betydelse, och en friherrlig-grevlig, ur vilken flera av vårt lands främsta statsmän utgått.

Stamfadern för denna senare gren var generalen friherre Carl Gustaf Armfelt (1666–1736). Hans porträtt finnes bland David v. Kraffts stora bilder av Karl XII:s generaler på Drottningholm, och en kopia, i allt väsentligt överensstämmande med originalt, förvaras på Viurila, grangods till Åminne och liksom detta ännu i den Armfeltska ättens ägo. Den är ej signerad. Ansiktet är på Viurilatavlan något vekare, och bakgrunden olik Drottningholmsbildens, men någon orsak finnes dock ej att betvivla, att även kopian är utförd inom David von Kraffts skola. Jag tror att detsamma är fallet med den kopia, som finnes på Åminne. Här är bakgrundens, i de två andra exemplaren landskap med en klippa, eller trädpartier, utbytt mot bildden av en kavalleristrid samt en flik av en fana, och det i viss mån romantiska motivet har givit upphov till antagandet, att vi här hade att göra med en kopia av C. Fr. von Breda. Denne var dock icke verksam för Åminne, men väl för ägaren till Viurila, vars porträtt han utförde. Också Åminne exemplaret är troligen målat av någon elev till D. v. Krafft.

Av David v. Kraffts skola äro också porträtten av C. G. Armfelts frände majoren Erik Johan Armfelt (1694–1766) och Anna Beata Cedersparre (1693–1756) — om personuppgifterna äro riktiga;

de avbildade förefalla att tillhöra en äldre generation, samtidig t. ex. med den av Ehrenstrahl målade okände generalen i förra Rehbinder-derska samlingen (katalogen pl. 6), eller med Erik Dahlberg, porträtt på Edsberg (Personhist. Tidskr. VI, 6). Paret gifte sig rätt tidigt, 1716, och porträtten kunna vara målade vid den tiden, som vanligt med ett äldre och stadigare utseende än i verkligheten. Var originalen finnas kan jag ej uppgiva; kopior av målarmästaren Söder-

C. G. Armfelt (1666–1736). D. v. Kraffts skola.

strand i Åbo i medlet av 1800-talet tillhöra bankdirektör A. E. In-drenius i Helsingfors.

Hos samme ägare finnes ett originalporträtt av kaptenen vid Älvsborgs regemente Carl Armfelt (1717–84), son till Erik Johan. Bilden är typisk för Olof Arenius och sannolikt utförd på 1750-talet. C. Armfelt var uppväxten i Finland och gifte sig där, och man kunde tänka sig att han låtit avbilda sig under någon vistelse i hemlandet; det är känt att Olof Arenius gjort en resa hit för att mottaga och utföra porträttbeställningar.

I samma syfte färdades utan tvivel andra svenska artister i vårt

C. Armfelt (1717–84). Av Arenius.

78) och hans hustru Görvel Ulrika Schönström (1719–87, gift 1740), samt major Wilhelm Armfelt (1715–61) och hans hustru Ebba Eleonora von Gertten (1730–98, gift 1749). På Prästkulla finnes bl. a. deras syster Elisabet (1718–84) och hennes man fr. 1741 överste Jo-
han Reinhold Taube (1706–77). Hennes porträtt är daterat 1743, och möjligen är mästaren Lorentz Pasch d. ä., som då hade flera finländska beställningar, bl. a. för Creutzska ätten på Savolaks. Ett släktdrag, med långt, magert ansikte, är framträdande hos de två brö-
derna, och det är efter deras porträtt som J. E. Lind sedan utförde bilden av brodern Gustaf (kapten, 1701–56), för att därigenom full-
ständiga av galleriet. Tavlans, som kallas »den komponerade Arm-
felt», finnes jämte åtskilliga andra kopior av Lindh på Ratula i Art-
sjö. Att de två bröderna skulle kopierats av Lindh för Åminne-
samlingen är uppenbarligen oriktigt; de äro nog original från
1700-talet.

Det nämnda släktdraget visar även det porträtt av Gustafs son sedermera generalmajoren Magnus Wilhelm Armfelt (1725–95), som nu finnes i original, signerat av franske målaren Brai 1745, på Viurila, och kopierat på Åminne av J. E. Lindh med en mycket ohistorisk tillsats i kostymen: en knapp sammanhållande manteln över bröstharnesk. En äldre och bättre kopia av samma bild finnes på Åbo museum. På dessa bilder framträder väl ett annat släktdrag,

land, ehuru man å andra si-
dan måste räkna med att
många beställningar effektue-
rades i Stockholm, där vår
adel och även, under riksda-
garna, präster och borgare
vistades på långa besök. När
man ser hela komplex av
porträtt i finska familjer, så
är man dock böjd att antaga
att de utförts inom landet.
Så är fallet med en grupp,
synbarligen utförda av sam-
me hittills okände artist, som
synes varit verksam bl. a. på
Taubegodset Prästkulla i Te-
nala samt på Åminne, på 1740-
talet. På Åminne härröra från
hans pensel porträtten av Carl
Gustaf Armfelts söner, gene-
ralmajor Erik Armfelt (1709–

som sedan blivit utmärkande för den Armfeltska ätten, de stora, klara ögonen med mäktigt överskuggande ögonbryn. Än bättre är detta återgivet på det intressanta porträttet på Åminne av M. W. Armfelt som officer vid regementet Royal Suédois, utfört 1753 i Metz. På Rauhalinna finnes porträttet av hans hustru, Maria Catharina Wennerstedt (1728–1803), med sin vänliga och förbindliga min och den lätta, från huvudet över axlarna nerfallande slöjan ett typiskt alster av Ulla Pasch's pensel. Det är kopierat för Åminnesamlingen, troligen av Lindh.

På Rauhalinna, där många av de gamla Viurilaporträtten hamnat, finnes också en oval bild av C. G. Armfelts sondotter, Lovisa Ulrika Armfelt (1741–88), gift med en av hans sonsöner, löjtnanten Axel Erik Armfelt. Denne var bosatt i östra Nyland, där ju också farfadern är begraven, i Pernå kyrka. Hans hustru har målats av den just i dessa trakter synnerligen produktive Nils Schillmark, som signerat och daterat Rauhalinnabilden 1782. På Åminne finnes en kopia, ett mer än vanligt lysande prov på Lindhs förmåga att försämra och genom egna tillsatser alldeles förvanska sina efterbildningar efter äldre konstverk. Schillmark utförde nämnda år porträtt också av andra medlemmar av familjen, nämligen av sonen Carl Axel Armfelt (1772–92, död i Ryssland som major vid 20 års ålder) och dottern Ulrika Charlotta (1771–1835), sedan gift med brukspatronen Lars Falckenheim (1766–1832). Även denne har avmålats av Schillmark, och de två porträtten tillhör nu hans efterkommande, frökarna Anna och Eva Segerstråle i Helsingfors. Carl Axel Armfelts porträtt finnes i original på Åminne.

En annan av C. G. Armfelts sonsöner var generalmajoren Carl Gustaf Armfelt (1724–92), Anjalamanen, av vilken ett porträtt i original, utfört 1792 av en dansk målare på Malmöhus fästning, tillhör fru Auda Armfelt i Helsingfors. Det visar den olycklige i fångdräkt, med en bok framför sig, där man läser ett bibelspråk, vari han kunde finna ett uttryck för sin resignation, sin syn på livets

Wilhelm Armfelt (1715–61).

A. F. Armfelt (1768–1839). Av C. Fr. v. Breda 1791. vars oljetavlor överstinnan Armfelts bild påminner.

Schillmark är ej eljes känd som miniaturmålare, men det var intet ovanligt att artisterna försökte sig på främmande områden; hos oss gjorde det både Le Moine och Thelning.

Emellertid lämna vi sidogrenarna, av vilka den i Sverige levande ätten har ett beaktansvärt porträttbestånd, och övergå till ättens största son, greve Gustaf Mauritz Armfelt (1757–1814). Förvisso hade han redan av sina förfäder ärvt intresse för porträttkonsten, och han visade det i tidiga år. Redan som ung löjtnant, då han »skön som en kärleksgud» tände damernas känslor i brand, är han avbildad år 1777 Ulla Pasch, mera lämplig än någon då det gällde att få fram just det veka och litet kvinnliga, som då utmärktes honom. Tavlorna finnes på Rauhalinna. Ett intressant motstycke till detta porträtt är det likaledes år 1777 av Ulla Pasch utförda porträttet av kapten Carl Gustaf Armfelt (1751–1825), kusin till Gustav Mauritz' far och, på mödernet, till honom själv. Tavlorna, som har en likadan ram med kröning av krigiska emblem som Rauhalinnabilden, tillhör friherrinnan A. Schröderheim i Stockholm och är avbildad i Ada Rydströms arbete »Armfeltarne på Hunnerstad».

intighet och förtröstan på Gud.

Bland de inom olika förgreningar och sidolinjer av Armfeltska ätten förekommande porträtten må ytterligare nämnas ett, som kommit i Nationalmuseets i Helsingfors ägo och finnes avbildat i Finskt Museum 1913 s. 43. Det är en miniatyr, som föreställer överste Erik Ludvig Armfelt, av den adliga grenen, hustru Maria Salome Scheffler och tre söner samt tydlig är målad i slutet av 1780-talet. Vid denna tid tjänade överste A i östra Nyland, och tancken ligger nära tillhands,

att vi här ha för oss ett arbete av N. Schillmark, om

I fråga om intresse för porträttering hade G. M. Armfelt till en början en medtävlare i brodern August Filip Armfelt (1768–1839). Det var han som blev stamfar för Viurilagrenen, där överhuvud de värdefullaste egentliga släktporträtten samlades och förvarades, till de i våra dagar vid ett arvskifte delats mellan en stor syskonkrets. August Filip Armfelt har två gånger avbildats av C. Fr. von Breda, tydlig under den resa som han är 1791 företog i Gustav III:s sällskap, varvid han måhända fick tillfälle att göra ett besök i London, där Breda då vistades som lärljunge bl. a. av Joshua Reynolds. Det ena av de två porträtten, hos dr Söderling i Åbo, visar A. F. Armfelt i mytologisk gestalt, som Bachus, vinlövskransad och höjande en bågare, samt med en panterhud över axlarna. Den vackra, år 1791 i London signerade och i en ton av guldbrunt hållna tavlan, har graverats av engelske gravören Pyott i svartkritsmanér. Den andra bilden framställer Armfelt som adjutant hos konungen i 1788–90 års krig, i gustaviansk uniform och hållande en order; även detta porträtt är signerat av Breda 1791, och det är utfört i blå ton. Det tillhör grevinnan Olga Wasastjerna i Helsingfors.

Som äldre anlitades C. Fr. von Breda ytterligare av den Armfeltska ätten, bl. a. också av G. M. Armfelt. Dennes ungdomsmålare var emellertid framförallt A. U. Wertmüller, som på 1780-talet i Paris utförde mycket omfattande beställningar av Armfelt. Hit höra främst porträtten av honom själv, i två avfattningar, egentligen i fråga om kostymen, ty ansiktet är detsamma på alla bilder, i fas med en gloria av lockigt hår, med de kännspaka brett åtskilda ögonen, och sprudlande av kraft och levnadsmod. Den ena avfattningen visar oss Armfelt i »skyttisk» dräkt, som Herkules med en djurhud över axeln och en sköld över vänsta armen; exemplar av denna bild finns i Svenska statens samlingar (nu deponerat i Uppsala universitetet), å Piperska godset Ängsö i Västmanland samt hos överste G. D. v. Essen i Helsingfors — men ej, såsom det uppgives i Ord

A. F. Armfelt. Av C. Fr. v. Breda 1791.

G. M. Armfelt (1757–1814). Av Ulla Pasch 1777.

och Bild 1919 s. 201, på Åminne. Ängsö exemplaret är daterat 1786, de övriga 1784, och det Essenska måste anses som originalet, ty här är ej ännu det senare av blygsamhetsskäl tillagda livstycket påmålat. Den andra, troligen senare tillkomna avfattningen framställer Armfelt i hovdräkt, svenska dräkten med Svärdsordens band och Elefanterordens kraschan; rocken och skjortan äro uppknäppta så att attityden är mycket ledig. Detta porträtt finnes på Ateneum i Helsingfors, hos friherrinnan A. Schröderheim i Stockholm, och på Åminne; exemplaret i Sverige är daterat 1786.

I Ord och Bild 1919 har Ernst E. Areen lämnat värdefulla dokumentariska bidrag till belysandet av dessa porträts tillkomsthistoria. Han behandlar i sammanhang hämed ett par andra porträtt, som Armfelt samtidigt lät Wertmüller utföra, nämligen av sonen Maurice Clairfelt samt av en ung dam, vars rätta namn skaffat svenska forskare huvudbry, och i vilken man ju a priori gärna ville se Clairfelts moder, franska skådespelerskan L'Eclair, så att vi här skulle ha för oss en sluten grupp familjeporträtt. Emellertid ger Areen övertygande bevis för, att damporträttet föreställer en annan av Armfelts väninno, Beata Charlotta Eckerman (f. 1758). Det finnes i tre exemplar, ett hos brukspatron C. D. von Schinkel på Tidö i Västmanland, ett hos bankiren Alfred Berg i Stockholm och ett i den Sinebrychoffska samlingen i Helsingfors. På Åminne finnes icke något exemplar. Det Bergska exemplaret, som förr funnits på Clairfeltska egendomen Rosenlund i Skåne, är daterat 1786, de övriga 1784. — Maurice Clairfelts porträtt är känt i två exemplar, det ena i den nämnda Bergska samlingen, det andra hos fru Auda Armfelt i Helsingfors; det förra är daterat 1786. Bilden visar gossen i gestalten

av Amor med pilkoger och båge. Det är detta porträtt som Sander i sin biografi över C. Fr. von Breda (n:o 49) oriktigt uppger vara målat av denne.

I den svenska och varför icke också den finländska konsthistorien är denna porträttgrupp av ett enastående intresse, trots ojämnheten i utförandet av de olika personerna. Oscar Levertin prisar i översvallande ordalag damporträttet, men anser Gustaf Mauritz Armfelts skytiska porträtt vara »bra nog likt en cirkusartist». — Gossens porträtt har en stark prägel av nyklassisk kyla.

Också Sergel porträtterade Armfelt och utförde enligt en uppgift som dock ej kunnat kontrolleras hans byst i marmor samt 1783 en medaljong i gips.

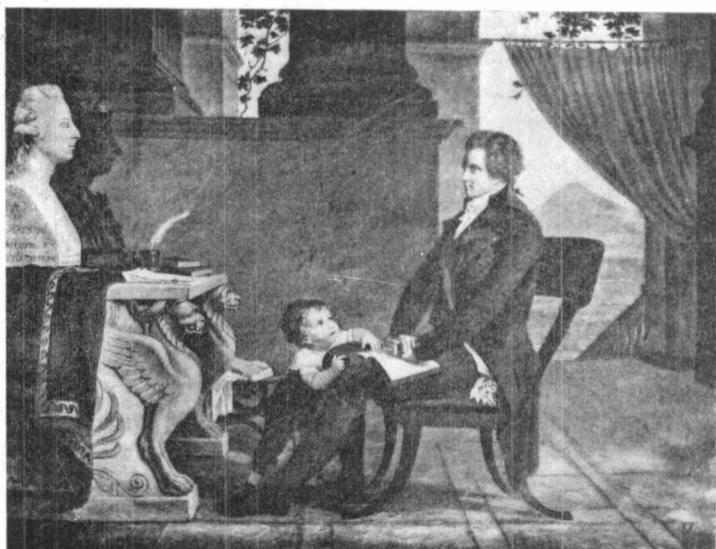
Visar sig Armfelt i alla dessa porträtt i fulla strålglansen av sitt gunstlingsskap hos Gustav III, så är det en helt annan man, stilla och allvarsam, som möter oss i några porträtt från landsflykten. Hit hör främst det av Japy — en artist som jag ej funnit i något mig tillgängligt konstnärslexikon — i januari 1793 i Dresden utförda porträttet i civil dräkt med ordnar, i stark halvprofil. Originalt finnes hos fru Auda Armfelt. Något senare samma år utförde den franske pensionären Louis Gauffier i Florens ett annat porträtt av Armfelt, en sittande helbild, i begrundan framför Gustav III:s och Cæsars byster, i en portik med Vesuvius i bakgrund. Originalt tillhör nu grevinnan Sofie Nordenfalk f. Piper på Bleckhem i Småland, och en replik finnes på Åminne, med den avbildades son Gustaf Magnus (f. 1792) vid hans knä. En kopia, utförd i Wien 1803, förvaras på det Aminoffska godset Rilaks, och en annan, troligen senare kopia på Ratula i Artsjö.

Det Gauffierska porträttet inleder en ny grupp av Armfeltbilder, med det sentimentalala dröjandet i minnenas värld. Sådana

G. M. Armfelt. Av Wertmüller 1784.

bilder tilltalade denna tid i hög grad, och hit höra Berthons vackra, år 1803 utförda porträtt av J. F. Aminoff i sörjande attityd vid Gustav III:s byst, på Rilaks, samt den bekanta, av Pichler 1805 i Wien graverade gruppen av Armfelt, Aminoff och Ehrenström likaså med konungens byst. År 1811 målade C. Fr. von Breda ett dylikt porträtt av Gustaf Mauritz Armfelt, i antik dräkt, sörjande lutad mot en piedestal med Gustav III:s bild; vid hans fötter leker en kerub med en hjälm; hon bär dragen av Armfelts dotterdotter Hedvig Sofia Piper. Tavlans finnes på Ängsö i Wästmanland, och en troligen av Breda utförd replik på Åminne; den senare likvälv visande Armfelt

G. M. Armfelt. Av Gauffier 1793.

blott i bröstbild samt i hjortskinnskjorta och blå mantel. Kompositionen har uppreatts i ett par senare tavlor, den ena på Åminne, visande Armfelt i rysk generalsuniform vid Gustav III:s byst, den andra på Helsingfors universitet, likaså i generalsuniform, men inför Alexander I:s byst. Den förra tavlan har utförts av J. E. Lindh, den senare är möjligen densamma, som konsistoriet 1811 anhöll hos greve Armfelt om tillstånd att få måla.

Det sista mera betydande originalporträttet av Armfelt visar honom i svensk generalsuniform från början av 1800-talet, med band och kraschaner. Ansiktet är tärt och allvarsamt, och kring munnen vilar ett nästan bittert drag. Originalet finnes hos fröken Vava Armfelt i Åbo. Tyvärr är det intressanta porträttet osignerat; enligt traditionen är det målat av en italiensk artist under landsflykten. Man

kunde tänka på Giuseppe Grassi, verksam i Dresden från 1799, och upphovsman till det vackra porträttet av hertiginnan av Sagan från nämnda år, en pendant till Armfelts porträtt och förvarat på samma ställe som detta.

Till dessa paradporträtt slöt sig ett otal mindre i de olika slag av teknik, som just vid denna tid kommo så på modet, miniatyrer, silhuetter, vaxreliefer, gravyrer. Det kan ej komma i fråga att här fördjupa sig i ämnet; Armfelt-ikonografin fordrar nog sitt eget vidlyftiga kapitel i vår konsthistoria. Några må dock i korthet om-

G. M. Armfelts döttrar. Av J.-B. Greuze.

nämns. Ett karaktäristiskt porträtt av Armfelt tecknades i krita av den franske artisten Bernardin de Saint-Aubin, som i Petersburg utförde en mängd dylika porträtt av krigare och diplomater. I storfurst Alexander Michailovitsch's miniatyrsamling fanns ett rätt ungomligt porträtt av Armfelt; andra miniatyrer finnas hos överste G. D. von Essen i Helsingfors (1797 av en italiensk mästare), på Haga gård i Janakkala, på Åminne, i Nationalmuseum i Stockholm, i den stora Wicanderska samlingen sammaställes m. fl. I Wadströmska samlingen i Finlands Nationalmuseum finnas några silhuetter och en kollektion gravyrer, de senare, om man undantager det nämnda, stora bladet av Pichler, rätt anspråkslösa.

Av Gustaf Mauritz Armfelts hustru, Hedvig Ulrika de la Garde (1761–1832) finnes på Åminne blott ett porträtt, visande henne på gamla dagar, med kanonlockar, stor spetsmössa med band, och ostindisk sjal över axlarna. Det hela är ett mixtum compositum, till vilket J. E. Lindh får erkänna faderskapet. En värdigare bild av henne, målad av C. Fr. von Breda, finnes på Ängsö i Wästmanland. Men i alla fall — kontrasten är stor mot det rika galleri av Armfelts väninnor, som med stor fördomsfrihet fått plats i hans hem. Det var redan frågan om mamsell Eckerman; härtill komma på Åminne Magdalena Rudensköld, de eldiga furstinnorna Menschikoff, hertiginnan av Sagan. Den sistnämnda finnes många gånger porträttad; bland oljemålningarna märkas utom Grassis porträtt ett mycket vackert hos överste von Essen i Helsingfors.

Armfelts dotter med hertiginnan av Sagan var Adelaide Gustava Aspasia (Vava), f. 1801 d. 1885, gift von Essen; hon uppgavs vara dotter till en av Armfelts fränder, kapten Fredrik Armfelt, men upptogs som fosterdotter av Gustaf Mauritz. Av henne och hennes fostersyster Gustava Wilhelmina Charlotta (1798–1862, gift Federley) finnes hos grevinnan Olga Wasastjerna i Helsingfors en förtjusande gruppbild, visande dem i helfigur lekande med en duva, framför en mur med vattentag. Tavlans är målad av Jean Baptiste Greuze, kort före hans död (1805). Den har kopierats av Lindh i en tavla på Åminne, dock med insättande av nya porträtt, nämligen tre barnbarn till Gustaf Mauritz Armfelt, generalmajor G. M. Armfelts barn Gustaf Artur Wilhelm (f. 1821), Matilda Hedvig Sarah (f. 1822) och Adelaide Auguste Wilhelmina (f. 1825).

Vava Armfelt (1801–85) porträtterades senare år 1826 av G. W. Finnberg i en vacker tavla, som tillhör överste v. Essen i Helsingfors, samt på sin älderdom i en flerstädes, bl. a. i Åbo stads Historiska Museum, förekommande byst av Walter Runeberg. På ett egendomligt sätt knyter denna bild av den nyligen avlidne konstnären ett samband mellan vår tid och dem, som ännu levde under Sveriges välide i vårt land.

K. K. Meinander.

Reparationerna i Nådendals kloster i slutet av 1500-talet.

På det kyrkomöte, som på konung Johan den III:s föranställda år 1575 hölls i Stockholm, hade beträffande klostren i riket bl. a. beslutits att de av desamma, vilka då ännu voro kvar, skulle vidmakthållas och användas dels till asyler för ålderstigna eller andra personer, män eller kvinnor, vilka i dem önskade ägna sitt liv åt gudaktighet, dels såsom uppfostringsanstalter för fader- och moderlösa barn. Med anledning härav ägnades också åt Nådendals kloster och dess ännu vid liv varande nunnor en större uppmärksamhet än på länge dessförinan kommit dem till del. År 1576 avlät konung Johan den 8 augusti till nunnorna i Nådendal ett brev, där han bl. a. meddelade, att åtgärder av honom vidtagits för klostrets reparation och att därtill förordnats förutom 150 dagsverken årligen från de närmast intill klostret liggande socknarna, även 3 läster (= 144 tunnor) spannmål av de förråder som tidigare bestämts för nunnornas underhåll, men numera, sedan endast 4 av dem voro vid liv, voro för detta ändamål obehövliga. Ett par dagar tidigare hade av konungen givits order åt befallningsmannen i Norr-Finland, Christoffer Blom, om verkställandet av de nödiga reparationerna¹. Även senare erhöll Christoffer Blom påminnelser om reparationsarbetenas påskyndande².

Av Christoffer Bloms räkenskaper, vilka förvaras å härvarande statsarkiv³, framgår, att reparationerna verkställts i huvudsak åren 1577–1581. Till materialier användes härvid, enligt samma räkenskaper, inalles 186 tunnor tjära, 10 läster 5 tunnor kalk, 6175 tegel, 264 tolfter bräder, 792 LÅ (lisp.) näver, 3 5200 tvåbrädsspik samt 1624 dagsverken. De avlönade arbetarnas antal under fyra somrar var 8, av vilka en kyrkobyggare, en murmästare och en glasmästare särskilt omnämnes. Till deras löner och förtäring för den nämnda tiden åtgingo inalles 160 tunnor spannmål. Av vad slag de då utförda arbeten voro framgår av följande förteckning, som intagits i räkenskaperna såsom utgiftsposter:

¹ Brevet till nunnorna är tryckt av Leinberg i De finska klostrens historia, s. 472–3. Brevet till Blom med enahanda innehåll återfinnes i kopia i F. St. Ark. n:o 1395 a., f. 3.

² Ett par av dessa, av år 1579 och 1580, avtryckta i Leinbergs a. a. s 474–475.

³ N:o 1395 a. f. 1–4.

Thesse Effterschrifne hwss och wåningar äre förbättrade widh Nådendaals Closter på för:ne fyra års tjd, som här Effterföljer.

1. Kyrckian på Södre Sidan. Fodertakett och werkett förbättratt, och medh Nytiärade Spånor vppå slagitt och på Norre Sijdan ther Spänlost varit haffwer, är förbättratt och sedan både sijdor öffwer allt Becktiäratt hela kyrcketakett.
2. Kyrkiewäggen på Södre sidan är muratt, pinnatt och kalckslagin.
3. Ithem alle Pelare rundt vthan om kyrckian, äre murade, pinnade. kalckslagne och med bräder täckte.
4. Item Hwalffwet som Sönder war i kyrckian, är muratt, pinnatt och förbättratt.
5. Sammaledes trapporna i Wakenhusett, äre murade och förbättrade.
6. Ithem Glaas i kyrckiefönstren. Somblige Nygiorde och någre gamble Söndrige förbättrade.

Thesse Effterskrifne Wåningar och hwss ähre medh Bräder och Neffwer täckte på Munkasidan:

1. Sacker Stiigett.
2. Muncke Choren.
3. Cappellett.
4. Kyrckie Wåkenhusett.
5. Liberij hwsett.
6. Cappitels huset.
7. Een Steenbodh.
8. Länge Gången till Conuentz Stugun.
9. Conuentz Stugan och
10. Någre kambrar.

Thesse Effter:ne hwss äre täckte medh Näffver och Bräder på Nunnesijdan:

1. Conuentz Stuffuun — 8 fampnar långt.
2. Bryggehwssett.
3. Kiökett.
4. Nunnornas Sakerstij och
5. Theres Schrifre och berättewss¹, ther the vtij förtiden haffve gått till Sacrementet.
6. Ithem Kyrckiegården på Södre Sidan, är muratt, pinnatt, kalchslagin och medh Bräder täckt, till fyretijo fampnar långt.

Christoffer Blom avled år 1582 och efterträddes i sitt ämbete av Jacob Simonsson. År 1578 hade i hans ställe såsom befallningsman i Norr-Finland samt övervakare av reparationerna i Nådendal tjänstgjort en Jacob Michelsson. Det var antagligen för utredning av riktigheten av avlidne Bloms räkenskaper, de intyg av särskilda personer avfordrades, vilka såsom kopior bevarats i samband med

¹ »Berätta» enligt Leinberg a. a. s. 300 = uttala välsignelsen vid brödets och vinets utdelande i nattvarden.

hans räkenskaper. Då de i många avseenden äro rätt belysande och intressanta intagas de här in extenso:¹

Conuentz Syster i Nådendaals Clöster, Jagh Elin Knutzdötter, Jöran Michelsson övärdigh Kyrckeheerde dher samma städs, Michel Källainen, Lasse Michelson, Erich Nielson, Simon Jönson, Märthen Skräddare, Philpus Jacobson, och flere färtige borgare, som bygge och boo widh Nådendaals Steenbacka, Bekenne och fullkomlige tillstäm, att Saligh Christoffer Blome, fordom Landzfougde i Norfindlandh och Siffridh Ollson Häredz schrifffwere dher sammestädz, haffva täckia och förbättra lätit desse Effter nempe wåningar och hwss, som ähre: Kyrckian på Södre Sidhan, med Nytiärade Spåner slagitt och på Norre Sidhan, dher Spänlost waritt haffwer, förbättratt, och sedan både Sijdhor öffwer allt Becktiäratt, muren på Södre Sidhan pinnatt och kalchslagitt. Och fönsträn somblige aff nye giorde och gamble söndruge förbättrat. Och thesse Effterne wåningar ähre medh Näffver och Bräder täckte, som äre: Sakerstigan, Muncha Choren, Cappalet, Kyrckieförston, Librihusett, Capittelhusett, En Steenbodh, Långgången till Conuentz Stugun medh sielffva Stugune på Munkasidone, och thesse Efterschreffne hwss och wåningar är medh Näffver och Bräder täckte på Nunnornas sidha, som ähre: Conuentz Stugun otta fampnar långh, Brygge Stegerhusett, Kokehusett, och Nunnornas Sakerstij. Till mere wisso och wittnesbijrdh, trycke wij wåre Signete, sampt medh Stadsens vnder thenne wår bekennelse. Som giffuin och Schriffuin ähr 4 Nouembris Anno (15)84.

Wij then menige Man, som bygga och boendes ährom utij then fattige Nådendals stad, Bekenne medh thette wårt öpne wittnesschriftt, Thett Siffridh Ollsonn, wår medbyggjare, haffwer aldrigh Opburit Enn Span Sedh, eller någre andre partzeler till Enn Penningzwärdh, till Nådendaals Clösters Byggnings behoff, hwarcken aff Christopher Blom, eller aff någon annan, thett ingen man kan medh Rätte på honom tyga, seje eller bevijsa, såsom han ähr angiffwen aff sine Missgynnare för K. Mai:tt, vthan S. Christopher Blom lätt ther byggia och mura dhett, som bygt och murat ähr, Effter K. Maij:tz breff, som Christopher Blom dher vppå hade. Sammaledes hade ock Opbördnen dher vpå Bygningen, såsom breffvet then wäll wisar. Och Siffridh Ollson war mest stadder till K. Maij:ttz Reckne Cammar medh S. Christopher Blomes Räkenskaper, vtij the Sombrar thå Bygningen war för händer. Men när han war hema stadder halp han och dreff ther på, hwad han kunde. Endoch han ingen Opbördh ther till hade. Thess till mere wisso och wittnesbyrdh, Trycke wij wår Stadz Signete här vnder thenne wår bekennelse. Datum Nådendall dhen 10 Julij Anno 1585.

Rekennes iagh Staffan Mattzsonn Murmestare, thett iagh hafwer warit effter Christopher Blomes befalningh medh någre andre Murmestare medh migh widh Nådendaals kyrkie bygningh och muratt på kyrckian altt hvadl war förfallit på wägar, pelare och hwalffvett, sampt huitlimat fenstren och annatt. Så dhett håller så länge wij leffwe och barn Effter oss. Sammaledes bleff kyrckian täckt och tillspånat, bekatt vpå båda sidor offwer allt. Ithem bleff och Cappalkyrckian täckt, och en hoop medh andre hwss och wåningar täckte, både vpå Nunne och Munkesidan, såsom månge ärlige Män må see dhet. S. Christopher blome hade lagt sin

¹ Såväl Bloms räkenskaper som de här intagna intygen ha av magister A. Pelkonen kopierats för Nationalmuseet.

winningh om bygningen så länge han leffde och hade Befallningh gjorde han till huadh han kunde och (h)inde, sampt wår löönn betalade. Och Siffridh Ollson hade intett beställe medh Bygningen. Thess till wisso vnder mitt Signett. Datum Åbo, then 20 Augusti Anno (15)82.

Bekennes Jagh Clemett Ericksson, dhet S. Christoffer Blom Stadgade migh och leijde Anno (15)77 till att Spena och Byggia Nådendals Kyrketaak, sampt några andra wänningar, och han mig sampt mine Stalbröder, som medh mig arbetade, wår lön betalade och hölt oss till kost, så länge wij dher arbetade, och bygde alt dhett i kyrkiotakett sönder och förfallitt war och sedan täckt om andre hwss och wänningar som försagt ärh. Thess till mere wisso beder iagh min kyrckieherde her Oloff i Lemo, om sitt Signete her under, effter iagh icke sielff Signett haft ver sampt medh mitt bomerke. Datum Lemo 12 Augusti Anno (15)82.

Juhani Rinne.

Bidrag till frågan om de mandelformiga flintredskapens ålder.

Oscar Montelius har under de senaste åren åter upptagit ett problem till behandling, som redan på 1870 talet var föremål för hans intresse. I de s. k. mandelformiga flintredskapen — spetsovala flintor, ofta med retuscherade kanter och till formen påminnande om vissa flintblad från Solutréen — ser han vittnesbörd om den äldsta bebyggelsen i Norden¹. De viktigaste bevisen ligg i kantretuscheringen, som skulle visa, att redskapen ej äro förarbeten; bristen på dylika föremål i fynd från mesolitisk och neolitisk tid; en gammal uppgift att en mandel² hittats i torfven under Järavallen, litorina-hafvets strandvall längs Skånes södra och västra kust; och slutligen den formella öfverensstämmelsen mellan de nordiska mandlarna och solutréflintorna. Dessa omständigheter i förening med mandlarnas koncentrering på de flinrika bygderna i södra Skandinavien och på Rügen ha gett Montelius anledning att datera dem till paleolitisk tid: de vore i stort sedt samtidiga med flintbladen från Solutréen.

Denna uppfattning, som Montelius så klart formulerat i sin afhandling i Antikvarisk tidskrift, omfattas oförbehållsamt af Nils Niklasson³ och synbarligen äfven af A. Nummedal⁴, medan Sune Lindqvist uttalar sig med en viss reservation⁵ och K. Friis Johansen att döma af hans framställning af den äldsta stenåldern i Danmark⁶ icke accepterar Montelii åsikt. Dessa sidor söka sitt berättigande i uppfattningen, att här framförda fakta och synpunkter äro ägnade att i någon mån supplera den tolkning Montelius gifvit.

Det förefaller nämligen som bruste förutsättningen för den slutsats Montelius *e silentio* dragit af fynden — att mandlarna måste tillhöra paleolitisk tid, emedan de ej förekomma i yngre fynd.

Helge Gjessing har redan tidigare omtalat ett par norska man-

¹ Den utförligaste framställningen: De mandelformiga flintverktygens ålder, Antikvarisk tidskrift för Sverige, bd. 20, n:o 6, 1919; här anförs äfven tidigare uttalanden i frågan.

² Afbildad a. a., fig 21.

³ Korrespondenz-Blatt der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte Bd. LI, 1920, ss. 19 ff.

⁴ Oldtiden IX, ss. 145 ff.

⁵ Rig 1918, s. 84.

⁶ Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1919, ss. 224 ff. — Moritz Hoernes har, innan Montelii senaste arbete utkommit, hämfört mandlarna till Campignien, se Wiener prähistorische Zeitschrift IV, 1917, ss. 26 ff.

delformiga redskap, som han hämfört till den yngre stenåldern. Det ena exemplaret härstammar från Ullandhaug nära Stavanger¹, där det hittats tillsammans med bl. a. tvenne flintföremål, som af Gjessing uppfattats som förarbeten till tjocknackade yxor. Montelius omtalar, jämte mandeln, äfven dessa båda föremål och påpekar, att Gjessings tolkning af dem ej är riktig². Han jämför dem med ett föremål från boplatsen Vikhög III i Löddeköpinge sn³, Skåne, och daterar dem till tiden före kökkenmöddingarna. Om man får sätta tilltro till de i litteraturen föreliggande uppgifterna om Vikhög-boplatsen är emellertid parallellen med ett föremål härifrån ej ägnad att stöda en dylik datering: boplatsen torde tillhöra litorinatiden, antagligen ett tämligen sent stadium af den yngre stenåldern⁴. Men äfven om Vikhögfyndet vore äldre än antaget är det omöjligt att hämföra Ullandhaugtöremålet till en så aflägsen tid som Montelius önskar: formella egendomligheter, t. ex. i eggbehandlingen, som veterligen aldrig återfinnas hos paleolitiska flintor, stå i vägen för en dylik datering. Gjessing har utan tvifvel träffat det rätta, då han i sitt arbete om Rogalands stenålder förklrar de båda föremålen från Ullandhaug som förarbeten till yxor från äldre dolktid⁵.

Vill man emellertid ej tillmäta Ullandhaugmandeln — lika litet som mandlarna i de öppna flintfynden från Egersund i Rogaland⁶ och t. ex. Omø i Danmark — någon betydelse återstår dock ett fynd af stort intresse.

På Gilbjergkhoved vid Gilleleje på Själland anträffades för något år sedan ett stort depotfynd i en liten odlad mosse⁷. Fyndet innehåller 112 bredbladiga flintsågar, hvaraf 86 förarbeten, en spets till ett kastspjut eller dylikt och slutligen en mandel (fig. 1), i den korta beskrifningen af fyndet kallad ett förarbete till en dolk eller ett spjutblad. I form och förarbeitning påminner detta exemplar om af Montelius afbildade mandlar: till vänster å bilden ses en tydlig räcka retuscher.

Gilbjergkhovedmandeln är emellertid tidfäst genom fyndet. De bredbladiga sågarna tillhörta dolktiden — de förekomma t. o. m.

¹ Oldtiden VIII, ss. 30 f.

² A. a., ss. 21 ff.

³ Montelius, Minnen från vår forntid, fig. 12.

⁴ Kjellmark, i Ymer 1904, ss. 197 ff.; jfr. dens. En stenåldersboplats i Järvavallen vid Limhamn, Ant. tidskr. 17, 1903, ss. 131 ff.

⁵ Rogalands stenalder, s. 71, jfr. fig. 228 med fig. 49.

⁶ Stavanger museums tilvekst 1913, no. 32, s. 16, i Oldtiden V. Gjessing, a. a., ss. 71, 86, fig. 226. Fyndet har en omisskänlig neolitisk prägel.

⁷ Sophus Müller, i Aarbøger 1920, n. 88 f.

främst i fynd med yngre dolkar¹ — och det finnes således intet skäl att hämföra Gilbjerghovedfyndet till en äldre tid än stenålderns slutskede².

Ullandhaug- och Gilbjerghovedfunden ge enligt vår uppfattning bevis för att mandlar kunna förekomma i neolitiska fynd. Men depoten från Gilbjerghoved ger äfven anledning till att flygtigt beröra frågan om kantretuscheringen, det viktigaste argumentet mot att uppfatta mandlarna som ämnen eller förarbeten. Fyndets tidsställning tvingar oss att uppfatta den här funna mandeln, trots dess retuscher, som ett ämne. Af kanske ännu större betydelse är det, att flera af de oförtydbara förarbetena till sågar, t. ex. fig. 2³, förarbeten som ännu stå långt från den fullfärdiga sågen, ha kantretuscher. Under sådana förhållanden är deras förekomst på mandlar ej ett afgörande bevis för att tolkningen af mandlarna som färdiga redskap är riktig.

En annan omständighet, som Montelius tillmäter stor vikt, är mandlarnas, i jämförelse med dolkarnas och spjutspetsarnas, ansenliga bredd. »Det hade icke varit någon mening att giva sådan bredd åt ämnet till en spjutspets, som skulle hava blivit högst betydligt smalare». Detta resonemang verkar visserligen omedelbart tilltalande, men vi tro, att det till synes egendomliga sakförhållandet betingas af tekniken: den dubbelsidiga kanttillhuggning, som användts vid mandlarnas och spjutspetsarnas förfärdigande förklarar rätt väl den stora skillnaden mellan ämnets och det färdiga redskap-

Fig. 1. 2/3.

¹ Se t. ex. Kjær, i Aarbøger 1910, ss. 200 ff.; Nordman, i Finskt Museum 1915, s. 43.

² Fyndet från Tegneby i Tanum, Bohuslän, som Montelius anför, a. a., ss. 28 ff., utan att dock fästa större afseende därvid, torde böra jämföras med Gilbjerghovedfyndet: det innehåller mandlar och förarbeten till breda sågar. — Kvartsitföremålen från Vängel i Ångermanland, a. a., ss. 33 ff., jfr. Eskil Olsson, Fornvännen 1914, ss. 53 ff., tillhörta, som Montelius själf antyder, utan tvifvel yngre stenåldern; kvartsitföremål och skärvor äro allmänna på sena stenåldersboplatser i norra Sverige och delar af Finland.

³ Likaså fig. 1 hos Müller, a. a.

pets bredd. F. ö. kan det påpekas, att t. ex. sågämnet fig. 2 är mer än dubbelt så bredt som flera af de färdiga sågarna i samma fynd, t. ex. fig. 3.

De ofvananförda synpunkterna utesluta ej möjligheten, att några mandlar verkligen vore färdiga redskap, men vi kunna ej finna, att kantretuscheringen och den stora bredden vore bindande bevis här för. Funne man emellertid en mandel t. ex. i akyluslera vore det skäl att tala om ett färdigt redskap eller vapen; i ett dylikt fall vore

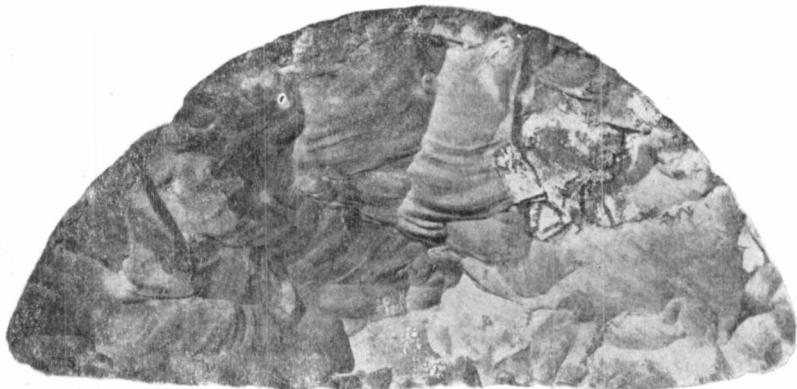

Fig. 2. $\frac{2}{3}$.

Fig. 3. $\frac{2}{3}$.

naturligtvis de geologiska fyndomständigheterna afgörande för uppfattningen af föremålets art och tidsställning. Men om vi erkänna att mandlar, synbarligen ämnen, förekomma i sena neolitiska fynd, kunna vi ej med Montelius enbart i den formella öfverensstämmelsen med solutréflintorna finna ett ojäfbart argument för en hög datering¹.

Det återstår att diskutera det viktiga fyndet ur torfven under

¹ Det mandelformiga föremål från Olonetz Montelius avbildar a. a., s. 44, kan således ej heller dateras på grund af den formella likheten med solutréflintor; jfr. Otto Hermann, Das Artefakt von Oloñec und was dazu gehört, 1910, delvis äfven i Mitth. d. anthr. Ges. in Wien, Bd. XL.

Järavallen, om hvilket Montelius säger: »Det är uppenbart, att den torv, vilken ligger under Järavallen avlagrats tidigare än den på torven vilande vallen uppkastades av havet. Det är också uppenbart, att den i fig. 21 avbildade flintan, som anträffats i denna torv, tillhör en tid äldre än den, då Järavallen började bildas, och att denna flinta fölaktligen förskriver sig från en mycket äldre tid än den, då vallens krön var bebott, vilket var mot slutet av kjökkenmödding-perioden».

Vi förutsätta, att fynduppgiften är riktig, och det gäller då att undersöka, hvilka slutsatser man kan draga af den. En sådan undersökning borde företagas af en geolog, och det är blott med tvekan jag vågat taga ihop med uppgiften. Emellertid finnas så pass många och goda notiser om Järavallens geologi, att äfven en lekman kan få en rätt klar föreställning om förhållandena.

Dr. Kjellmark ger i sin afhandling om boplatsen vid soldatstorpet vid Limhamn äfven en framställning af de geologiska rön, som gjorts vid hans gräfningar¹. Inom det undersökta området fanns ett torflager under de bakom krönet liggande delarna af Järavallen. Torfven, som överlagrades af ett mer än 2 m. mäktigt lager skiktadt grus, var blott 8 cm. tjock; under den visade sig i de båda profiler, som togos, ett 10–15 cm. tjockt sandskikt af varierande karaktär.

Kjellmark meddelar prof. J. Holmboes bestämning af diatomaceer ur de olika lagren och anför, att i den gula sanden under torfven i den ena profilen bl. a. *Rhabdonema arctuatum* iakttagits. Detta är en upplysning af stort värde, ty *Rhabdonema arctuatum* är både i Sverige och Finland en af ledformerna för tidig litorinatid². De övriga diatomacéerna i sanden motsäga icke denna datering, hvars konsekvens är, att äfven den ofvanliggande torfven med dess innehåll af *Campylodiscus*- och *Diploneis*-arter måste tillhöra litorinatiden; *Campylodiscus clypcus* och *echineis* höra ju i självva verket till de allmännaste formerna under ett stadium af litorinatiden, som följer efter *Rhabdonema*-horisonten. Sandlagrets datering bekräftas ytterligare af de här funna aftrycken af snäck- och musselskal: *Litorina litorea*, *Cardium edule* och *Mytilus edulis*³.

¹ A. a., s. s. 12 ff.

² Cleve i Holst, Bidrag till kännedomen om Östersjöns och Bottniska vivens postglaciale geologi, s. 59 (Sveriges geol. undersökning. C. N:o 180); Lindberg, Öfversikt af Finska Vetenskaps-Societetens förhandlingar LVIII, 1915–16, C. no. 2, ss. 12, 26.

³ Sanden under torfven i den andra af Kjellmark tagna profilen var steril; i självva torfven anträffades inga diatomaceer, men dess innehåll af växtlämningar — delvis identiskt med det från torfven i den ofvan omtalade profilen — samt

Både sand och torf ha således bildats under litorinatiden; boplatsen på vallens krön, som tillhör tiden vid litorinamaximum, visar, att det måste ha varit tämligen tidigt under denna period, men intet berättigar oss att tala om Ancylus eller äldre skeden.

Kunde man nu gå ut ifrån som gifvet, att den af Montelius omtalade mandeln vore funnen i detta torflager, eller i något därmed öfverensstämmande, vore ju saken mycket enkel. Mandeln vore då visserligen äldre än kökkenmöddingarna — kronologiskt snarast jämförbar med de äldre föremålen i Brabrandfyndet¹ — men dock mycket yngre än Solutréen.

Men så klar är saken ingalunda. Det visar sig nämligen, att äfven torflager af helt annan karaktär finns under Järvallen. Sven Nilsson talar på ett par ställen om fynd af knivar, spjutspetsar och pilspetsar af flinta, som gjorts under, eller rättare i understa delen af de i sött vatten bildade torflager af 3 à 4, ställvis ända till 10 fots mächtighet, som öfverlagras af Järvallen; torflagret skulle hvila på blålera². Munthe, som omtalat fyndet³, antar att blåleran, om Nilssons uppgift om dess existens är riktig, skulle härlamma »från senare delen af Dryastiden eller början af asptiden, emedan förekomsten af ett ännu yngre lager af blålera i denna på djupare sjöbäcken fattiga kusttrakt, där litorinahafvet vid landsänknings maximum endast nådde några få meter högre än nu, väl knappast är antagligt». Det af Nilsson omtalade torflagret skulle alltså representera »ett ganska betydande tidsskede eller från aspens och till och med en del af ekens tid», eller m. a. o. från början af skogsperioden till början af litorinatiden. Och då Nilssons flintfynd hittats djupast i torfven skulle de antyda en bosättning i platsen tidigt i skogsperioden, d. v. s. ancylustiden.

Utöver Nilssons knappa notiser har man ingen kännedom om de flintfynd han åsyftar⁴, och ännu mindre vet man om den af Montelius omtalade mandeln anträffats i ett dylikt torflager. Det är dock

skiktens öfverensstämmelse i fråga om tjocklek och läge tyda på, att äfven denna torf bildats under litorinatid; förekomsten af *Fucus vesiculosus* visar, att den ej kan vara en ancylusformation.

¹ Th. Thomsen & A. Jessen, i Aarb. 1906, ss. 1 ff.

² Öfversigt af K. Vetenskaps Akademiens förhandlingar 1846, ss. 311 f.; Skandinavisk Fauna I², 1847, ss. IX f.; Forhandlinger v. de skandinaviske Naturforskeres Møde i Kiøbenhavn 1860, ss. 843 f.; Skandinaviska Nordens urinvänare I², 1866, s. 92.

³ Öfversigt etc. 1895, no. 3, s. 172 f.

⁴ Prof. Otto Rydbeck har haft vänligheten meddela, att det i Lunds universitets historiska museum, som numera äger de nilssonska samlingarna, icke är möjligt att identifiera de flintor, som anträffats under Järvallen.

skäl att undersöka om nyare rön bekräftat Nilssons meddelande om ancylystorfslager under Järavallen.

Vi ha här mig veterligen att räkna med tre noggranna profiler. Den första är tagen vid Skateholm vid Bedingeåns mynning¹. Här fann man under Järavallens strandgrus:

Torf	38 cm.
Ljus snäckförande sötvattensgyttja	16 »
» » brackvattensgyttja ..	37 »
Mörk » » ..	81 »
Torf med <i>Phragmites</i>	40 »
Sand	

A. H. Westergård, som publicerat ofvanstående profil, anger, att alla lagren från och med den undre torfven och måhända t. o. m. sandens öfversta del tillhör Litorinatiden, men då hvarken sand eller torf enligt hans förteckningar innehållit växt- eller djurrester, som blifvit bestämda — endast *Phragmites*, som dock uppträder redan under ancylystid, i torfven — är del ej fullt klart, hvarpå han stöder sitt påstående. Däremot visar de djupare gyttjelagrens innehåll af molusker tydligt, att de tillhörta litorinatiden, och äfven den öfre torfven härstammar således från denna tid. N. O. Holst, som publicerat en något afvikande profil från samma plats, anför ur den öfversta sanden alrester², och då alen tyckes ha invandrat till södra Skandinavien under senare delen af ancylystiden³ kan sanden knappast vara äldre. Huruvida den och den torfven närmast ofvanom tillhörta ancylyst och ej som Westergård antar litorinatid vågar jag ej afgöra.

En annan profil är tagen å Trelleborg Västergärde 200 m. öster om Maglarpsån⁴. Här anträffades under strandgruset:

Fin sand.....	10 cm.
Torf	126 »
Stenfri lera och sand	60 »
Sten	

¹ A. H. Westergård, Beskrifning till kartbladet Trelleborg, 1912, ss. 48 ff., Sv. geol. unders. Aa. No. 146.

² Holst, a. a., s. 69.

³ Knud Jessen, Moseundersøgelser i det nordøstlige Sjælland, 1920, s. 188, Danmarks geol. Undersøgelse II R. No. 34.

⁴ N. O. Holst, Beskrifning till kartbladet Skanör, 1895, ss. 15 f., 19 f.; SGU, Aa 112, Westergård, a. a., ss. 50 f

I leran iakttogs rester af klibbal och björk; i torfven utom ek, klibbal, hassel och björk en mängd andra växtlämningar, som tyda på både bräckt och sött vatten. Det är således sannolikt, att en del af torfven tillhör sen aencylustid, men då inga upplysningar om växtlämningarnas läge i det tjocka torflagret föreligga kan man icke få klarhet om det eventuella aencyluslagrets mäktighet.

Slutligen anför Holst en profil från östsidan av Skåre skans¹. Här fanns under strandgruset:

Sand	10 cm.
Gyttja	45 »
Sand	30 »
Sötvattenstorf med <i>Cladium mariscus</i> ..	25 »
Blå, sandig lera	

Gyttjan innehåller en mängd för Litorinahafvet karakteristiska diatomaceér — *Rhabdonema*, *Nitschia*, *Campylodiscus*, o. s. v. — och äfven sanden skall vara marin: den betecknar litorinahafvets stigning. Torfven tillhör däremot aencylustiden, och förekomsten af *Cladium mariscus* i lagret hindrar ej att detta kan gå rätt långt tillbaka i perioden².

De ofvan beskrifna profilerna visa, att under Järvallen finnas torflager både från litorina- och från aencylustiden. Torfven vid Skåre skans, som hvilar på blå lera, bör kanske parallelliseras med de af Nilsson omtalade lagren, hvilka dock ingenstädes återfunnits i sådan tjocklek Nilsson iakttagit. De nya observationerna vederlägga ej Nilssons uppgift om lager af sötvattenstorf under Järnvallen, och vi böra alltså sätta tro till hans meddelande om fornsaksfynd ur sötvattentorf. Detta innebär icke någon orimlighet: äfven de stora mossfynnen från Danmarks äldsta stenålder härstamma från aencylustiden. Men ifråga om det mandelformiga redskapet från torfven under Järvallen ha vi ej nått ett steg vidare. Det kan, teoretiskt taget, lika väl har anträffats i litorina- som aencylustorf.

Resultatet af undersökningen blir således rätt otillfredsställande. I stället för ett klart och bestämdt antingen eller få vi nöja oss med ett sväfvande både och. Det är visserligen fastslaget, att föremål, dem man bör rubricera som mandelformiga redskap, förekomma i sena

¹ Holst, Skanör, ss. 15 ff.; dens., Östersjöns postglaciale geologi, ss. 10 ff., 71; Westergård, a. a., s. 51,

² Jf. H. Ødum, Et Elsdyrfund fra Taaderup paa Falster, 1920, s. 10, DGU IV R. Bd. 1, No. 11. *Cladium mariscus* tillsamman med *Dryas octopetala* och *Betula nana* i lager, som torde tillhöra tidig boreal tid, närmast jämförbar med äldsta Aencylus.

neolitiska fynd — Ullandhaug, Gilbjerg hoved — och de måste i dessa fall betraktas som ämnen. Intet af bevisen för mandlarnas härförande till en med Solutréen parallell period är absolut bindande. Men vi måste dock, om vi ej vilja betvifla fyndupplysningarna rörande mandeln från Järavallen, medge möjligheten, att den anträffats i torflager, som kunna härstamma från t. o. m. rätt tidig aencylustid. Men så oklart som problemet ännu ställer sig torde det t. v. vara säkrast att se bort från mandlarna, då man på basen af vårt faktiska vetande försöker ge en skildring af den äldsta stenåldern i Norden. Vi ha än så länge att hålla oss till de bekanta »yxskaften» af renhorn och flintpilspetsen från Nørre Lyngby i Nordjylland, som antagligen alla kunna tillskrivas början af skogsperioden¹.

¹ Härom senast K. Friis Johansen, i Aarbøger 1919, s. 224 ff. Pilspetsen, som tillhör början af skogsperioden, kan ej anföras som indirekt stöd för en mycket tidig datering af mandlarna, se Montelius, a. a., s. 48. Nummedal afbildar, a. a., s. 146 en pilspets, som liknar exemplaret från Nørre Lyngby, och antar, att det är äldre än kökkenmöddingtiden. Det är skäl att i detta sammanhang hänvisa till Rutots af V. Nordmann—A. Jensen & V. Nordmann: Ferskvandslagene ved Nørre Lyngby 1915. DGU II R. v. 29 — citerade ord: C'est l'âge géologique du gisement, qui doit dater cette pièce de type non caractéristique. Typen förekommer enligt Rutot i Belgien både i paleo- och neolitiska fynd.

C. A. Nordman.

